

ODESA	ВІСНИК
NATIONAL UNIVERSITY	ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
HERALD	УНІВЕРСИТЕТУ
Volume 27. Issue 1 (40). 2025	Том 27. Випуск 1 (40). 2025
JURISPRUDENCE	ПРАВОЗНАВСТВО

ISSN 2304-1587

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

ODESA NATIONAL UNIVERSITY HERALD

Jurisprudence

Scientific journal
Published two times a year
Series founded in July, 2006

Volume 27. Issue 1 (40). 2025

Publishing House
"Helvetica"
2025

ISSN 2304-1587

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Правознавство

Науковий журнал
Виходить 2 рази на рік
Серія заснована у липні 2006 р.

Том 27. Випуск 1 (40). 2025

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

Токарчук Л. М., д-р юрид. наук (головний редактор); Акімбекова С. А., д-р юрид. наук, Гаран О. В., д-р юрид. наук, Миколенко О. І., д-р юрид. наук, Миколенко О. М., д-р юрид. наук, Павлова Т. О., канд. юрид. наук, Смітюх А. В., д-р юрид. наук, Степанова Т. В., д-р юрид. наук, Чуваков О. А., д-р юрид. наук.

Editorial board of the journal:

Tokarchuk L. M., Doctor of law sciences (Editor in Chief); Akimbekova S. A., Doctor of law sciences, Haran O. V., Doctor of law sciences, Mykolenko O. I., Doctor of law sciences, Mykolenko O. M., Doctor of law sciences, Pavlova T. O., Candidate of law sciences, Smityukh A. V., Doctor of law sciences, Stepanova T. V., Doctor of law sciences, Chuvakov O. A., Doctor of law sciences.

Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення: Рішення № 429 від 22.02.2024 р.
Ідентифікатор R30-02963.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
(вул. Дворянська, буд. 2, м. Одеса, 65082, rector@onu.edu.ua, тел. (048) 723-52-54).

Registered by the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine
(Decision No. 429 dated 22.02.2024, Media ID: R 30-02963).

Media entity – Odesa I.I. Mechnikov National University
(65082, Odesa, Dvoryanska Str., 2, rector@onu.edu.ua, tel. (048) 723-52-54).

Згідно з наказом МОН України від 20.06.2023 року № 768 журнал включено до Переліку наукових фахових видань України за спеціальністю D8 Право.

Professional registration (category «B»): Decree of MES No. 768 (Annex 3) dated June 20, 2023. Specialty: D8 Law

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
Протокол № 11 від 26 травня 2025 року

ЗМІСТ

Бондарчук Юлія Василівна СУБ'ЄКТИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ОСІБ, ЩО СТРАЖДАЮТЬ НА ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ.....	7
Гаран (Стукаленко) Ольга Володимирівна ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	13
Зінченко Сергій Олександрович ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ДІЗНАННЯ.....	19
Кнапець Микола Вікторович ОСОБЛИВИЙ СТАТУС ПРОКУРАТУРИ В ПРАВОВІДНОСИНАХ ЩОДО ОРЕНДИ ЗЕМЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	25
Кузнєцов Сергій Сергійович, Стець Олег Миколайович ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ ТА ОНОВЛЕННЯ МОРСЬКОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ.....	33
Левенець Анжела Вікторівна, Донченко Олена Іванівна ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОЦІНЮВАННЯ КАНДИДАТА НА ПОСАДУ СУДДІ КРИТЕРІЯМ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ТА ДОБРОЧЕСНОСТІ	38
Мироненко Марина Олександрівна ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ НОТАРІУСА У СФЕРІ МЕДІАЦІЇ	44
Півненко Людмила Володимирівна ПРИНЦИП ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ЙОГО ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА.....	50
Сопільняк Валерій Юрійович УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАСТОСУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ І ПРАКТИКИ ЄСПЛ ЯК ДЖЕРЕЛ ПРАВА	56
Ставніченко Максим Віталійович ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	64

CONTENTS

Bondarchuk Yuliia SUBJECTS OF INFORMATION AND LEGAL SUPPORT FOR THE PROTECTION OF PERSONS SUFFERING FROM MENTAL DISORDERS.....	7
Haran (Stukalenko) Olha ON SOME ASPECTS OF TRANSFORMATION OF FINANCIAL CONTROL IN MODERN CONDITIONS.....	13
Zinchenko Serhii FOREIGN EXPERIENCE OF LEGAL REGULATION OF THE INQUIRY INSTITUTION.....	19
Knapets Mykola THE SPECIAL STATUS OF THE PROSECUTION IN LEGAL RELATIONS REGARDING THE LEASE OF AGRICULTURAL LAND.....	25
Kuznietsov Serhii, Stets Oleh THE GLOBAL MARITIME INDUSTRY TRENDS AND RENEWAL OF THE MARITIME DOCTRINE OF UKRAINE.....	33
Levenets Anzhela, Donchenko Olena DISCRETIONARY POWERS OF BODIES THAT ASSESS A CANDIDATE FOR THE POSITION OF A JUDGE IN TERMS OF PROFESSIONAL ETHICS AND INTEGRITY.....	38
Myronenko Maryna GENERAL THEORETICAL CHARACTERISTICS OF NOTARY'S ACTIVITIES IN THE FIELD OF MEDIATION.....	44
Pivnenko Liudmyla THE PRINCIPLE OF RESPECT FOR HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE: ITS CONTENT AND STRUCTURE.....	50
Sopilniak Valerii IMPROVEMENT OF REGULATORY AND LEGAL PRINCIPLES FOR THE APPLICATION OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS AND THE PRACTICE OF THE ECHR AS A SOURCE OF LAW IN CIVIL JUDICIAL PROCEEDINGS OF UKRAINE.....	56
Stavnichenko Maksym PROSPECTS FOR IMPROVING MECHANISMS FOR IMPLEMENTING THE RIGHT TO JOINT OWNERSHIP	64

УДК 342.951:614.2:616.89

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1\(40\)-1](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1(40)-1)

СУБ'ЄКТИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ОСІБ, ЩО СТРАЖДАЮТЬ НА ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ

Бондарчук Юлія Василівна

аспірантка кафедри конституційного і адміністративного права,

Державне некомерційне підприємство «Державний університет «Київський авіаційний інститут»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4485-5401>

У статті досліджено теоретико-правові та організаційні аспекти функціонування системи суб'єктів інформаційно-правового забезпечення охорони осіб з психічними розладами. Проаналізовано наукові підходи до визначення поняття «суб'єкти інформаційного права» та обґрунтовано авторську позицію щодо їх сутнісних характеристик. Визначено багаторівневу структуру системи суб'єктів, яка охоплює загальнодержавний, інституційний, науково-методологічний, громадський та технологічний рівні. Схарактеризовано специфіку діяльності та повноваження суб'єктів кожного рівня у рамках забезпечення прав осіб з психічними розладами.

Встановлено особливості взаємодії між суб'єктами різних рівнів при наданні психіатричної допомоги. Розкрито роль загальнодержавних суб'єктів у формуванні нормативно-правового підґрунтя та реалізації політики у сфері охорони психічного здоров'я. Досліджено функціональні особливості закладів охорони здоров'я різних форм власності як суб'єктів інституційного рівня. Проаналізовано діяльність науково-дослідних установ у рамках методологічного забезпечення психіатричної допомоги.

Визначено роль громадських організацій у здійсненні контролю за дотриманням прав пацієнтів. Досліджено особливості впровадження електронних систем охорони здоров'я як новітніх суб'єктів інформаційно-правового забезпечення. Окреслено проблемні питання захисту персональних даних пацієнтів психіатричних закладів в умовах цифровізації медичної сфери.

Обґрунтовано необхідність створення єдиного координаційного центру для забезпечення ефективної взаємодії між суб'єктами різних рівнів. Запропоновано напрями вдосконалення системи суб'єктів інформаційно-правового забезпечення охорони осіб з психічними розладами, зокрема через посилення координації, впровадження спеціалізованих механізмів захисту прав пацієнтів та розвиток технологічної інфраструктури.

Ключові слова: суб'єкти інформаційного права, психіатрична допомога, інформаційно-правове забезпечення, охорона психічного здоров'я, електронна система охорони здоров'я, захист персональних даних.

Bondarchuk Yuliia. Subjects of information and legal support for the protection of persons suffering from mental disorders

The article examines the theoretical, legal, and organizational aspects of the functioning of subjects in the information and legal framework for protecting individuals with mental disorders. Scientific approaches to defining "subjects of information law" have been analyzed, and the author's position on their essential characteristics has been substantiated. A multi-level structure of the subject system has been identified, encompassing national, institutional, scientific-methodological, public, and technological levels. The specific activities and powers of subjects at each level have been characterized within the framework of ensuring the rights of individuals with mental disorders.

The peculiarities of interaction between subjects at different levels in the provision of psychiatric care have been established. The role of national-level subjects in forming the legal foundation and implementing mental health care policies has been revealed. The functional characteristics of healthcare institutions of various forms of ownership as institutional-level subjects have been investigated. The activities of research institutions within the methodological framework of psychiatric care have been analyzed.

The role of non-governmental organizations in monitoring patient rights compliance has been determined. The implementation features of electronic healthcare systems as novel subjects of information and legal support have been examined. Problematic issues regarding the protection of personal data of psychiatric facility patients in the context of healthcare digitalization have been outlined.

The necessity of establishing a unified coordination center to ensure effective interaction between subjects at different levels has been substantiated. Directions for improving the system of subjects in the information and legal framework for protecting individuals with mental disorders have been proposed, particularly through enhanced coordination, implementation of specialized patient rights protection mechanisms, and development of technological infrastructure.

Key words: subjects of information law, psychiatric care, information and legal support, mental health protection, electronic healthcare system, personal data protection.

Вступ. Розвиток інформаційного суспільства та стрімка цифровізація медичної сфери створюють нові виклики для системи охорони психічного здоров'я, зумовлюючи необхідність переосмислення теоретико-правових засад визначення суб'єктів інформаційно-правового забезпечення. Особливої актуальності набуває проблема захисту прав пацієнтів психіатричних закладів в умовах впровадження електронних

медичних систем та розширення можливостей обміну конфіденційною інформацією. Фундаментальні дослідження правової природи суб'єктів інформаційних правовідносин у сфері охорони психічного здоров'я потребують комплексного підходу, що враховує як традиційні концепції інформаційного права, так і специфіку медико-правових аспектів надання психіатричної допомоги. Трансформація системи охорони здоров'я та впровадження інноваційних технологій обробки медичних даних створюють передумови для формування нових категорій суб'єктів інформаційно-правового забезпечення, що потребує відповідного теоретичного обґрунтування та нормативного закріплення.

Матеріали та методи. Емпіричну базу дослідження склали нормативно-правові акти України, що регулюють інформаційні відносини у сфері охорони здоров'я, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблематики інформаційного права та медичного права, зокрема роботи А. Марущака, І. Сопілко, С. Стеценка, а також аналітичні матеріали щодо впровадження електронних медичних систем.

У процесі дослідження були використані загальнонаукові методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, системний підхід) для визначення сутності та структури системи суб'єктів інформаційно-правового забезпечення. Спеціально-юридичні методи (формально-юридичний, порівняльно-правовий) застосовувались для аналізу нормативно-правової бази та виявлення особливостей правового статусу різних категорій суб'єктів.

Метою дослідження є комплексний аналіз теоретико-правових засад визначення суб'єктів інформаційно-правового забезпечення охорони психічного здоров'я в умовах цифрової трансформації медичної сфери та розробка пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання їх діяльності.

Результати. Дискусійність наукових поглядів щодо визначення поняття «суб'єкти інформаційного права» демонструє складність та багатогранність досліджуваного феномену. А. Марущак обґрунтовує позицію щодо обов'язковості наявності інформаційної правосуб'єктності як визначальної характеристики учасників інформаційних правовідносин [1]. Протилежний підхід пропонує Т. Рекуненко, звертаючи увагу на кількісний склад учасників та наголошуючи на обов'язковій наявності щонайменше двох сторін інформаційних правовідносин [2, с. 38–39]. Водночас І. Сопілко пропонує розширене тлумачення суб'єктного складу, включаючи до переліку суб'єктів не лише фізичних та юридичних осіб, а й державні утворення [3, с. 68]. О. Яременко відстоює позицію щодо пріоритетності державних органів як суб'єктів інформаційно-правових відносин [4, с. 161].

На підставі аналізу наукових підходів вважаємо, що суб'єктами інформаційного права є всі учасники суспільних відносин, які мають інформаційну правосуб'єктність та вступають у взаємодію з приводу створення, використання, поширення та захисту інформації, при цьому їх склад не обмежується фізичними та юридичними особами, а включає державні утворення, органи публічної влади та інші інституції, що забезпечує комплексний характер регулювання інформаційних правовідносин.

Законодавче закріплення статусу суб'єктів інформаційних відносин характеризується певною фрагментарністю та потребує систематизації. Стаття 4 Закону України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ «Про інформацію» встановлює базовий перелік суб'єктів, включаючи фізичних осіб, юридичних осіб, об'єднання громадян та суб'єктів владних повноважень [5]. Проте правовий статус окремих категорій суб'єктів деталізується в різних нормативно-правових актах, що ускладнює формування єдиного підходу до регулювання інформаційних правовідносин. Стаття 4 Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року розширює розуміння суб'єктів владних повноважень, включаючи до них не лише органи публічної влади, а й інших суб'єктів при здійсненні публічно-владних управлінських функцій [6]. Така диференціація правового регулювання актуалізує потребу уніфікації та створення єдиної системи правових норм.

Специфіка інформаційних відносин у сфері психіатричної допомоги виявляється через призму медико-правових аспектів та необхідності забезпечення підвищеного захисту прав пацієнтів. У науковій літературі сформувались різні підходи до класифікації суб'єктів медичних правовідносин. С. Стеценко пропонує тричленну систему суб'єктів, виділяючи надавачів, отримувачів та суб'єктів сприяння [7, с. 14]. Натомість І. Пасько обґрунтовує моноцентричну концепцію, визначаючи пацієнта як центрального суб'єкта медичних правовідносин [8]. Р. Стефанчук розвиває функціональний підхід, акцентуючи увагу на меті звернення за медичною допомогою як визначальній характеристиці правового статусу пацієнта [9]. Множинність наукових позицій зумовлює необхідність формування комплексного підходу до визначення особливостей інформаційних правовідносин у сфері психіатричної допомоги.

Трансформація системи інформаційно-правового забезпечення охорони психічного здоров'я потребує переосмислення традиційних підходів до захисту прав пацієнтів. В. Кириченко слушно зауважує, що об'єктом правовідносин виступають блага, на які спрямовані суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників [10]. В умовах цифровізації медичної сфери особливої актуальності набуває проблема забезпечення конфіденційності та захисту персональних даних пацієнтів психіатричних закладів. Впровадження електронних медичних систем створює нові виклики для системи інформаційно-правового забезпечення та потребує розробки інноваційних механізмів захисту прав пацієнтів.

Організаційна будова системи суб'єктів інформаційно-правового забезпечення охорони осіб з психічними розладами представлена складною багатокомпонентною структурою, яка охоплює різні рівні управління та функціональні напрями діяльності. Взаємодія між суб'єктами характеризується поліваріантністю форм співпраці та потребує чіткої координації для досягнення спільної мети – забезпечення інформаційних прав пацієнтів психіатричних закладів.

На загальнодержавному рівні ключову роль відіграє тріада органів влади: Верховна Рада України як суб'єкт законодавчого забезпечення, Міністерство охорони здоров'я України як центральний орган виконавчої влади та Національна служба здоров'я України як спеціалізований регулятор. Парламентський контроль реалізується через діяльність профільного Комітету з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування, який забезпечує формування законодавчого підґрунтя для розвитку інформаційної інфраструктури у сфері психіатричної допомоги [11]. На думку Н. Орлової та З. Бурик, ефективність діяльності органів державної влади залежить від комплексного підходу до виконання інформаційно-правових завдань, включаючи розвиток електронних послуг та забезпечення інформаційної безпеки [12, с. 236].

Інституційний рівень представлений мережею закладів охорони здоров'я різних форм власності, які безпосередньо надають психіатричну допомогу. Дихотомія державного та приватного секторів у сфері психіатричної допомоги створює конкурентне середовище, яке стимулює впровадження інноваційних підходів до інформаційного забезпечення. Є. Романенко наголошує на важливості налагодження ефективної комунікації між різними суб'єктами для забезпечення належного циркулювання інформації [13]. Водночас існують суттєві відмінності у технологічних можливостях та ресурсному забезпеченні державних і приватних закладів, що впливає на якість інформаційного забезпечення пацієнтів.

Науково-методологічний рівень охоплює діяльність спеціалізованих науково-дослідних установ та експертних організацій. Державна установа «Інститут психіатрії, судово-психіатричної експертизи та моніторингу наркотиків МОЗ України» виконує функції методологічного центру, забезпечуючи розробку інноваційних підходів до організації інформаційного забезпечення психіатричної допомоги [14]. Важливим напрямом діяльності наукових установ є проведення моніторингових досліджень та формування аналітичної бази для прийняття управлінських рішень у сфері охорони психічного здоров'я.

Громадський рівень характеризується активною участю неурядових організацій та професійних асоціацій у формуванні інформаційної політики у сфері психіатричної допомоги. Громадські організації виконують важливу функцію суспільного контролю за дотриманням прав пацієнтів та забезпеченням належного доступу до інформації про можливості отримання психіатричної допомоги. В. Кириченко підкреслює важливість участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я [10].

Технологічний рівень інформаційно-правового забезпечення охорони осіб з психічними розладами базується на функціонуванні електронної системи охорони здоров'я (далі – ЕСОЗ) [15]. Нормативним підґрунтям впровадження ЕСОЗ є Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [16], який визначає засади функціонування електронних медичних систем. На нашу думку, автоматизація процесів збору, обробки та захисту медичної інформації через ЕСОЗ якісно трансформує взаємодію між суб'єктами різних рівнів, проте породжує нові виклики щодо захисту персональних даних в психіатричній сфері. Вважаємо, що специфіка психіатричної допомоги вимагає запровадження посиленних механізмів захисту інформації, включаючи багаторівневу систему кібербезпеки та диференційований доступ до електронних медичних карток. Розробка спеціальних протоколів обміну даними між суб'єктами системи набуває критичного значення з огляду на вразливість осіб з психічними розладами.

Впровадження ЕСОЗ у сфері психіатричної допомоги актуалізує питання комплексного захисту персональних даних пацієнтів. Підтримуємо позицію К. Токаревої щодо необхідності створення спеціалізованого органу державного контролю у сфері охорони здоров'я з реальними механізмами впливу на суб'єктів інформаційних відносин [17, с. 499]. Вважаємо за доцільне розширити запропонований дослідницею підхід та запровадити обов'язкову псевдонімізацію медичних даних осіб з психічними розладами як базовий стандарт інформаційної безпеки. На наш погляд, розвиток системи захисту персональних даних має ґрунтуватися на регулярному моніторингу організаційно-технічних можливостей суб'єктів та обов'язковому використанні сертифікованих засобів обробки інформації.

Система HELSI.ME [18] як складова ЕСОЗ створила принципово нові можливості для взаємодії у сфері психіатричної допомоги. Погоджуємося з науковцями щодо необхідності розвитку сучасної інформаційної інфраструктури та впровадження інноваційних технологій захисту даних [12, с. 236]. Актуальним питанням залишається правовий статус медичних інформаційних систем як суб'єктів обробки персональних даних. Зокрема, HELSI.ME, маючи у базі даних інформацію про понад 23 мільйони пацієнтів та забезпечуючи інформаційну взаємодію більш ніж 50 тисяч лікарів у 1300 медичних закладах [19], характеризується дуальною правовою природою – система одночасно є володільцем та розпорядником персональних даних.

Подібний статус зумовлює необхідність дотримання підвищених законодавчих вимог щодо забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності медичної інформації. До таких вимог належать: обов'язкове впровадження комплексної системи захисту інформації з підтвердженою відповідністю, проходження регулярної державної експертизи, забезпечення шифрування даних при передачі та зберіганні [20].

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що ефективне функціонування електронних медичних систем у психіатричній сфері вимагає запровадження багаторівневої інтегрованої системи контролю за обробкою персональних даних. На наш погляд, така система повинна включати: автоматизований моніторинг доступу до медичних карток з функцією протоколювання всіх дій користувачів; незалежний регулярний аудит операцій з даними; технічні засоби блокування несанкціонованого використання інформації; механізми псевдонімізації даних про психічне здоров'я пацієнтів. Важливою особливістю правового регулювання діяльності медичних інформаційних систем є необхідність дотримання балансу між забезпеченням доступності медичних послуг та захистом конфіденційної інформації пацієнтів. Зазначене набуває особливого значення при обробці відомостей про психічне здоров'я, які належать до спеціальних категорій персональних даних та потребують посиленого захисту відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства.

На основі проведеного дослідження вважаємо за доцільне запропонувати впровадження додаткових механізмів захисту прав суб'єктів персональних даних у медичних інформаційних системах, зокрема: запровадження обов'язкової двофакторної автентифікації користувачів; регулярний аудит журналів доступу до медичних даних; автоматичне сповіщення пацієнтів про кожен факт доступу до їхніх медичних карток; впровадження технології розмежування прав доступу на основі ролей користувачів з урахуванням специфіки психіатричної допомоги. На наше переконання, реалізація запропонованих заходів дозволить забезпечити належний рівень захисту прав осіб з психічними розладами в умовах цифровізації медичної сфери.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що система суб'єктів інформаційно-правового забезпечення охорони осіб, які страждають на психічні розлади, характеризується складною багаторівневою структурою, що охоплює загальнодержавний, інституційний, науково-методологічний, громадський та технологічний рівні. Трансформація медичної сфери в умовах цифровізації зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до визначення правового статусу суб'єктів інформаційних відносин у сфері психіатричної допомоги. Особливої актуальності набуває проблема забезпечення інформаційної безпеки та захисту персональних даних пацієнтів психіатричних закладів при впровадженні електронних медичних систем. Аналіз наукових підходів та чинного законодавства свідчить про необхідність уніфікації правового регулювання статусу суб'єктів інформаційних відносин та розробки спеціальних механізмів захисту прав пацієнтів в умовах цифрової трансформації системи охорони здоров'я. Подальший розвиток системи інформаційно-правового забезпечення охорони психічного здоров'я потребує комплексного підходу, що враховуватиме специфіку діяльності різних категорій суб'єктів та забезпечуватиме ефективну взаємодію між ними, зокрема в контексті функціонування електронних медичних систем та забезпечення належного рівня кібербезпеки.

Література:

1. Марущак А. Інформаційне право: доступ до інформації: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2007. 532 с.
2. Рекуненко Т. Адміністративно-правові засади управління інформаційними ресурсами органів Державної податкової служби України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 205 с.
3. Сопілко І. Теоретико-правові підходи до розуміння суб'єктів права окремими галузевими науками. *Юридичний вісник*. 2008. № 4(9). С. 66–70.
4. Яременко О. Інформаційні відносини як предмет правового регулювання: теоретичний аспект. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 1–2. С. 156–161.
5. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 06.01.2025).
6. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 31 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 06.01.2025).
7. Стеценко С. Медичне право України : підручник, ред.: С. Стеценко, В. Стеценко, І. Сенюта. Київ : Всеукр. асоц. вид. «Прав. єдність», 2008. 207 с.
8. Пасько М. Особливості надання медичної допомоги та медичної послуги в умовах формування ринку медичних послуг. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 15. С. 117–121.
9. Стефанчук Р. До питання про систему особистих немайнових прав пацієнта. *Медичне право України : правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення)* : матер. II Всеукр. науково-практ. конф., м. Львів, 17–18 квіт. 2008 р. Львів, 2008. С. 319–324.

10. Кириченко В., Куракін О. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2010. 264 с.
11. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання : Постанова Верхов. Ради України від 29.08.2019 № 19-IX : станом на 23 лют. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-20#Text> (дата звернення: 06.01.2025).
12. Орлова Н., Бурик З. Державна інформаційна політика в Україні в сфері охорони здоров'я. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 2(14). С. 233–242.
13. Романенко Є. Державно-управлінська комунікація як механізм реалізації державної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 2. С. 1–3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duut_2013_2_5 (дата звернення: 06.01.2025).
14. ДУ «ІСП МОЗ України». *Офіційний веб-сайт*. URL: <https://cmhmda.org.ua/> (дата звернення: 06.01.2025).
15. Електронна система охорони здоров'я. *Міністерство охорони здоров'я України*. URL: <https://moz.gov.ua/uk/elektronna-sistema-ohoroni-zdorovya> (дата звернення: 06.01.2025).
16. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (дата звернення: 06.01.2025).
17. Токарьова К. Проблема захисту персональних даних у сфері охорони здоров'я в умовах інформатизації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 496–499. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/120> (дата звернення: 06.01.2025).
18. [helsi.me. офіційний веб-сайт](https://helsi.me/clinics/kyiv). URL: <https://helsi.me/clinics/kyiv> (дата звернення: 06.01.2025).
19. Красномоовець П. Угода з багатьма невідомими. «Київстар» у розпал війни купив медичний сервіс Helsi. Хто стоїть за одним із найзагадковіших українських стартапів. *Forbes.ua*. URL: <https://forbes.ua/company/ugoda-iz-bagatma-nevidomimi-14122022-10093> (дата звернення: 21.01.2025).
20. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР : станом на 28 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-vr#Text> (дата звернення: 21.01.2025).

References:

1. Marushchak, A. (2007). *Informatsiine pravo: dostup do informatsii [Information law: access to information]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
2. Rekunenko, T. (2012). *Administratyvno-pravovi zasady upravlinnia informatsiinykh resursamy orhaniv Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy [Administrative and legal principles of information resource management of the State Tax Service of Ukraine]*. *Candidate's thesis*. Kyiv: Kyivskyi mizhnarodnyi universytet [in Ukrainian].
3. Sopilko, I. (2008). *Teoretyko-pravovi pidkhody do rozuminnia subiektiv prava okremymy haluzevymy naukamy [Theoretical and legal approaches to understanding subjects of law by individual branch sciences]*. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin*, (4(9)), p. 66–70 [in Ukrainian].
4. Yaremenko, O. (2004). *Informatsiini vidnosyny yak predmet pravovoho rehuliuвання: teoretychnyi aspekt [Information relations as a subject of legal regulation: theoretical aspect]*. *Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava – Visnyk of the Khmelnytsky Institute of Regional Administration and Law*, (1-2), p. 156–161 [in Ukrainian].
5. *Zakon Ukrainy «Pro informatsiiu» [Law of Ukraine “On Information”]*, (2024). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> [in Ukrainian].
6. *Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine]*, (2024). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> [in Ukrainian].
7. Stetsenko, S. (2008). *Medychne pravo Ukrainy [Medical law of Ukraine]* (S. Stetsenko, V. Stetsenko & I. Seniuta, Red.). Kyiv: Vseukrainska asotsiatsiia vydavtsiv «Pravova yednist».
8. Pasko, M. (2017). *Osoblyvosti nadання medychnoi dopomohy ta medychnoi posluhy v umovakh formuvannya rynku medychnykh posluh [Peculiarities of providing medical care and medical services in the context of the formation of the medical services market]*. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, (15), p. 117–121 [in Ukrainian].
9. Stefanchuk, R. (2008). *Do pytannya pro systemu osobystykh nemainovykh prav patsiienta [On the question of the system of personal non-property rights of the patient]*. In *Medychne pravo Ukrainy : pravovyi status patsiientiv v Ukraini ta yoho zakonodavche zabezpechennia (henezys, rozvytok, problemy i perspektyvy vdoskonalennia) – Medical law of Ukraine: legal status of patients in Ukraine and its legislative protection (genesis, development, problems and prospects for improvement)* (p. 319–324) [in Ukrainian].
10. Kyrychenko, V., & Kurakin, O. (2010). *Teoriia derzhavy i prava [Theory of State and Law]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
11. *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy “Pro perelik, kilkisnyi sklad i predmety vidання komitetiv Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia” [Resolution of the Supreme Council of Ukraine “On the list, quantitative*

composition and subjects of competence of the committees of the Verkhovna Rada of Ukraine of the ninth convocation”]. (2023). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-20#Text> [in Ukrainian].

12. Orlova, N., & Buryk, Z. (2021). Derzhavna informatsiina polityka v Ukraini v sferi okhorony zdorovia [State information policy in Ukraine in the field of healthcare]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia – Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, (2(14)), p. 233–242 [in Ukrainian].

13. Romanenko, Ye. (2013). Derzhavno-upravlinska komunikatsiia yak mekhanizm realizatsii derzhavnoi polityky [Public administration communication as a mechanism for implementing public policy]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – State administration: improvements and development*, (2), p. 1–3. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_2_5 [in Ukrainian].

14. DU «ISP MOZ Ukrainy». (n.d.). *Official website*. Retrieved from: <https://cmhmda.org.ua/>

15. Elektronna systema okhorony zdorovia [Electronic health care system]. (n. d.). *Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy*. Retrieved from: <https://moz.gov.ua/uk/elektronna-sistema-okhoroni-zdorovya>

16. Zakon Ukrainy “Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannia naselennia” [Law of Ukraine “On state financial guarantees for medical care for the population”]. (2025). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> [in Ukrainian].

17. Tokarieva, K. (2022). Problema zakhystu personalnykh danykh u sferi okhorony zdorov’ia v umovakh informatyzatsii [The problem of personal data protection in the field of health protection in the conditions of informatization]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – Juridical scientific and electronic journal*, (11), p. 496–499. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/120> [in Ukrainian].

18. Helsi.me. (n.d.). *Official website*. Retrieved from: <https://helsi.me/clinics/kyiv> [in Ukrainian].

19. Krasnomovets, P. (2022). Uhoda z bahatma nevidomymy. «Kyivstar» u rozpal viiny kupyv medychnyi servis Helsi. Khto stoit za odnym iz naizahadkovishykh ukrainskykh startapiv [Deal with the invisible billionaire. Kyivstar bought the medical service Helsi at the expense of the victims. Who is behind one of the most mysterious Ukrainian startups?]. *Forbes.ua*. Retrieved from: <https://forbes.ua/company/ugoda-iz-bagatma-nevidomimi-14122022-10093> [in Ukrainian].

20. Zakon Ukrainy “Pro zakhyst informatsii v informatsiino-telekomunikatsiinykh systemakh” [Law of Ukraine “On information protection in information and telecommunication systems”]. (2024). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-БП#Text> [in Ukrainian].

УДК 336.132(075.8)

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1\(40\)-2](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1(40)-2)

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Гаран (Стукаленко) Ольга Володимирівна

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри адміністративного та господарського права,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6757-6309>

У статті досліджено окремі питання трансформації фінансового контролю в нинішніх умовах. Наголошено, що основними напрямками вдосконалення фінансового контролю у сучасній економічній ситуації в Україні є розробка єдиної правової бази для розвитку системи ефективного використання бюджетних ресурсів та законодавче закріплення контрольних функцій за органами й наявними процедурами бюджетного контролю, оновлення інституційних методів фінансового контролю. Інституціоналізація системи державного фінансового контролю в умовах зміни його парадигми сприяє формуванню оптимальної системи державного фінансового контролю і передбачає забезпечення ефективного моніторингу та регулювання у чотирьох основних взаємопов'язаних сферах: 1. комплексне управління державними фінансовими ресурсами; 2. моніторинг діяльності органів виконавчої влади у фінансовій сфері; 3. регулювання фінансових операцій юридичних та фізичних осіб; 4. розвиток системи внутрішнього контролю та аудиту. Звертається увага, що посилення ролі аудиторських комітетів стає не лише інструментом підвищення якості фінансового контролю, але й елементом євроінтеграційної стратегії України, що забезпечує відповідність інституційної інфраструктури країни стандартам Європейського Союзу. Визначено, що оптимізація системи внутрішнього фінансового контролю повинна передбачати: законодавче закріплення внутрішнього аудиту для органів місцевого самоврядування, розробку стандартів для місцевих бюджетів, підвищення кваліфікації контролерів, комплексний підхід для зниження корупції та підвищення прозорості, а також розширення повноважень державних контролюючих органів. Зроблено висновок, що Пріоритети трансформації системи фінансового контролю включають: розробку інноваційних методик для підвищення ефективності контролю, розширення нормативної бази за межі бюджетної сфери, створення інтегрованої інформаційної системи між бюджетними органами та формування уніфікованої бази даних для комплексного аналізу. Наголошено на необхідності проведення комплексних досліджень питання у контексті новітніх викликів сьогодення.

Ключові слова: фінансовий контроль, державний фінансовий контроль, внутрішній контроль, внутрішній аудит, пріоритети системної трансформації, аудиторські комітети.

Haran (Stukalenko) Olha. On some aspects of transformation of financial control in modern conditions

The article investigates certain issues of transformation of financial control under the current conditions. It is emphasized that the main directions of improving financial control in the current economic situation in Ukraine are the development of a single legal framework for the development of the system of efficient use of budget resources and the legislative consolidation of control functions by bodies and existing procedures of budget control, updating of institutional methods of financial control. The institutionalization of the state financial control system in the conditions of paradigmatic changes contributes to the formation of the optimal system of state financial control and provides for effective monitoring and regulation in four main interrelated areas: 1. Comprehensive management of state financial resources; 2. Monitoring of the activity of executive bodies in the financial sphere; 3. Regulation of financial transactions of legal entities and individuals; 4. Development of the internal control and audit system. It is noted that the strengthening of the role of audit committees becomes not only a tool for improving the quality of financial control, but also an element of Ukraine's European integration strategy, which ensures the compliance of the country's institutional infrastructure with the standards of the European Union. It is determined that the optimization of the internal financial control system should provide for: legislative consolidation of internal audit for local self-government bodies, development of standards for local budgets, advanced training of controllers, a comprehensive approach to reduce corruption and improve transparency, as well as expand the powers of state controlling bodies. It is concluded that the priorities of transformation of the financial control system include: development of innovative techniques for improving the efficiency of control, expanding the regulatory framework outside the budget sphere, creating an integrated information system between budget bodies and forming a unified database for comprehensive analysis.

Key words: financial control, state financial control, internal control, internal audit, priorities of system transformation, audit committees.

Вступ. Фінансове становище України залишатиметься складним до завершення військових дій. Держава позбавлена можливості суттєво збільшувати податкові надходження, оскільки це може призвести до незворотних негативних наслідків для національної економіки, яка вже зазнала значних втрат. Після завершення військового конфлікту перед державою постане завдання щодо розширення доходної бази бюджету,

враховуючи значні фінансові зобов'язання, пов'язані з реконструкцією зруйнованих об'єктів та наданням компенсаційної підтримки постраждалим громадянам. Одним із інструментів забезпечення ефективного використання публічних фінансів є формування нової парадигми організації та здійснення фінансового контролю. Н. Жидовська та Л. Петришин пропонують «створити комплексну та ефективну національну систему внутрішнього контролю. Цього можна досягти двома шляхами: 1. Міністерство фінансів повинно не тільки відігравати ключову роль у підготовці бюджету та його розподілі між міністерствами, але й мати право втручатися безпосередньо в контроль фінансів. Це має відбуватися через посадових осіб казначейства в кожному міністерстві. Крім того, галузеві міністерства повинні мати власні контрольні підрозділи. 2. Відповідальність за витрачання коштів з бюджету та управління має бути покладена на керівників міністерств. Центральний контрольний підрозділ Міністерства фінансів повинен здійснювати ефективний фінансовий контроль» [1, с. 3–4].

На продовження позиції попередніх авторів Г.Б. Погрішук та Н.М. Головай зазначають, що «у сучасних умовах господарювання, при загостренні економічної кризи, особливо актуально постає питання розбудови та функціонування дієвого інституту державного фінансового контролю як механізму ефективного відстеження основних напрямків надходження та використання державних ресурсів, своєчасного виявлення фактів порушень розпорядниками бюджетних коштів на різних рівнях управління» [2].

Актуалізується тема статті і тим, що Україна знаходиться на шляху впровадження реформи в систему державного фінансового контролю, що є основним елементом забезпечення прозорості та ефективності управління державними ресурсами. Процес трансформації враховує як національні особливості, так і досвід європейських країн, що досягли значних успіхів у цій сфері. Однак адаптація найкращих практик до українських реалій є складним завданням, яке потребує часу, ресурсів та зусиль з боку держави.

Одним із ключових аспектів реформування є модернізація нормативно-правової бази, що регулює діяльність органів фінансового контролю. Наслідком цього є зростання кількості виявлених випадків порушення фінансового законодавства, фінансової дисципліни. Наприклад, «У 2024 році в Україні значно збільшилась кількість повідомлень про підозрілі фінансові операції. Банки та небанківські установи активно звертаються до Держфінмоніторингу для перевірки підозрілих трансакцій, що свідчить про зростання фінансових ризиків та можливі наслідки для економічної безпеки» [3].

Однак, у наукових працях здебільшого ведеться дискусія щодо змісту поняття «фінансовий контроль» в сучасних умовах, його проблематика, тоді як питання правового закріплення внутрішнього контролю та аудиту в сфері фінансової діяльності держави, отримують менше уваги.

Матеріали та методи. Вивчення окремих теоретико-методологічних та організаційно-методичних аспектів державного фінансового контролю висвітлено в роботах багатьох науковців, зокрема, А. Андрушківа, О. Вахновської, Ю. Виходець, М. Білухи, Н. Головай, Л. Гуцаленко, Л. Діканя, Н. Дороша, І. Дрозда, Н. Здирко, О. Музики-Стефанчука, О. Кравця, В. Піхоцького, Г. Погрішука, О. Шевчука, Н. Якимчука та інших. Однак актуальні та суттєві вимоги до фінансового контролю, породжені сучасною системою суспільних відносин та ринковими умовами господарювання, не знаходять належного відображення та комплексного аналізу в існуючих наукових дослідженнях.

У ході реалізації дослідження було імплементовано інтегровану методологічну систему, що охоплює як універсальні наукові методи, так і спеціалізований інструментарій. Фундаментальне значення належить методам системної аналітики й синтезу, юридичного прогнозування та компаративістики правових аспектів досліджуваного феномену.

Результати. Нормативно-правове регулювання – це підґрунтя для функціонування системи державного фінансового контролю, що забезпечує його легітимність, цілість та взаємодію всіх його компонентів, бо визначає демаркаційні межі компетенції і повноважень контролюючих органів, закріплює стандарти проведення контрольних процедур (їх завдання, обсяги, механізму, а також встановлює права та обов'язки всіх учасників цього процесу). Інституційна трансформація фінансового контролю зумовлює формування ефективної архітекτονіки державної системи фінансового контролю та передбачає імплементацію інтегрованого підходу до реалізації контрольних функцій.

Інституалізація системи державного фінансового контролю в умовах змін парадигми сприяє формуванню оптимальної системи державного фінансового контролю і передбачає забезпечення ефективного моніторингу та регулювання у чотирьох основних взаємопов'язаних сферах:

1) *Комплексне управління державними фінансовими ресурсами.* Цей напрям охоплює весь спектр процесів, пов'язаних з формуванням, розподілом та використанням державних коштів, незалежно від їх джерела та форми (бюджетні та позабюджетні фонди, гранти, цільове фінансування тощо). Акцент робиться на дотриманні принципів ефективності, результативності та транспарентності використання публічних коштів.

2) *Моніторинг діяльності органів виконавчої влади у фінансовій сфері.* Контроль за реалізацією фінансової, бюджетної, кредитної, грошово-кредитної, податкової та валютної політики з боку уповноважених

державних органів. Важливим аспектом є оцінка відповідності дій цих органів чинному законодавству та стратегічним цілям держави.

3) *Регулювання фінансових операцій юридичних та фізичних осіб*. Цей напрям фокусується на контролі за процесами залучення та використання фінансових ресурсів юридичними та фізичними особами через посередництво кредитно-фінансових установ та інших уповноважених організацій. Особлива увага приділяється запобіганню фінансовим махінаціям, відмиванню коштів та іншим протиправним діям.

4) *Розвиток системи внутрішнього контролю та аудиту*. Враховуючи, що вимоги Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо актуалізації та удосконалення деяких положень від 16.01.2025 № 4225-IX (далі – Закон № 4225-IX) закріплюють поняття внутрішнього контролю.

«Внутрішнім контролем є комплекс заходів, що ґрунтуються на управлінській відповідальності та підзвітності і застосовуються керівником для забезпечення дотримання законності та ефективності використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, завдань, планів і вимог щодо діяльності розпорядника бюджетних коштів і підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління» [4].

В Законі № 4225-IX закріплено і поняття внутрішнього аудиту: «... – незалежна, об'єктивна діяльність, що передбачає здійснення аудиторських досліджень (оцінки з надання впевненості) та аудиторського консультування для сприяння розпоряднику бюджетних коштів у досягненні цілей, завдань і конкретних результатів своєї діяльності. Внутрішній аудит сприяє покращенню ефективності і результативності в діяльності розпорядника бюджетних коштів, а також підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, шляхом застосування систематичного, послідовного підходу до оцінки і вдосконалення організації та функціонування системи управління, внутрішнього контролю, управління ризиками» [4].

Але потрібно зазначити на наявність термінологічної неузгодженості в нормативно-правових актах. Тобто, прослідковується правова невизначеність на рівні категорійний понять. Наприклад, О. А. Музика-Стефанчук, Н. Я. Якимчук звертають увагу на те, що «У нормах Закону України «Про Рахункову палату» дещо змішано використовується термін аудит. Так, у ст. 4 «Заходи державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту)» зовнішній фінансовий контроль ототожнюється з аудитом. У ст. 42 «Внутрішній аудит Рахункової палати» вже немає ототожнення аудиту із внутрішнім контролем, йдеться лише про внутрішній аудит» [5, с. 71].

Наступною проблемою у сфері фінансового контролю є така ситуація, згідно до якої, «попри значну кількість прийнятих нормативно-правових актів, не існує цілісної системи, яка б забезпечувала комплексне правове, економічне та організаційне забезпечення порядку здійснення державного фінансового контролю» [6].

Безперечно державний внутрішній фінансовий контроль в органах виконавчої влади реалізується через три взаємопов'язані процеси: внутрішній контроль, внутрішній аудит та їх гармонізацію.

З метою посилення ефективності та незалежності внутрішнього аудиту в Україні, Планом заходів з реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки [7] передбачено утворення аудиторських комітетів у міністерствах. Це рішення ґрунтується на міжнародному досвіді, зокрема досвіді Великобританії, Польщі, Франції, та інших країн в контексті запровадження системи бенчмаркінгу Мінфіном.

Враховуючи стратегічний курс України на інтеграцію до європейської спільноти, ключову роль у контексті фінансового контролю виконує впровадження ефективної системи державного аудиту. Результативна діяльність аудиторського комітету є важливим фактором успішної інтеграції, що відповідає європейським стандартам фінансового контролю та управління.

Проактивний підхід в діяльності аудиторського комітету до виявлення фінансових ризиків сприяє суттєвому запобіганню негативних наслідків та посилює інституційну стійкість України.

Особливе значення має механізм раннього реагування на системні загрози в управлінні державними фінансами та ресурсами, що є необхідною передумовою для успішного проходження Україною процесу європейської інтеграції. Функціонування ефективних аудиторських комітетів демонструє європейським партнерам готовність України впроваджувати кращі практики транспарентності в нашій державі.

«Отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС передбачає серед іншого й виконання українською стороною низки завдань і заходів на шляху до повноцінного вступу в ЄС. При цьому невід'ємною складовою таких завдань залишається подальший розвиток внутрішнього контролю та функції внутрішнього аудиту, а також впровадження кращих практик ЄС у цих питаннях» [8, с. 6].

Потрібно звернути увагу, що на рівні держави контроль за реалізацію політики внутрішнього контролю покладається на міністерства та керівників інших органів виконавчої влади. Однак на місцевому рівні регулювання внутрішнього аудиту має лише рекомендаційний характер, що не передбачає обов'язкового створення відповідних підрозділів органами місцевого самоврядування.

У контексті децентралізації та реформи місцевого самоврядування в Україні прослідковується відсутність чіткої системи фінансового контролю на місцевому рівні, що створює серйозні ризики: фінансові втрати через неефективне управління ресурсами; підвищену вразливість місцевих бюджетів у сучасних умовах економічної нестабільності та т. п.

Ця ситуація актуалізує необхідність термінового вдосконалення нормативної бази для забезпечення ефективного, результативного та економного використання публічних коштів на місцевому рівні.

Оптимізація системи внутрішнього фінансового контролю має включати: 1) законодавче закріплення обов'язковості внутрішнього аудиту для органів місцевого самоврядування; 2) розробку стандартів та методологій, адаптованих до потреб місцевих бюджетів; 3) підвищення кваліфікації фахівців з внутрішнього контролю на місцевому рівні; 4) лише комплексний підхід до реформування системи фінансового контролю дозволить мінімізувати корупційні ризики, підвищити прозорість управління бюджетними коштами та забезпечити стабільність місцевих фінансів; 5) «розширення повноважень органів державного фінансового контролю з метою забезпечення ефективності та результативності контрольних заходів» [9].

Постійне вдосконалення механізмів внутрішнього контролю та розширення функціоналу внутрішнього аудиту є необхідною умовою для забезпечення прозорості, підзвітності та ефективного управління державними фінансами. Наприклад, у сфері бухгалтерського обліку реалізується «Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі на період до 2025 року» [10], завдяки якій «запроваджено 20 національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі, розроблених на основі міжнародних стандартів IPSAS, та, за оцінкою Світового банку, забезпечено узгодженість національних стандартів з міжнародними на більш як 80 відсотків» [10].

Також потрібно розуміти, що трансформація системи внутрішнього контролю та аудиту включає в себе розробку та впровадження сучасних методологій, підвищення кваліфікації кадрів та використання інформаційних технологій.

Також В. Грабовий зауважує, що «сьогодні деякі питання державного фінансового контролю, що зазначені у Бюджетному кодексі України, потребують уточнення» [11].

«У більшості державних органів не створено комплексної системи внутрішнього контролю у розумінні статті 26 Бюджетного кодексу України та/або вона не функціонує як цілісний процес, а підходи до внутрішнього контролю і далі орієнтуються на відповідність (дотримання законодавства), а не на удосконалення діяльності бюджетної установи. Також залишаються недостатніми інституційна спроможність та незалежність підрозділів внутрішнього аудиту в державних органах та спроможність для забезпечення професійного розвитку і підвищення рівня професійної компетентності з внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту» [11].

Аналізуючи сучасний стан фінансового контролю, можливо виокремити пріоритети системної трансформації та основні завдання для посилення системи контролю, якими на наш погляд є: а) розробка та впровадження інноваційних методик проведення контрольних заходів для підвищення їх ефективності; б) розширення нормативно-правового поля фінансового контролю за межі бюджетної сфери; в) створення інтегрованої системи інформаційної взаємодії між усіма органами, залученими до бюджетного процесу; г) формування уніфікованої бази даних для забезпечення комплексного аналізу та моніторингу.

О. Шевчук висловлює думку, що «в умовах розвитку ринкових відносин система державного фінансового контролю потребує певних змін, що зумовлюються кількома причинами, найважливішими серед яких є: необхідність зберігання і раціонального використання державної власності та бюджетних коштів; потреба дотримання економічними суб'єктами фінансової і платіжної дисципліни та законодавства щодо цільового використання бюджетних коштів, надання пільг тощо; необхідність збільшення частки державних коштів у фінансуванні розвитку галузей національної економіки» [12, с. 14].

Висновки. Сучасний етап розвитку суспільно-економічних відносин характеризується фундаментальною трансформацією системи фінансового контролю. Від традиційної моделі перевірки відповідності та законності фінансових операцій спостерігається перехід до інтегрованого, ризик-орієнтованого підходу, що забезпечує комплексну оцінку ефективності використання ресурсів та досягнення стратегічних цілей. Ця зміна парадигми зумовлена необхідністю адаптації контрольних механізмів до глобалізаційних процесів, діджиталізації й використання штучного інтелекту в діяльності органів публічної влади та зростаючої складності фінансово-економічних взаємодій. Оптимальна система державного фінансового контролю передбачає забезпечення ефективного контролю та регулювання у чотирьох основних взаємопов'язаних сферах: а) комплексне управління державними фінансовими ресурсами; б) моніторинг діяльності органів виконавчої влади у фінансовій сфері; в) регулювання фінансових операцій юридичних та фізичних осіб із урахуванням сучасних стандартів; г) розвиток системи внутрішнього контролю та аудиту.

Література:

1. Жидовська Н., Петришин Л. Сучасні підходи до державного фінансового контролю як інструменту забезпечення ефективного використання бюджетних ресурсів. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3892>
2. Погрішук Г., Головай Н. Сучасні проблеми та перспективи розвитку державного фінансового контролю в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. (46). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2077>
3. Зростання кількості підозрілих фінансових операцій в Україні у 2024 році: чому банки та фінансові установи все частіше звертаються до Держфінмоніторингу? URL: <https://daycom.com.ua/trostryanets/news/zrostannya-kilkosti-pidozrilih-finansovih-operacij-v-ukrayini-u-2024-roci-chomu-banki-ta-finansovi-ustanovi-vse-chastishe-zvertayutsya-do-derzhfinmonitoringu>
4. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо актуалізації та удосконалення деяких положень від 16.01.2025 № 4225-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4225-20#Text>
5. Музика-Стефанчук О. А., Якимчук Н. Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с.
6. Виходець Ю. А. Проблеми удосконалення системи державного фінансового контролю в Україні. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2013. № 16 (205). С. 139–144.
7. План заходів з реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1805-. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>
8. Аудиторські комітети: основні засади діяльності. (2022). URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%B4%D0%BE%D0%B4_%208%20%D0%9F%D0%BE%D1%81...pdf
9. Кравець О. В. Модернізація нормативного регулювання системи державного фінансового контролю. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Економіка*. 2019. Вип. 301.
10. Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 червня 2018 р. № 437. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>
11. Грабовий В. Реформа державних фінансів-2. Як же функціонує на даний час система? URL: <https://hvylya.net/analytics/246434-reforma-derzhavnih-finansiv-2-yak-zhe-funkcionuye-na-daniy-chas-sistema>
12. Шевчук О. А. Державний фінансовий контроль : підручник. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. 432 с. URL: <https://ir.dpu.edu.ua/items/f697fd86-e409-49dd-ae61-8dede3a863e1/full>
13. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки та плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80>

References:

1. Zhydovska, N., & Petryshyn, L. (2024). Suchasni pidkhody do derzhavnoho finansovoho kontroliu yak instrumentu zabezpechennia efektyvnoho vykorystannia biudzhetsykh resursiv. [Modern approaches to state financial control as a tool for ensuring the efficient use of budget resources]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and society*, № 62. Retrieved from <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3892> [in Ukrainian].
2. Pohrishchuk, H., & Holovai, N. (2022). Suchasni problemy ta perspektyvy rozvytku derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini [Modern problems and prospects of development of state financial control in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and society*. № 46. Retrieved from <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2077> [in Ukrainian].
3. Zrostannya kilkosti pidozrylykh finansovykh operatsii v Ukraini u 2024 rotsi: chomu banky ta finansovi ustanovy vse chastishe zvertaiutsia do Derzhfinmonitorynhu? [Increase in the Number of Suspicious Financial Transactions in Ukraine in 2024: Why Are Banks and Financial Institutions Increasingly Turning to the State Financial Monitoring Service?]. Retrieved from <https://daycom.com.ua/trostryanets/news/zrostannya-kilkosti-pidozrilih-finansovih-operacij-v-ukrayini-u-2024-roci-chomu-banki-ta-finansovi-ustanovi-vse-chastishe-zvertayutsya-do-derzhfinmonitoringu> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy « Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy shchodo aktualizatsii ta udoskonalennia deiakykh polozhen » vid 16.01.2025 № 4225-IX [Law of Ukraine “On Amendments to the Budget Code of Ukraine on Updating and Improvement of Certain Provisions” of 16.01.2025 No. 4225-IX.](n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4225-20#Text> [in Ukrainian].
5. Muzyka-Stefanchuk, O.A., & Yakymchuk, N.Ia. (2024). *Suchasne finansove pravo. Pravo publichnykh finansiv* [Modern financial law. The right of public finances]: Kyiv: ArtEk [in Ukrainian].

6. Vykhodets, Yu. A. (2013). Problemy udoskonalennia systemy derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini. [Problems of improving the system of state financial control in Ukraine]. *Visnyk Skhidnoukrajinskoho natsionalnogo universytetu imeni Volodymyra Dalia – Bulletin of the Vladimir Dahl Eastern Ukrainian National University*, № 16 (205), 139–144 [in Ukrainian].
7. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Plan zakhodiv z realizatsii Stratehii reformuvannia systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na 2022 - 2025 roky» vid 29 hrudnia 2021 r. № 1805-r. [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Plan of measures for implementation of the Strategy of Reforming the System of Public Finance Management for 2022 - 2025” of December 29, 2021 No. 1805 -r.] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
8. Audytorski komitety: osnovni zasady diialnosti. (2022). [Audit Committees: Basic Principles of Activity]. Retrieved from https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%B4%D0%BE%D0%B4_%20%20%D0%9F%D0%BE%D1%81...pdf [in Ukrainian].
9. Kravets, O. V. (2019). Modernizatsiia normatyvnoho rehuliuвання systemy derzhavnoho finansovoho kontroliu [Modernization of regulatory regulation of the system of state financial control. Scientific]. *Naukovyi visnyk Natsionalnogo universytetu bioresursiv i pryrodoko-rystuvannia Ukrainy. Seriya : Ekonomika – Bulletin of the National University of Bioresources and Environmental Management of Ukraine. Series: Economics*. Vyp. 301. [in Ukrainian].
10. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Stratehiia modernizatsii systemy bukhhalterskoho obliku ta finansovoi zvitnosti v derzhavnomu sektori na period do 2025 roku» vid 20 chervnia 2018 r. № 437 [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Strategy of modernization of the accounting system and financial reporting in the public sector for the period up to 2025" of June 20, 2018 No. 437] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
11. Hrabovyi, V. Reforma derzhavnykh finansiv-2 Yak zhe funktsionuie na danyi chas systema? [Public Finance Reform-2 How is the system currently functioning?]. Retrieved from <https://hvylya.net/analytics/246434-reforma-derzhavnykh-finansiv-2-yak-zhe-funkcionuye-na-daniy-chas-sistema> [in Ukrainian].
12. Shevchuk, O. A. (2020). *Derzhavnyi finansovyi kontrol [State financial control]*. Irpin : Universytet DFS Ukrainy. Retrieved from <https://ir.dpu.edu.ua/items/f697fd86-e409-49dd-ae61-8dede3a863e1/full> [in Ukrainian].
13. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Stratehiya reformuvannia systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na 2022-2025 roky ta plan zakhodiv z yiyi realizatsiyyi» vid 29 hrud, 2021 [Strategy for reforming the state finance management system for 2022-2025 and the plan of measures for its implementation: Order of the Cabinet of the Min. of Ukraine from December 29, 2021]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80> [In Ukrainian].

УДК 343.1

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1\(40\)-3](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1(40)-3)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ДІЗНАННЯ

Зінченко Сергій Олександрович

аспірант кафедри конституційного і адміністративного права,

Державне некомерційне підприємство «Державний університет «Київський авіаційний інститут»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7753-6159>

У статті проведено комплексне дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання інституту дізнання в контексті міжнародної інтеграції правових систем та впровадження єдиних стандартів здійснення досудового розслідування. Розглянуто міжнародно-правові акти, які встановлюють фундаментальні стандарти досудового розслідування, зокрема Рекомендації Рес (2001) 10 Комітету Міністрів Ради Європи, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Досліджено специфіку організації дізнання у правових системах США, Канади, Німеччини та Австрії. Проаналізовано американську модель поліцейського дізнання, яка характеризується широкими повноваженнями правоохоронних органів щодо проведення оперативних-розшукових заходів при збереженні ефективного судового контролю. Висвітлено особливості канадської системи кримінального судочинства з її унікальним підходом до диференціації правопорушень та процесуальною гнучкістю при розслідуванні різних категорій протиправних діянь. Розкрито специфіку німецького дізнання через призму взаємодії прокуратури та поліції, де прокурор виступає керівником досудового розслідування. Визначено характерні риси австрійської моделі дізнання, побудованої на принципах оперативності та процесуальної економії. Окрему увагу приділено питанням захисту прав потерпілих відповідно до Директиви 2012/29/ЄС, яка встановлює комплексний підхід до забезпечення прав жертв кримінальних правопорушень. За результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного інституту дізнання через запровадження гнучких процесуальних механізмів, посилення ролі прокурорського нагляду та розширення процесуальної самостійності органів дізнання. Обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення процесуального законодавства України шляхом запровадження нових процедур для скорочення часу розгляду справ, підвищення професіоналізації правоохоронних органів та розбудови ефективної системи захисту прав потерпілих за зразком провідних демократичних держав. Зроблено висновок про доцільність збалансованого поєднання національних правових традицій із кращими практиками зарубіжних країн для розбудови ефективної моделі дізнання в умовах євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: дізнання, досудове розслідування, зарубіжний досвід, правове регулювання, процесуальні механізми, правоохоронні органи, кримінальне судочинство.

Zinchenko Serhii. Foreign experience of legal regulation of the inquiry institution

The article presents a comprehensive study of foreign experience in legal regulation of the inquiry institution in the context of international integration of legal systems and implementation of unified standards for pre-trial investigation. The international legal acts establishing fundamental standards of pre-trial investigation are examined, particularly Recommendation Rec (2001) 10 of the Committee of Ministers of the Council of Europe, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, and the International Covenant on Civil and Political Rights. The specifics of inquiry organization in the legal systems of the USA, Canada, Germany, and Austria have been studied. The American model of police inquiry is analyzed, which is characterized by broad powers of law enforcement agencies to conduct operational and investigative measures while maintaining effective judicial control. The features of the Canadian criminal justice system are highlighted with its unique approach to the differentiation of offenses and procedural flexibility in investigating various categories of unlawful acts. The specifics of German inquiry are revealed through the prism of interaction between the prosecutor's office and police, where the prosecutor acts as the head of pre-trial investigation. The characteristic features of the Austrian model of inquiry, built on the principles of efficiency and procedural economy, are determined. Special attention is paid to the protection of victims' rights in accordance with Directive 2012/29/EU, which establishes a comprehensive approach to ensuring the rights of criminal offense victims. Based on the research results, proposals have been formulated to improve the domestic institution of inquiry through the introduction of flexible procedural mechanisms, strengthening the role of prosecutorial supervision, and expanding the procedural independence of inquiry bodies. The necessity of further improvement of Ukraine's procedural legislation through the introduction of new procedures to reduce case processing time, increase the professionalization of law enforcement agencies, and develop an effective system of victims' rights protection following the example of leading democratic states has been substantiated. The conclusion is made about the expediency of a balanced combination of national legal traditions with the best practices of foreign countries for building an effective model of inquiry in the context of European integration processes.

Key words: inquiry, pre-trial investigation, foreign experience, legal regulation, procedural mechanisms, law enforcement agencies, criminal justice.

Вступ. Зарубіжний досвід правового регулювання інституту дізнання набуває особливої актуальності в умовах міжнародної інтеграції правових систем та впровадження єдиних стандартів здійснення досудового розслідування. Процесуальна природа дізнання відображає специфіку національних правових традицій

та потреб правозастосовної практики, водночас базуючись на фундаментальних міжнародно-правових стандартах захисту прав учасників кримінального провадження. Порівняльно-правовий аналіз зарубіжних моделей дізнання розкриває багатоманітність підходів до організації досудового розслідування та створює підґрунтя для вдосконалення механізмів процесуальної діяльності уповноважених органів. Міжнародна практика демонструє важливість забезпечення балансу між процесуальною економією та дотриманням прав учасників кримінального провадження, що досягається через запровадження гнучких процесуальних механізмів та ефективного судового контролю за законністю розслідування.

Матеріали та методи. Емпіричну базу дослідження склали міжнародно-правові акти, нормативні документи зарубіжних країн у сфері регулювання інституту дізнання, наукові праці П. Світлайла, К. Токаревої, І. Сопілко, А. Молдована та ін., а також аналітичні матеріали щодо практики застосування різних моделей дізнання. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи (аналіз, синтез, системний підхід) для визначення сутності інституту дізнання, а також спеціально-юридичні методи (формально-юридичний, порівняльно-правовий) для аналізу нормативного регулювання та процесуальної діяльності уповноважених суб'єктів у зарубіжних країнах.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі зарубіжного досвіду правового регулювання інституту дізнання та визначенні особливостей процесуальної діяльності органів досудового розслідування в різних правових системах для вдосконалення вітчизняного законодавства відповідно до міжнародних стандартів.

Результати. Міжнародно-правове регулювання інституту дізнання ґрунтується на фундаментальних актах, які встановлюють стандарти здійснення досудового розслідування. Ст. 15 Рекомендації Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» закріплює принцип оперативної незалежності поліції при виконанні поставлених завдань [1]. Розвиток процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження забезпечується ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка встановлює право на справедливий суд та презумпцію невинуватості [2], а також ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права щодо права на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом [3]. Додатковий протокол до Конвенції (Протокол № 7) у ст. 2 розширює процесуальні гарантії через встановлення права на оскарження в кримінальних справах [4].

Імплементація міжнародних стандартів у національних правових системах зумовлює специфіку організації дізнання, на що вказує П. Світлайло, обґрунтовано наголошуючи на винятковому характері процедури дізнання через спрощену процедуру та скорочені строки розслідування визначеної категорії кримінальних проступків [5, с. 171]. Вважаємо, що дотримання міжнародних стандартів при здійсненні дізнання безпосередньо залежить від професійної компетентності уповноважених суб'єктів та налагодження механізмів їхньої взаємодії з іншими правоохоронними органами, що забезпечує баланс між процесуальною економією та захистом прав учасників кримінального провадження.

Досліджуючи місце інституту дізнання в системі досудового розслідування, доцільно звернути увагу на його адміністративно-правову природу. К. Токарева та І. Сопілко підкреслюють значення адміністративно-правових засад діяльності правоохоронних органів, які визначають принципи, функції, форми та методи їхньої діяльності [6, с. 214]. Організаційна структура органів дізнання в різних країнах формується з урахуванням національних особливостей правової системи та потреб правозастосовної практики. На наш погляд, принципове значення має розмежування компетенції між різними правоохоронними органами, які здійснюють дізнання, та забезпечення їхньої ефективної взаємодії через спеціалізовані підрозділи та уповноважених осіб, що гарантує комплексний підхід до розслідування кримінальних проступків.

Правова система США демонструє унікальний підхід до організації розслідування кримінальних правопорушень, який базується на конституційних принципах та розвиненому прецедентному праві. П. Світлайло обґрунтовано зазначає, що попри поділ кримінальних правопорушень на фелонії та місдемінори, процедура їх розслідування залишається єдиною [5, с. 170], що забезпечує сталість правозастосовної практики. Водночас американська модель характеризується розвинутою системою поліцейського дізнання, у межах якого здійснюється попередня перевірка інформації про можливі правопорушення із застосуванням різноманітних методів збору даних. Вагомим значення набуває надання правоохоронним органам значних повноважень щодо проведення оперативно-розшукових заходів, включаючи роботу з конфіденційними джерелами та використання спеціальних технічних засобів [7, с. 335].

А. Молдован вказує, що ефективність американської моделі досягається через гармонійне поєднання широких повноважень правоохоронців щодо збору доказової інформації, проведення опитувань, здійснення оглядів та застосування інших заходів, спрямованих на розкриття правопорушень [8, с. 169] із системою судового контролю за дотриманням конституційних прав громадян. На наш погляд, подібний механізм судового санкціонування процесуальних дій, які обмежують права особи, створює надійні гарантії законності

розслідування та може слугувати орієнтиром для вдосконалення систем кримінального правосуддя в інших державах.

Фундаментальною особливістю американського кримінального процесу є доктрина «плодів отруйного дерева» (*fruit of the poisonous tree*), згідно з якою визнаються недопустимими не лише докази, отримані з порушенням встановленого порядку, але й усі похідні від них докази [9, с. 57]. Вважаємо, що така концепція створює додаткові гарантії законності розслідування, стимулюючи правоохоронні органи до неухильного дотримання процесуальних вимог. Система судових ордерів, що вимагає обґрунтування необхідності та пропорційності втручання в права громадян, створює надійні гарантії від зловживань з боку правоохоронних органів. Зазначений підхід забезпечує баланс між ефективністю розслідування та захистом прав учасників кримінального провадження, що може служити орієнтиром для вдосконалення систем кримінального правосуддя в інших країнах.

Аналізуючи систему кримінального судочинства Канади, варто відзначити її унікальний підхід до диференціації правопорушень, що відображає прагнення законодавця забезпечити процесуальну гнучкість при розслідуванні різних категорій протиправних діянь. Кримінальний кодекс Канади (*Criminal Code of Canada*, R.S.C. 1985) встановлює три категорії правопорушень: *serious offences* (тяжкі правопорушення), які передбачають повне досудове розслідування з розширеними процесуальними гарантіями; *summary conviction* (короткі вироки) зі спрощеною процедурою провадження, та *hybrid offences* (гібридні правопорушення), що надають прокурору дискреційні повноваження щодо вибору форми кримінального переслідування [10]. Королівська канадська кінна поліція (*Royal Canadian Mounted Police*), відповідно до пунктів (a) та (b) ст. 18 Закону про Королівську канадську кінну поліцію (*Royal Canadian Mounted Police Act*, R.S.C. 1985), має широкий спектр повноважень, зокрема щодо забезпечення громадського порядку, запобігання злочинам, затримання правопорушників та виконання всіх ордерів відповідно до федерального законодавства та законів провінцій [11]. На наш погляд, подібна система демонструє вдале поєднання процесуальної диференціації з універсальністю правоохоронних повноважень, що дозволяє забезпечити як належну правову процедуру при розслідуванні тяжких злочинів, так і процесуальну економію при розгляді менш значних правопорушень.

Особливої уваги заслуговує процесуальний порядок розслідування *summary conviction offences* у Канаді, де згідно зі ст. 786(2) Кримінального кодексу провадження має бути розпочате протягом 12 місяців з моменту вчинення правопорушення, а ст. 787(1) встановлює обмеження щодо покарання у вигляді штрафу до 5000 доларів або позбавлення волі до двох років без одного дня. Система процесуальних фільтрів (ст. 788) надає можливість трансформації провадження у загальний порядок при виявленні обставин більшої суспільної небезпечності [2].

Порівняльний аналіз канадської та української моделей досудового розслідування кримінальних проступків виявляє суттєві відмінності у підходах до організації провадження. У той час як українське дізнання характеризується чіткою формалізацією процедур та жорсткою прив'язкою форми розслідування до категорії кримінального правопорушення, канадська модель демонструє значно вищий рівень гнучкості та дискреційності. Фактично, канадська система надає правоохоронним органам ширші можливості для оцінки суспільної небезпечності діяння та вибору відповідної процесуальної форми. На наш погляд, така диференціація процесуальних форм відображає різні правові традиції та підходи до забезпечення балансу між процесуальною економією та захистом прав учасників кримінального провадження. При цьому обидві системи демонструють власні переваги: українська модель забезпечує більшу правову визначеність та передбачуваність процедур, тоді як канадська – дозволяє більш гнучко реагувати на особливості конкретної кримінальної справи.

Особливості функціонування інституту дізнання в Німеччині розкриваються через інтегрований підхід до правового регулювання кримінального процесу, де процесуальні норми становлять невіддільну частину загальної системи права [8, с. 37]. Правова природа німецького дізнання розкривається через взаємодію прокуратури та поліції, де прокурор є керівником досудового розслідування, а судовий слідчий зберігає обмежені повноваження щодо легалізації доказів [7, с. 335]. Специфіка доказування полягає в диференційованому підході, який поєднує формалізоване встановлення фактів з елементами вільного доказування без надмірної процесуальної регламентації. Принципова відмінність німецького досудового провадження полягає у відсутності вимоги всебічного дослідження обставин справи, натомість увага зосереджується на обґрунтованості підозри та формуванні публічного обвинувачення виключно за наявності достатніх підстав для визнання особи винною [12, с. 241–242]. Результативність німецької системи досягається через чіткий розподіл процесуальних ролей та відповідальності між правоохоронними органами. Багаторічна практика застосування даної моделі підтверджує її ефективність у забезпеченні швидкого та повного розслідування кримінальних правопорушень.

Правове регулювання дізнання в Австрії відображає прагматичний підхід до організації досудового розслідування через встановлення чітких критеріїв розмежування злочинів та проступків на основі виду

покарання [13, с. 90]. Подібна класифікація створює передумови для ефективного функціонування системи кримінального правосуддя, де поліція наділена широкими повноваженнями щодо проведення невідкладних слідчих дій до формального порушення кримінальної справи [14, с. 295]. Превалювання дізнання як єдиної форми попереднього розслідування свідчить про високий рівень довіри до професіоналізму правоохоронних органів та їхньої здатності забезпечити належне збирання доказів. Система взаємодії між поліцією та прокуратурою в австрійській моделі побудована на принципах оперативності та процесуальної економії, що дозволяє мінімізувати бюрократичні перепони при розслідуванні кримінальних правопорушень.

Компаративний аналіз німецької та австрійської моделей дізнання виявляє спільні риси в організації досудового розслідування через превалювання ролі прокуратури та поліції при збереженні національних особливостей правового регулювання. Досвід європейських держав демонструє можливість побудови ефективної системи розслідування кримінальних правопорушень на основі раціонального розподілу процесуальних повноважень та відповідальності між правоохоронними органами. Вивчення специфіки правового регулювання інституту дізнання в Німеччині та Австрії розкриває потенціал для розвитку процесуальних механізмів, спрямованих на забезпечення балансу між оперативністю розслідування та дотриманням прав учасників кримінального провадження. Європейський підхід до організації дізнання характеризується гнучкістю процесуальних форм та високим рівнем професіоналізації правоохоронних органів при збереженні ефективного судового контролю за законністю досудового розслідування. Втім, розвиток інституту дізнання в європейських країнах нерозривно пов'язаний із забезпеченням належного захисту прав потерпілих від злочинів.

Важливим міжнародно-правовим інструментом у сфері захисту прав потерпілих від злочинів є Директива 2012/29/ЄС, положення якої встановлюють фундаментальні стандарти правового захисту жертв кримінальних правопорушень [14]. На наш погляд, ключова цінність даного нормативно-правового акту полягає у запровадженні комплексного підходу до забезпечення прав потерпілих через встановлення обов'язку держав-членів гарантувати право на інформацію, доступ до служб підтримки та ефективну участь у кримінальному провадженні. Водночас Директива закріплює принцип індивідуального підходу до потреб кожного потерпілого при наданні відповідних послуг підтримки, що відображено у ст. 22, яка вимагає проведення персональної оцінки для визначення специфічних потреб у захисті. Положення ст. 8 документу встановлюють вимогу щодо створення безоплатних конфіденційних служб підтримки жертв злочинів, які мають надавати емоційну та практичну допомогу до, під час та після завершення кримінального провадження [15].

Комплексний аналіз положень Директиви 2012/29/ЄС свідчить про формування нової парадигми захисту прав потерпілих у європейському кримінальному процесі, де жертва злочину розглядається не лише як джерело доказової інформації, а насамперед як особа, яка потребує належного правового та соціального захисту. Вважаємо, що запроваджені зазначеним нормативно-правовим актом стандарти створюють міцне підґрунтя для розбудови ефективної системи підтримки потерпілих через встановлення чітких вимог до інформування про права, забезпечення безпеки та конфіденційності, надання перекладацьких послуг та правової допомоги. Натомість особлива увага приділяється захисту вразливих категорій потерпілих, зокрема дітей, осіб з інвалідністю та жертв гендерно зумовленого насильства, що відображено у спеціальних процесуальних гарантіях, передбачених статтями 23 та 24 Директиви [15].

Висновки. Проведене дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання інституту дізнання демонструє різноманітність підходів до організації досудового розслідування, де кожна правова система відображає власні національні традиції та потреби правозастосовної практики. Вивчення специфіки функціонування інституту дізнання в США, Канаді, Німеччині та Австрії розкриває значний потенціал для вдосконалення вітчизняної моделі кримінального процесу через запровадження гнучких процесуальних механізмів, посилення ролі прокурорського нагляду та розширення процесуальної самостійності органів дізнання. Зважаючи на перебування українського інституту дізнання на етапі становлення, позитивним кроком виступає активна імплементація Директиви 2012/29/ЄС, що передбачає розширення прав потерпілих, запровадження програм підтримки та вдосконалення механізмів правового захисту відповідно до європейських стандартів. Водночас формування сучасного інституту дізнання в Україні вимагає подальшого вдосконалення процесуального законодавства через запровадження нових процедур для скорочення часу розгляду справ, підвищення професіоналізації правоохоронних органів та розбудови ефективної системи захисту прав потерпілих за зразком провідних демократичних держав. На наш погляд, збалансоване поєднання національних правових традицій із кращими практиками зарубіжних країн створює міцне підґрунтя для розбудови ефективної моделі дізнання в умовах євроінтеграційних процесів.

Література:

1. «Про Європейський кодекс поліцейської етики»: Рек. (2001) 10 Ком. Міністрів державам-учасницям Ради Європи від 19.09.2001. URL: <https://pravo.org.ua/wpcontent/uploads/old/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (дата звернення: 14.02.2025).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 14.02.2025).
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 14.02.2025).
4. Протокол №7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (укр) : Протокол Ради Європи від 22.11.1984 № 7 : станом на 17 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804#Text (дата звернення: 14.02.2025).
5. Світайло П. Деякі проблемні аспекти проведення дізнання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 3. С. 168–176.
6. Сопілко І., Токарева К. Генезис наукових досліджень проблеми визначення сутності та змісту адміністративно-правових засад діяльності правоохоронних органів. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 12(26). С. 204–219.
7. Баранець В. Зарубіжний досвід розслідування кримінальних правопорушень у формі дізнання. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 331–336.
8. Молдован А. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США. 2-ге вид. Київ : Центр учб. літ., 2010. 352 с.
9. Циганюк Ю. Доктрина «плодів отруйного дерева» у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 2. С. 54–67.
10. Criminal Code of Canada. *Justice Laws Website*. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/page-1.html#h-115011> (дата звернення: 14.02.2025).
11. Royal Canadian Mounted Police Act. *Justice Laws Website*. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/R-10/page-2.html#h-421036> (дата звернення: 14.02.2025).
12. Найда В., Мартовицька О. Процесуальний статус органів досудового розслідування в Німеччині. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування*. : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 28 листоп. 2019 р. С. 241–243.
13. Остапчук Л., Сенік А. Особливості функціонування інституту кримінального проступку у зарубіжних країнах. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2018. № 3(5). С. 89–99.
14. Глобенко Г. Зарубіжний досвід та положення законодавства України щодо дізнання: порівняльно-правовий аналіз. *Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні*: міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 22 трав. 2019 р. Маріуполь, 2019. С. 294–296.
15. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. *UNCHR*. URL: <https://www.refworld.org/legal/reglegislation/council/2012/en/96856> (дата звернення: 14.02.2025).

References:

1. Rekomendatsiia Rec (2001) 10 Komitetu Ministriv derzhavam-uchasnytsiam Rady Yevropy “Pro Yevropeiskyi kodeks politseiskoi etyki” [Recommendation Rec (2001) 10 of the Committee of Ministers to the member states of the Council of Europe “On a European Code of Police Ethics”] (2001). *pravo.org.ua*. Retrieved from: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> [in Ukrainian].
2. Yevropeiska konventsiiia z prav liudyny [European convention on human rights] (2021). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
3. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava [International Covenant on Civil and Political Rights] (1973). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text [in Ukrainian].
4. Protokol №7 do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Protocol № 7 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms] (1997). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804#Text [in Ukrainian].
5. Svitailo, P. (2020). Deiaiki problemni aspekty provedennia diznannia [Some problem aspects of conducting inquiry], *Porivnialno-analitychne pravo – Comparative and analytical law*, (3), 168–176. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/35664> [in Ukrainian].
6. Sopilko, I., & Tokarieva, K. (2023). Henezys naukovykh doslidzhen problemy vyznachennia sutnosti ta zmistu administratyvno-pravovykh zasad diialnosti pravookhoronnykh orhaniv [Genesis of scientific research problems of determining the essence and content of the administrative and legal principles of the activities of law enforcement bodies]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and technology today*, (12(26)). Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-12\(26\)-204-219](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-12(26)-204-219) [in Ukrainian].
7. Baranets, V. (2023). Zarubizhnyi dosvid rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen u formi diznannia [Foreign experience in investigating criminal offenses in the form of inquiry]. *Kyivskiy chasopys prava – Kyiv Law Journal*, (1), 331–336. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.51> [in Ukrainian].

8. Moldovan, A. (2010). Kryminalnyi protses: Ukraina, FRN, Frantsiia, Anhliia, SShA [Criminal process: Ukraine, Germany, France, England, USA]. (2nd ed.). Kyiv: Educational Literature Center [in Ukrainian].
9. Tsyhaniuk, Yu. (2019). Doktryna «plodiv otruinoho dereva» u kryminalnomu protsesualnomu zakonodavstvi Ukrainy [The doctrine of the «fruits of the poisonous tree» in the criminal procedural legislation of Ukraine]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva – Bulletin of Criminal Procedure*, (2), 54–67 [in Ukrainian].
10. Criminal Code of Canada. (2024). *Justice Laws Website*. Retrieved from <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/page-1.html#h-115011> [in English].
11. Royal Canadian Mounted Police Act. (2024). *Justice Laws Website*. Retrieved from <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/R-10/page-2.html#h-421036> [in English].
12. Naida, V., & Martovytska, O. (2019). Protseualnyi status orhaniv dosudovoho rozsliduvannia v Nimechchyni [Procedural status of pre-trial investigation bodies in Germany]. In *Protseualne ta tekhniko-kryminalistychne zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia – Procedural and forensic security measures for the current investigation*. (p. 241–243). Retrieved from https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/28_11_2019/pdf/86.pdf [in Ukrainian].
13. Ostapchuk, L., & Senik, A. (2018). Osoblyvosti funktsionuvannia instytutu kryminalnoho prostupku u zarubizhnykh krainakh [Peculiarities of the functioning of the institution of criminal offense in foreign countries]. *Naukovyi visnyk Sivershchyny. Seriya : Pravo – Scientific Bulletin of the Seversk Region. Series: Law.*, (3), 89–99. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/shssl_2018_3_10 [in Ukrainian].
14. Hlobenko, H. (2019). Zarubizhnyi dosvid ta polozhennia zakonodavstva ukrainy shchodo diznannia: porivnialno-pravovyi analiz [Foreign experience and provisions of Ukrainian legislation on inquiry: comparative legal analysis]. Proceedings from *Mizhnar. nauk.-prakt. konf. “Pravova doktryna: mizhnarodnyi dosvid ta praktychna realizatsiia v Ukraini” – international scientific-practical conference “Legal doctrine: international experience and practical realization in Ukraine”* (p. 294–296) [in Ukrainian].
15. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA (2012). *UNCHR*. Retrieved from <https://www.refworld.org/legal/reglegislation/council/2012/en/96856> [in English].

УДК 349.41

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1\(40\)-4](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1(40)-4)

ОСОБЛИВИЙ СТАТУС ПРОКУРАТУРИ В ПРАВОВІДНОСИНАХ ЩОДО ОРЕНДИ ЗЕМЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Кнапець Микола Вікторович

аспірант кафедри правових природоохоронних дисциплін

Навчально-наукового інституту права

Національного університету водного господарства та природокористування;

помічник судді Північно-західного апеляційного господарського суду

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8827-5250>

У статті досліджується роль прокуратури в інституційному механізмі регулювання правовідносин щодо оренди земель сільськогосподарського призначення. Прокуратура не здійснює безпосереднього регулювання, проте виконує наглядову та представницьку функції, контролюючи дотримання земельного законодавства, виявляючи порушення та ініціюючи судові провадження. Аналізується її функція представництва інтересів держави в суді, що є ключовим інструментом забезпечення законності у сфері земельних відносин. Особливу увагу приділено трансформації статусу прокуратури після конституційної реформи 2016 року (коли з Основного Закону було виключено окремий розділ про прокуратуру, натомість правовий статус прокуратури було закріплено у статті 131¹ Конституції України), а також впливу євроінтеграційних процесів на зміну її повноважень.

Розглядаються проблемні аспекти представництва прокуратурою державних інтересів, зокрема питання визначення поняття «державний інтерес», розмитість такого поняття та його доведення в судовому порядку. Аналізується судова практика, яка демонструє розбіжності у підходах щодо допустимості прокурорського втручання в земельні правовідносини.

Окремо досліджено механізми отримання прокуратурою інформації для встановлення порушень, зокрема використання «інших джерел», що може створювати корупційні ризики. Запропоновано шляхи вдосконалення контролю за діяльністю прокуратури, зокрема через чітке визначення допустимих джерел інформації та запровадження механізму зовнішнього нагляду.

Акцентовано увагу на тому, що попри обмеження наглядових функцій, прокуратура зберегла можливість представництва інтересів держави в суді.

Зроблено висновок про необхідність дотримання балансу між захистом державних інтересів і недопущенням надмірного прокурорського втручання у земельні правовідносини. Запропоновано комплекс заходів щодо оптимізації правових механізмів участі прокуратури у вирішенні земельних спорів, що сприятиме зміцненню верховенства права та ефективному використанню державних ресурсів.

Ключові слова: прокуратура, інституційний механізм, оренда земель, державні інтереси, представництво інтересів держави, функція нагляду, субсидіарність, баланс інтересів.

Knapets Mykola. The special status of the prosecution in legal relations regarding the lease of agricultural land

The article explores the role of the prosecutor's office in the institutional mechanism for regulating legal relations concerning the lease of agricultural land. While it does not directly regulate these relations, it performs supervisory and representative functions, ensuring compliance with land legislation, identifying violations, and initiating legal proceedings. The article analyzes the prosecutor's function of representing state interests in court, which serves as a key tool for ensuring legality in the sphere of land relations.

Particular attention is paid to the transformation of the prosecutor's office's status following the 2016 constitutional reform (when a separate section on the prosecutor's office was removed from the Fundamental Law, and its legal status was instead enshrined in Article 131¹ of the Constitution of Ukraine), as well as the impact of European integration processes on the evolution of its powers.

The article examines problematic aspects of the prosecutor's representation of state interests, including issues related to defining the concept of «state interest», its ambiguity, and the challenges of proving it in court. Judicial practice is analyzed, revealing inconsistencies in approaches to the admissibility of prosecutorial intervention in land relations.

A separate focus is placed on the mechanisms by which the prosecutor's office obtains information to identify violations, particularly the use of «other sources», which may pose corruption risks. The article proposes ways to improve oversight of the prosecutor's office, including clearly defining permissible sources of information and introducing an external supervision mechanism.

Emphasis is placed on the fact that, despite restrictions on its supervisory functions, the prosecutor's office has retained the ability to represent state interests in court.

The article concludes that it is necessary to maintain a balance between protecting state interests and preventing excessive prosecutorial intervention in land relations. A set of measures is proposed to optimize legal mechanisms for the prosecutor's

involvement in resolving land disputes, which would contribute to strengthening the rule of law and ensuring the effective use of state resources.

Key words: *prosecutor's office, institutional mechanism, land lease, state interests, representation of state interests, supervisory function, subsidiarity, balance of interests.*

Вступ. Земельні відносини та їх правове регулювання є одним із провідних напрямків державної політики України, що зумовлено як їхньою економічною цінністю, так і соціальним та стратегічним впливом земельних ресурсів. Сільськогосподарські землі, які становлять значну частину території нашої країни, є важливим активом як для держави, так і для приватних суб'єктів, що володіють або користуються ними. Одним із найпоширеніших та ефективним способом використання цих земель є оренда, яка забезпечує ефективне сільськогосподарське виробництво, сприяє залученню інвестицій та призводить до розвитку агропромислового комплексу. Однак орендні правовідносини дуже часто супроводжуються порушеннями законодавства, що створює загрозу як для державних інтересів, так і для прав приватних власників.

Численні порушення у сфері оренди землі сільськогосподарського призначення вимагають чіткої та ефективної системи регулювання, яка б забезпечувала законність правовідносин і баланс інтересів держави, землевласників та орендарів. Важливу роль у цьому процесі відіграє інституційний механізм, що включає діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, судів, прокуратури та контролюючих органів. Саме функціонування даних суб'єктів наділених владними повноваженнями визначає рівень правової захищеності учасників орендних правовідносин та ефективність реалізації політики держави в сфері земельних відносин.

Матеріали та методи. Емпіричну базу дослідження склали нормативно-правові акти України, що регулюють діяльність прокуратури та земельні правовідносини, зокрема Конституція України, Земельний кодекс України, Закон України «Про прокуратуру», а також судова практика, зокрема рішення Верховного Суду, Конституційного Суду України та апеляційних господарських судів.

У процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Діалектичний метод дозволив проаналізувати зміни в статусі прокуратури після конституційної реформи 2016 року. Системно-структурний метод був використаний для визначення місця прокуратури у механізмі регулювання земельних правовідносин. Формально-юридичний метод застосовувався для аналізу норм чинного законодавства, що регулюють представницькі функції прокуратури. Порівняльно-правовий метод дав змогу розглянути європейський досвід у сфері захисту державних інтересів у земельних правовідносинах.

Метою дослідження є визначення особливого статусу прокуратури у правовідносинах щодо оренди земель сільськогосподарського призначення, аналіз її представницьких функцій та наглядових повноважень у цій сфері, а також розробка рекомендацій щодо оптимізації правових механізмів участі прокуратури у вирішенні земельних спорів.

Результати. Однією з ключових складових інституційного механізму є прокуратура, яка в межах своєї компетенції здійснює нагляд за додержанням законодавства, у тому числі в сфері оренди земель сільськогосподарського призначення.

Процес ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 році став вихідною точкою для реформування органів прокуратури з метою приведення їх діяльності у відповідність до європейських стандартів.

Конституційно-правова реформа 2016 року спричинила зміну конституційно-правового статусу прокуратури відповідно до європейських норм.

Розділ VII «Прокуратура» Конституції України [1] був виключений на підставі Закону України №1401-VIII від 02 червня 2016 року «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [2], а до Основного Закону була включена стаття 131¹ (розділ VIII Правосуддя), яка визначила правовий статус прокуратури.

Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» [3] прокуратура наділена низкою функцій, що мають на меті забезпечення законності, правопорядку та захисту інтересів держави.

Згідно з частиною 1 статті 2 Закону України «Про прокуратуру» на прокуратуру покладаються такі функції:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом та главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Особливу увагу варто звернути на частину 3 статті 2 Закону України «Про прокуратуру» де чітко підкреслено, що на прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України.

Прокуратура має специфічний статус в інституційному механізмі регулювання відносин щодо оренди земель сільськогосподарського призначення, оскільки не є безпосереднім суб'єктом, який здійснює регулювання, але виконує наглядову та представницьку функцію. Вона здійснює контроль за дотриманням земельного законодавства, здійснює виявлення порушень, ініціює судові провадження в інтересах держави, а також оскаржує незаконні рішення органів влади в даних правовідносинах.

В межах земельних відносин ключовою функцією для прокуратури є саме представництво інтересів держави в суді. Особливість ролі прокуратури полягає у захисті публічних / державних інтересів та попередженні зловживань у сфері земельних правовідносин.

При наданні оцінки ролі прокурора в згаданому механізмі необхідним є визначення природи поняття публічний/державний інтерес, що вимагає системного підходу. Багато вчених справедливо зазначають, що поняття «інтерес» є фундаментальним, у зв'язку з чим його неможливо охопити однією дефініцією, а в судовій практиці це визначення є взагалі розмитим. Крім того, таке визначення цілком залежить від актуальної політики держави та правового напрямку країни, що є змінною категорією.

Галунько В.В. вважає публічний інтерес, як важливі для значної кількості фізичних та юридичних осіб потреби, які відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються публічною адміністрацією [4], з чим можна погодитись.

Конституційний Суд України неодноразово досліджував питання щодо поняття та змісту державного інтересу. У своїх рішеннях він підкреслював, що державний інтерес є багатограним явищем, яке охоплює забезпечення законності, захист прав і свобод громадян, економічну безпеку та збереження національного багатства.

Зокрема, у рішенні Конституційного Суду України від 01 квітня 2008 року №3-рп/2008 було зазначено, що державний інтерес слід розглядати як правову категорію, яка відображає суспільну необхідність у забезпеченні конституційного ладу, правопорядку, прав і свобод людини, а також ефективного функціонування державних інститутів [5].

Крім того, у рішенні Конституційного Суду України від 16 квітня 2009 року №7-рп/2009 визначено, що державний інтерес може бути підставою для втручання держави у певні правовідносини, зокрема у сфері земельних відносин, якщо це спрямовано на захист суспільного блага [6].

При визначенні факту порушення конкретного державного інтересу слід враховувати, що поняття «державний інтерес», «порушення інтересів держави» та, тим більше, «загроза порушення інтересів держави» мають широкий зміст, який виходить за межі суто буквального тлумачення. Це покладає на прокурора, як представника держави, обов'язок належним чином обґрунтувати свою позицію в суді, довести наявність підстав для представництва інтересів держави та чітко пояснити факт їх порушення в кожному конкретному випадку, не допустивши обрання неефективного способу захисту. Особливо це стосується «загрози порушення інтересів держави», оскільки можна стикнутися з процесуальними вимогами, наприклад трактуванням такої вимоги, як встановлення факту, що є неможливим в господарському процесі.

Земля має особливу цінність, що закріплена на конституційному рівні. Зокрема, стаття 14 Конституції України та стаття 1 Земельного кодексу України [7] визначають землю основним національним багатством, яке знаходиться під особливою охороною держави.

Таким чином, законодавче закріплення на найвищому рівні цінності землі значно полегшує органам прокуратури процес доведення порушення інтересів держави у контексті правовідносин оренди земель сільськогосподарського призначення. Вказане також прослідковується із кількості позовів в земельних спорах, які подаються прокурорами.

Діяльність прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді врегульована наказом Генерального прокурора №389 від 21 серпня 2020 року «Про організацію діяльності прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді» [8].

Варто звернути увагу на пункт 4 даного наказу, який встановлює: «Відомості для встановлення наявності підстав для застосування представницьких повноважень отримувати з:

- інформації, що надходить до органів прокуратури від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень;
- матеріалів кримінальних проваджень, справ про адміністративні правопорушення, у тому числі пов'язані з корупцією;
- публікацій у медіа, у тому числі мережі Інтернет, публічної інформації у формі відкритих даних;
- документів, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень;
- звернень фізичних і юридичних осіб, депутатів усіх рівнів, громадських об'єднань та організацій;
- інших джерел».

Із аналізу згаданого пункту наказу можна висувати, що прокурор не є безпосереднім ініціатором перевірок дотримання, зокрема, земельного законодавства. Однак на практиці ситуація виглядає інакше.

Органи прокуратури направляють до органів державної влади чи органів місцевого самоврядування запити про надання певної інформації, наприклад щодо сплати орендарями земельних ділянок сільськогосподарського призначення орендної плати. Отримавши відповідні дані, орган прокуратури перевіряє фінансову дисципліну серед платників та у випадку наявності порушень звертається до відповідної сільської ради з метою встановлення підстав для представництва інтересів держави у суді. Тобто, вбачається, що ініціатива проявляється саме від органу прокуратури, що на переконання автора є порушенням пункту 4 наказу №389 від 21 серпня 2020 року. Звісно, можна тлумачити таку ініціативу як отримання відомостей «з інших джерел», що в реальності і відбувається. Проте таке тлумачення прокурорами власних нормативно-правових актів може містити корупційну складову. Для подолання такої ситуації варто виключити із згаданого наказу «інші джерела» та надати можливість суб'єктам, які отримують запити прокурорів перевіряти істинність першоджерела про ймовірне порушення інтересів держави.

Для підвищення прозорості та запобігання корупційним ризикам можна впровадити механізм зовнішнього контролю за ініціативами прокуратури щодо запитів інформації. Наприклад, незалежна комісія чи орган може переглядати кожен запит прокуратури перед його направленням до інших державних органів або органів місцевого самоврядування для оцінки його доцільності.

Якщо поняття «інші джерела» залишатиметься в наказі, варто чітко визначити, які саме джерела можуть бути включені в цей перелік, та обмежити їхній перелік до певних надійних, перевірених каналів. Це дозволить уникнути тлумачень, які можуть призвести до порушення законодавства.

Позбавлення прокуратури функцій нагляду у всіх сферах крім нагляду за органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство та при виконанні судових рішень у кримінальних справах, є вимогою Європейського Союзу, а відтак «додатковий нагляд», який здійснюється через функцію представництва не відповідає основам реформи, яка була здійснена, а тому варто бути послідовним у своїх діях і не створювати уявлення реформ, впровадження яких супроводжується певними «прогалинами», «двозначними трактуваннями», які нівелюють першочергові задуми.

Дії прокуратури можуть бути виправдані тим, що суб'єкти, наприклад, орендодавець не вживає жодних заходів для стягнення орендної плати, яка не сплачується, або не ініціюють розірвання договору оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення через таку несплату, що свідчить про порушення інтересів держави. З метою забезпечення справедливості та законності прокурор отримує інформацію про боржника та ініціює відповідний судовий процес. Проте під час розгляду справи виникає ситуація, коли орган місцевого самоврядування та орендар наполягають на відсутності порушень інтересів держави, а орендар невідкладно сплачує заборгованість. В такому випадку орендар та орендодавець разом виступають проти прокуратури. Хоча дії прокуратури в такій ситуації можуть бути виправданими, вони не відповідають функціям, які покладені на прокуратуру відповідно до законодавства.

Яскравим проявом такої ситуації можуть бути судові рішення у справах №902/1602/23, №902/1603/23, №902/1605/23, №902/1606/23, №902/18/24, №902/22/24 за позовами Керівника Немирівської окружної прокуратури в особі Немирівської міської ради до Фермерського господарства «Надбужанське-С» про розірвання договорів оренди землі та зобов'язання повернути земельні ділянки [9; 10].

У цих судових спорах фермерське господарство протягом тривалого часу не сплачувало орендну плату, а міська рада не вживала жодних заходів для її стягнення, ані в добровільному, ані в примусовому порядку. Лише після ініціювання судових спорів прокуратурою інтереси держави були відновлені, що дозволило отримати кошти як в добровільному порядку, так і забезпечити розірвання договорів оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення в примусовому порядку.

Спірним залишається виключно питання походження «відомостей для встановлення наявності підстав для застосування представницьких повноважень», оскільки орган місцевого самоврядування активно сприяє орендарю (укладаються мирові угоди, негайно сплачуються кошти).

Подолання такого спотвореного виконання своїх функцій можливе за допомогою зміцнення контролю за виконанням умов договорів оренди. Важливо запровадити механізми, які б забезпечували своєчасну перевірку виконання умов договору оренди до того, як ситуація переросте у правову конфліктну ситуацію. Наприклад, регулярні перевірки виконання зобов'язань орендарем та своєчасне виявлення боргів дозволять уникнути необхідності в судовому втручанні; покладення обов'язку на орендодавців оприлюднювати орендарів, які не сплачують орендну плату більше ніж три місяці на офіційних сайтах з покладенням відповідальності за таке неоприлюднення. Така офіційна інформація може бути підставою для вжиття заходів представництва інтересів держави органами прокуратури. Це призведе до належного виконання своїх функцій прокуратурою, саме в частині представництва інтересів держави, та позбавить недобросовісних орендодавців можливостей зловживання наданими повноваженнями.

Виключність правової проблеми у контексті позовів прокурора, пов'язаної із втратою з 2015 року функції нагляду, підкреслено також Верховним Судом у складі Палати для розгляду справ щодо земельних

відносин та права власності Касаційного господарського суду, яка ухвалою від 07 вересня 2023 року передала справу №925/1133/18 на розгляд Великої Палати Верховного Суду [11]. Палата висловила цілком реалістичну думку, яка відповідає дійсності про те, що відповідна редакція статті 23 Закону України «Про прокуратуру» імперативно вимагає, щоб органи державної влади та місцевого самоврядування самостійно здійснювали захист інтересів держави і територіальної громади, що не завжди узгоджується з позиціями Великої Палати Верховного Суду.

Тлумачення положень статті 23 Закону України «Про прокуратуру» однозначно свідчить про те, що для того щоб інтереси держави не залишалися незахищеними, прокурор з дотриманням вимог щодо повідомлення компетентних органів може звертатися до суду виключно у разі їх бездіяльності або якщо такий орган взагалі відсутній. Важливість процедури повідомлення відповідного органу полягає в тому, що саме він повинен першочергово вживати заходів для захисту державних інтересів. Прокурор, у свою чергу, інформує цей орган про можливе порушення та закликає його до відповідного реагування. При цьому процедура повідомлення не створює для прокурора значного адміністративного навантаження, тобто не є обтяжливою.

Існує усталена практика Верховного Суду щодо визначення критеріїв бездіяльності компетентного органу та дотримання розумного строку для відповіді на звернення прокурора.

Водночас така практика є доволі лояльною до прокурорів. Зокрема, якщо після направлення повідомлення відповідно до статті 23 Закону України «Про прокуратуру» відповідний орган не надає відповіді у строк, що не перевищує одного місяця, прокурор отримує право звернутися до суду, або навіть отримавши відповідь у вигляді: «відсутні кошти для сплати судового збору», «наміру звертатися з позовом до суду не існує» прокурор все одно має можливість представляти інтереси держави в суді.

Лояльність практики Верховного Суду проявляється не лише щодо прокурорів, а й щодо компетентних органів, які, попри свої прямі обов'язки, не здійснюють належного захисту публічних інтересів.

До середини 2020 року місцеві та апеляційні господарські суди масово залишали позови прокурорів без розгляду, ретельно перевіряючи дотримання вимог статті 23 Закону України «Про прокуратуру». Таким чином суди фактично підтверджували, що органи прокуратури втратили функцію нагляду. Однак у травні 2020 року Верховний Суд кардинально змінив підхід, що стало переломним моментом у судовій практиці.

Особливо примітними є випадки, коли Верховний Суд визнав, що надання компетентному органу копії позовної заяви, з якою прокурор звернувся до суду, може вважатися належним повідомленням у порядку статті 23 Закону України «Про прокуратуру». Такий підхід значно розширив можливості прокурорів у захисті державних інтересів у судовому порядку.

Слід ретельно переглянути відповідні висновки Верховного Суду та врахувати, що якщо керівник компетентного органу не визнає порушення інтересів держави там, де воно фактично має місце, або ухиляється від їх захисту, така бездіяльність може містити ознаки злочину, зокрема службової недбалості.

Згідно зі статтею 23 Закону України «Про прокуратуру», прокурор має право звертатися до суду у разі порушення чи загрози порушення інтересів держави, якщо компетентний орган не здійснює або неналежним чином здійснює їх захист. У таких ситуаціях одночасно із судовим зверненням слід надавати кримінально-правову оцінку діям керівника відповідного органу. Водночас суд має запитувати у прокурора, які заходи він вжив для того, щоб захист державних інтересів здійснював саме компетентний орган.

Судова практика має ґрунтуватися на тому, що прокурор, звертаючись до суду, зобов'язаний довести виключність ситуації: не лише констатувати факт бездіяльності державного органу, а й встановити її причини та належним чином відреагувати, якщо є підстави для кримінально-правової оцінки. Окрім того, перш ніж звертатися до суду, прокурор повинен ініціювати розгляд питання щодо бездіяльності певного органу перед вищим керівництвом або наглядовими інстанціями.

Повноваження прокурора у сфері представництва поступово розширюються, що фактично свідчить про повернення до загального нагляду. Безперечно, захист інтересів держави є важливим завданням, проте у господарській юрисдикції не меншого значення набуває дотримання прав власності та права користування земельними ділянками. Особливу роль у цьому контексті відіграє стаття 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право кожного мирно володіти своїм майном. Баланс між захистом державних інтересів та прав приватних осіб має залишатися ключовим орієнтиром у правозастосовній практиці.

У сучасних реаліях, після проведених реформ, представництво прокурором інтересів держави в суді повинно носити виключно субсидіарний характер, а не перетворюватися на видозмінену форму загального нагляду. Такий підхід відповідає як Конституції України, так і Закону України «Про прокуратуру», оскільки прокурор має втручатися лише у виняткових випадках – коли компетентний орган не виконує або неналежним чином виконує свої обов'язки із захисту державних інтересів.

З огляду на реформу децентралізації, запровадження ринку землі та зміну підходів до регулювання земельних відносин, прокуратура стикається з новими викликами у здійсненні своєї діяльності. Зокрема,

збільшується кількість випадків неправомірного використання земель, шахрайських схем щодо передачі землі в оренду без належного дотримання правових процедур, рейдерських захоплень та інших зловживань.

З 27 травня 2021 року більшість земель державної власності за межами населених пунктів перейшли у комунальну власність відповідних територіальних громад. Передача земель була масштабною, а правові аспекти не завжди були врегульовані чітко: державні органи, підприємства та організації, які користувалися землями на праві постійного користування, оскаржували їх передачу громадам; виникли випадки, коли різні органи влади претендували на одну і ту ж земельну ділянку; суб'єкти, які користувалися землею на підставі договорів оренди з державою, стикалися з переглядом умов або навіть розірванням таких договорів новими власниками – громадами.

Вказані зміни законодавства спричинили величезну кількість судових спорів, і у більшій своїй частині представництво інтересів держави здійснювалось та здійснюється саме органами прокуратури.

Особливий статус прокуратури у сфері оренди сільськогосподарських земель визначається її унікальними становищем щодо захисту державних інтересів. На відміну від інших органів, які входять до інституцій, які здійснюють регулювання відповідних правовідносин, органи прокуратури належним чином забезпечені бюджетними призначеннями на сплату судового збору, чого не можна сказати, для прикладу, про Головні управління Держгеокадастру по областях, які формально заявляють клопотання про відстрочення / розстрочення чи взагалі звільнення від сплати судового збору та у подальшому отримують повернені позовні заяви, апеляційні та касаційні скарги.

Крім того, зважаючи на значну кількість судових процесів, у яких прокуратура бере участь у сфері земельних спорів, пов'язаних з орендою землі, прокурори набувають цінний практичний досвід в розгляді різних категорій справ. Це дає їм змогу ефективно представляти інтереси держави, що є беззаперечною перевагою. Адже у разі відсутності прокурора в окремих судових процесах інші учасники процесу могли б не забезпечити належний захист своїх прав, обов'язків та охоронюваних законом інтересів.

Однак, як неодноразово зазначає Велика Палата Верховного Суду, зокрема в постанові від 18 січня 2023 року у справі №488/2807/17 [13], захищати інтереси держави повинні насамперед відповідні компетентні органи, а не прокурор. Останній не повинен вважатися альтернативним суб'єктом звернення до суду і замінювати компетентний орган, який може та бажає захищати інтереси держави.

Важливим аспектом діяльності прокуратури є її взаємодія з органами державної влади, зокрема з Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру, органами місцевого самоврядування, судовою системою та правоохоронними органами. Спільні заходи з виявлення та усунення порушень у сфері оренди землі дозволяють ефективніше захищати державні інтереси та права громадян. Однак на практиці така взаємодія не завжди є ефективною через прогалини в законодавстві, бюрократичні перепони та недосконалість правозастосовної практики.

Органи прокуратури відіграють важливу роль в механізмі регулювання правовідносин щодо оренди земель сільськогосподарського призначення та сприяють розвитку законності та дисципліни в таких правовідносинах. Саме діяльність даних органів часто непрямо стає підставою для внесення змін до законодавства.

Фермери останній час мають вагомі проблеми з землями, що їм були надані в користування багато років тому. Діяльність прокурорів у цьому напрямку стала підставою для законодавчої ініціативи про внесення змін до Закону України «Про фермерські господарства». Прийнятим 21 серпня 2024 року законопроектом №9549 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання земельних ділянок для розбудови цифрової інфраструктури» [14] (переданий на підпис Президенту та повернутий на доопрацювання у Комітет) зазначається, що «членам фермерських господарств передаються безоплатно у приватну власність земельні ділянки у розмірі земельної частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства, розташованого на території відповідної ради, за рахунок земельних ділянок, які передані в постійне користування, оренду громадянам для створення відповідного фермерського господарства, а також самому фермерському господарству.» Тобто прокуратурою було виявлено масштабне порушення законодавства в земельних питаннях, що призвело до внесення змін до законодавства і забезпечення у подальшому руху суб'єктів земельних відносин у належному напрямку та порядку. Болючим залишається лише ситуація з тими власниками / орендарями, земельні ділянки яких є предметами судових спорів, що виникли у минулому і на момент ухвалення Закону залишилися «спірними».

З даної ситуації прослідковується тісна взаємодія прокуратури з іншими органами в регулюванні земельних правовідносин, що підкреслює особливу роль прокуратури в інституційному механізмі регулювання правовідносин щодо оренди землі сільськогосподарського призначення.

Судова практика свідчить про активну участь прокуратури у справах, пов'язаних із незаконною орендою земель сільськогосподарського призначення. Найчастіше прокуратура ініціює розгляд справ щодо визнання договорів недійсними через недотримання вимог законодавства, перевищення повноважень посадовими особами, незаконне відчуження державних і комунальних земель, невиконання зобов'язань з боку

орендарів тощо. Це підтверджує необхідність збереження та посилення прокурорського контролю у сфері земельних правовідносин, особливо в умовах трансформації земельного законодавства. Однак зважаючи на реальний стан справ серед інституцій, які здійснюють регулювання правовідносин щодо оренди землі сільськогосподарського призначення прослідковується ситуація з певним привілейованим становищем органів прокуратури.

Висновки. Таким чином, роль прокуратури у сфері земельних відносин, зокрема щодо оренди земель сільськогосподарського призначення, залишається важливим механізмом захисту державних інтересів. Водночас необхідно забезпечити чітке дотримання законодавства та уникати надмірного втручання у правовідносини, що може суперечити принципам реформи прокуратури. Врегулювання питання джерел отримання інформації для представництва інтересів держави, запровадження механізмів контролю за виконанням умов договорів оренди та підвищення прозорості дій прокуратури сприятимуть ефективному захисту державних інтересів та усуненню потенційних корупційних ризиків.

Зміни в земельному законодавстві, зокрема щодо передачі земель державної власності до комунальної власності та реформування орендних правовідносин, створюють нові виклики, що потребують активної участі прокуратури. Спільно з іншими органами, прокуратура здатна виявляти порушення та ініціювати зміни в законодавстві, як це сталося в процесі виявлення масштабних порушень щодо паювання земель фермерських господарств.

Однак важливим є дотримання балансу між захистом державних інтересів і прав приватних осіб, що є основою правової держави. Водночас роль прокуратури не повинна переходити межі визначених повноважень, і необхідно уникати ситуацій, коли вона заміщує діяльність компетентних органів у захисті публічних інтересів.

Загалом, прокурорська діяльність у сфері земельних правовідносин є важливою, але потребує чітких меж і правил для забезпечення належного захисту прав держави, територіальних громад і приватних осіб.

Література:

1. Конституція України : Закон України №254к/96-ВР від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України №1401-VIII від 02.06.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>
3. Про прокуратуру : Закон України №1697-VII від 14.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
4. Галунько В.В. Публічний інтерес в адміністративному праві. *Форум права*. 2010. №4. с. 178–182.
5. Конституційний Суд України. Рішення від 01.04.2008 р., справа №3-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-08#Text>
6. Конституційний Суд України. Рішення від 16.04.2009 р., справа №7-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09#Text>
7. Земельний кодекс України : Закон України №2768-III від 25.10.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
8. Про організацію діяльності прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді : Наказ Генерального прокурора №389 від 21.08.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0389905-20#Text>
9. Північно-західний апеляційний господарський суд. Постанова від 22.01.2025 р., справа №902/1603/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124752598>
10. Північно-західний апеляційний господарський суд. Постанова від 22.01.2025 р., справа №902/22/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124752597>
11. Верховний Суд, Касаційний господарський суд. Ухвала від 07.09.2023 р., справа №925/1133/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114086511>
12. Верховний Суд, Велика Палата. Постанова від 18.01.2023 р., справа №488/2807/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109364576>
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання земельних ділянок для розбудови цифрової інфраструктури : Проект Закону №9549 від 21.08.2024 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/1cf34749-0772-40c9-baf6-e0403ac6912b>

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996, June 28). *Law of Ukraine No. 254k/96-VR*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text> [in Ukrainian]
2. Zakon Ukrainy pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosudiv) [Law of Ukraine on Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding justice)]. (1998, June 2). *Law of Ukraine No. 1401-VIII*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text> [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy pro prokuraturu [Law of Ukraine on the Prosecutor's Office]. (2014, October 14). *Law of Ukraine No. 1697-VII*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> [in Ukrainian].
4. Halun'ko, V.V. (2010). Publichnyi interes v administratyvnomu pravi [Public interest in administrative law]. *Forum prava – Forum of Law*, 4, 178–182 [in Ukrainian].
5. Konstytutsiyni Sud Ukrainy [Constitutional Court of Ukraine]. (2008, April 1). *Decision in case No. 3-rp/2008*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-08#Text> [in Ukrainian].
6. Konstytutsiyni Sud Ukrainy [Constitutional Court of Ukraine]. (2009, April 16). *Decision in case No. 7-rp/2009*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09#Text> [in Ukrainian].
7. Zemelnyi kodeks Ukrainy [Land Code of Ukraine]. (2001, October 25). *Law of Ukraine No. 2768-III*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> [in Ukrainian].
8. Nakaz Heneralnoho prokurora pro orhanizatsiiu diialnosti prokuroriv shchodo predstavnytstva interesiv derzhavy v sudi [Order of the Prosecutor General on the organization of prosecutors' activities regarding representation of the state's interests in court]. (2020, August 21). *Order No. 389*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0389905-20#Text> [in Ukrainian].
9. Pivnichno-Zakhidnyi apeliatsiyni hospodarskyi sud [North-West Economic Court of Appeal]. (2025, January 22). *Decision in case No. 902/1603/23*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124752598> [in Ukrainian].
10. Pivnichno-Zakhidnyi apeliatsiyni hospodarskyi sud [North-West Economic Court of Appeal]. (2025, January 22). *Decision in case No. 902/22/24*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124752597> [in Ukrainian].
11. Verkhovnyi Sud Ukrainy, Kasatsiyni hospodarskyi sud [Supreme Court of Ukraine, Commercial Cassation Court]. (2023, September 7). *Ruling in case No. 925/1133/18*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114086511> [in Ukrainian].
12. Verkhovnyi Sud Ukrainy, Velyka Palata [Supreme Court of Ukraine, Grand Chamber]. (2023, January 18). *Decision in case No. 488/2807/17*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109364576> [in Ukrainian].
13. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vykorystannia zemelnykh dilianok dlia rozbudovy tsyfrovoy infrastruktury [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the use of land plots for the development of digital infrastructure]. (2024, August 21). *Draft Law No. 9549*. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/1cf34749-0772-40c9-baf6-e0403ac6912b> [in Ukrainian].

УДК 342.951:347.79(477)+339.9

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1\(40\)-5](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1(40)-5)

ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ ТА ОНОВЛЕННЯ МОРСЬКОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ

Кузнєцов Сергій Сергійович

доктор юридичних наук, доцент кафедри судноводіння,

Приватний вищий навчальний заклад «Одеський морський інститут» у вигляді ТОВ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8607-6414>

Стець Олег Миколайович,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри

конституційного, міжнародного та приватного права,

Криворізький факультет Національного університету

«Одеська юридична академія»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4211-2687>

У статті окреслюються та класифікуються основні напрямки сучасного розвитку морської галузі та портової діяльності. Виокремлено три основні групи таких напрямків. Перша стосується еколого-паливних ініціатив, що охоплюють оновлену природоохоронну політику та стратегію, зокрема декарбонізацію, розробку та використання альтернативних видів пального, розвиток відновлювальної енергетики. Другу присвячено інформаційно-комунікаційним інноваціям, що включають автоматизацію та цифровізацію, кібербезпеку, розвиток морської логістики та ланцюгів постачання з використанням технічних та програмних інновацій. Третя охоплює управлінсько-оптимізаційні проекти, що передбачають інтегроване управління прибережними територіями та акваторіями з урахуванням не лише стандартних соціально-економічних, безпекових та політичних факторів, а й культурних, освітніх, екологічних та наукових компонентів; раціональне використання водних ресурсів та формування ефективної інституційної системи як внутрішньодержавного рівня управління, так й наднаціонального співробітництва і погодження спільних заходів. Відзначено, що ці напрями не існують окремо, а взаємодіють на різних рівнях з використанням класичних наборів інструментів управління та координації. Їх комплексне застосування створює модернізаційне середовище для формування інноваційних напрямів співпраці, технічних розробок та загального спрямування на підтримання екологічної рівноваги. Підкреслено, що Морською доктриною України на період до 2035 року передбачено низку норм, що спрямовані на впровадження зазначених груп інновацій, але без урахування аспектів, що набули стрімкого розвитку з початку 2020-х років і об'єктивно не отримали у ній належної уваги. Запропоновано зміни до Морської доктрини, що стосуватимуться налагодження взаємодії між портом та містом, стимулювання розвитку альтернативної енергетики, управління безпекою та ширшого використання інформаційних технологій, а також визнання українських моряків та берегового портового персоналу ключовими робітниками.

Ключові слова: морська діяльність, цифровізація, портова діяльність, екологізація, публічне адміністрування, управління, інноваційний розвиток, порти, сталий розвиток, ключові робітники.

Kuznietsov Serhii, Stets Oleh. The global maritime industry trends and renewal of the Maritime Doctrine of Ukraine

The article outlines and classifies the main directions of the modern development of the maritime industry and port activities. Three main groups have been marked out of such directions. The first concerns the ecologically-fuel initiatives covering the updated environmental policy and strategy, in particular decarbonization, development and use of alternative types of fuel, development of renewable energy. The second is devoted to the information and communication innovations, including automation and digitalization, cybersecurity, development of maritime logistics and supply chains using technical and software innovations. The third includes management and optimization projects that provide for integrated management of coastal territories and areas of water, taking into account not only standard socio-economic, security and political factors, but also the cultural, educational, ecological and scientific components; the rational use of water resources and formation of an effective institutional system of both the domestic level of management and supranational cooperation and consent of joint measures. It has been noted that these directions do not exist separately, but interact at different levels using classical sets of management tools and coordination. Their integrated application creates a modernization environment for the formation of innovative areas of cooperation, technical developments and general direction to maintain ecological balance. It has been emphasized that the Maritime Doctrine of Ukraine for the period until 2035 provides for a number of norms aimed at introducing these groups of innovations, but without taking into account aspects that have gained rapid development since the beginning of the 2020s and have not objectively received due attention in it. The amendments have been proposed to the Maritime Doctrine, which will establish interaction between a port and a city, stimulation the development of alternative energy, security management and wider use of information technologies, as well as recognition of seafarers and coastal port personnel as key workers.

Key words: maritime activity, digitalization, port activity, greening, public administration, management, innovative development, ports, sustainable development, key workers.

Вступ. Четверта індустріальна революція, розвиток техніки і технологій, повсюдна автоматизація і штучний інтелект суттєво впливають на більшість традиційних сфер людської діяльності. Судноплавство та портові операції займають серед них одне з провідних місць, активно адаптуючись та реалізуючи нові стратегії кліматичного, екологічного, соціального та цифрового розвитку. Постпандемічна доба не лише зберегла кращі практики діджиталізації та активне впровадження новітніх технічних рішень до звичних процесів, а й значно прискорила їх модернізацію та змінила підходи до використання інноваційних можливостей в управлінні логістикою та виробництвом. Це також зумовило створення нових програмних продуктів, спрямованих на мінімізацію впливу «людського фактора», оптимізацію технологічних циклів та зменшення антропогенного впливу на довкілля, що, у свою чергу, сформувало нові тренди розвитку морської та портової діяльності у глобальному прагненні стійкості та збереження довкілля.

Програмні документи розвитку держав, орієнтовані на побудову довгострокової стратегії та визначення особливостей правничих і управлінських підходів до реалізації їх функцій, мають забезпечувати оперативне реагування та адаптивність до змінюваних умов, ураховувати позитивний досвід і поточну ситуацію, бути спрямованими на досягнення Цілей сталого розвитку ООН [1]. Це безпосередньо стосується планування розбудови морської та портової галузей і оновлення відповідних нормативних актів – доктрин, програм, стратегій тощо, адже «практика багатьох морських держав свідчить, що Морська доктрина повинна бути динамічною, та постійно уточнюватись відповідно до зміни геополітичних факторів» [2, с. 16]. В Україні діюча редакція Морської доктрини на період до 2035 року схвалена наприкінці 2018 р. [3] і на сьогодні вимагає перегляду, зважаючи на безпекові виклики та загрози, новації в організації публічного адміністрування портової діяльності та судноплавства, їх екологізації, інтегрованого управління приморськими регіонами, та має забезпечувати сталий розвиток і ефективність України як прибережної держави, держави порту та держави прапору.

Матеріали та методи. Сучасні аспекти розвитку морської та портової галузі усе частіше потрапляють до кола наукових інтересів українських дослідників (Т. Аверочкіна, М. Белікова, Ю. Георгієвський, О. Дроздов, К. Єременко, Т. Житомирська, С. Ківалов, Н. Коваль, Б. Кормич, С. Кузніченко, Д. Лученко, О. Мельник, А. Панчук, Ю. Сергєєв та інші), що зумовлено пошуком можливостей впровадження кращих практик їх адміністрування в Україні. Проте питання модернізації галузевих програмних документів у розробках зазначених авторів розглянуто не було, у зв'язку з чим мета цієї статті полягає у визначенні за допомогою формально-юридичного, методів наукового абстрагування та прогнозування, аналізу та синтезу напрямків оновлення Морської доктрини України на період до 2035 року з урахуванням сучасних глобальних трендів розвитку морської галузі та для забезпечення її відповідності основним тенденціям та безпековим вимогам для морської та портової діяльності в Україні.

Результати. Як справедливо зауважує генеральний секретар ЮНКТАД Р. Грінспан у Передмові до Огляду морського транспорту за 2024 р. [4], створення стійкого та надійного морського транспорту є стратегічною необхідністю, а перспективність глобальних ланцюгів постачання залежить від зміцнення стратегічно важливих морських коридорів. Для підвищення їх безпеки, надійності та стійкості до зовнішніх впливів є необхідним впровадження «зелених» технологій, розширення цифровізації, забезпечення взаємодії усіх зацікавлених сторін – галузі судноплавства, портів, директивних органів, урядів, торговельних компаній та адміністраторів логістичних мереж, а також міжнародне співробітництво та інвестування (р. iv). Фактично тут уособлено провідні напрями, за якими розвивається сучасне мореплавство та портова діяльність. Їх урахування на різних рівнях управління рекомендоване ЮНКТАД в якості першорядних заходів для врівноваження короткострокових завдань та довгострокових стратегій розвитку стійких та надійних інфраструктурних систем з метою якісного формування перспективних глобальних ланцюгів постачання [4, с. 28]. Умовно такі напрями можна розподілити на три групи: *еколого-паливні*, що охоплюють оновлену природоохоронну політику та стратегію, зокрема декарбонізацію, розробку та використання альтернативних видів пального, розвиток відновлювальної енергетики; *інформаційно-комунікаційні*, що включають автоматизацію та цифровізацію, кібербезпеку, розвиток морської логістики та ланцюгів постачання з використанням технічних та програмних інновацій; та *управлінсько-оптимізаційні*, що передбачають інтегроване управління прибережними територіями та акваторіями з урахуванням не лише стандартних соціально-економічних, безпекових та політичних факторів, а й культурних, освітніх, екологічних та наукових компонентів; раціональне використання водних ресурсів та формування ефективної інституційної системи як внутрішньодержавного рівня управління, так й наднаціонального співробітництва і погодження спільних заходів. Ці напрями, безумовно, не існують окремо, взаємодіючи на різних рівнях з використанням класичних наборів інструментів управління та координації. Їх комплексне застосування створює модернізаційне середовище для формування інноваційних напрямів співпраці, технічних розробок та загального спрямування на підтримання екологічної рівноваги.

Морською доктриною України на період до 2035 року передбачено низку норм, що спрямовані на впровадження зазначених груп інновацій. Так, у розділі «Відродження і розвиток торговельного мореплавства»

закріплено необхідність збільшення кількості торговельних суден, що є безпечними, економічними, енергозберігаючими та екологічними, звертається увага на скорочення викидів парникових газів із суден. У розділі «Розвиток портової діяльності» відзначається про «забезпечення комплексного обслуговування судна в порту згідно з міжнародними стандартами, перетворення морських портів на сучасні транспортно-логістичні центри», «функціонування в портах інформаційних систем, програмних продуктів» для здійснення контрольних формальностей, «запровадження електронного обміну інформацією», «запровадження сучасних технологій, спрямованих на зменшення шкідливого впливу на навколишнє середовище» та «впровадження безпечних та екологічно чистих технологій проведення портових робіт, будівництво на максимальній відстані від житлової зони нових перевантажувальних комплексів із застосуванням сучасних технологій з високим ступенем екологічного захисту».

Окремі аспекти впровадження інновацій згадано також у розділах «Відродження суднобудування» (щодо розробки нових зразків продукції), «Розвиток системи управління Військово-Морських Сил Збройних Сил та Морської охорони Держприкордонслужби» (щодо використання новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій для розширення можливостей систем управління), «Розвиток науково-технічного потенціалу» (щодо «використання ресурсозберігаючих, кліматозахисних, енергоощадних та природоохоронних технологій і стандартів під час провадження морегосподарської діяльності»; «зменшення обсягу викидів забруднюючих речовин у результаті застосування сучасних технологій, оптимізації структури енергоспоживання, збільшення частки відновлюваних джерел енергії, використання альтернативних видів рідкого та газового палива», розробка та впровадження екологічного моніторингу). Крім того, у розділі «Розвиток приморських регіонів» підкреслено необхідність інтегрованого підходу до управління ними та використання їх ресурсів, що відповідає Порядку денному на XXI століття [5] (розділ 17) та 11, 13 та 14 Цілям сталого розвитку ООН.

Таким чином, у загальних рисах виокремлені вище тренди розвитку судноплавства та портової діяльності у Морській доктрині України на період до 2035 року було враховано, проте деякі аспекти, що набули стрімкого розвитку з початку 2020-х років, об'єктивно не отримали у ній належної уваги, а напрям інтегрованого розвитку приморських регіонів на сьогодні потребує значного переосмислення у зв'язку з важливістю підвищення безпеки комунікацій, їх захисту від воєнних загроз та через впровадження нових логістичних рішень для побудови максимально ефективних експортно-імпортних ланцюгів постачання.

У напрямку *еколого-паливних ініціатив* доцільним є відзначення про необхідність досягнення Цілей сталого розвитку ООН (зокрема 13 «Боротьба зі зміною клімату» та 14 «Охорона морських екосистем»), що зумовить кореляцію Морської доктрини з іншими нормативним документами у цій сфері та закріпить її спрямованість і відповідність глобальним напрямкам розвитку людства. Крім того, зважаючи на активне впровадження альтернативних видів палива та оснащення сучасних суден оновленими двигунами, слід підтримати ініціативи К. Єременко щодо адміністративно-правових способів стимулювання використання таких джерел енергії у морській галузі через розвиток правової бази, активізацію наукових досліджень та просвітницьких кампаній, заохочення розвитку інфраструктури [6, с. 156], що можуть бути також додані до Морської доктрини у поєднанні з податковими, митними та іншими державними інструментами та програмами підтримки впровадження інноваційних технологій у морську діяльність та роботу портів. Поряд із цим, необхідним є урахування комплексного характеру техногенного тиску на довкілля та населення, що виникає через судноплавство та портову діяльність. Воно, крім забруднення акваторій та повітря, охоплює акустичне та світлове середовище, протидіяти яким у межах населених пунктів можливо лише через поступове виведення портових потужностей за їх межі, що передбачено діючою редакцією Морської доктрини, але не отримує подальшого розвитку на рівні розробки правового забезпечення та практик адміністрування. Інші аспекти взаємодії портів та міст (культурний, соціальний, науковий, освітній тощо) поки що розглядаються переважно у зарубіжній доктрині, поєднуються з практичним впровадженням у прогресивних великих портах Європи і Східної Азії, на що було звернено увагу у дисертаційній роботі А. Панчук зі справедливим акцентуванням уваги на можливість запозичення такого досвіду в Україні [7, с. 72–82].

У сфері *інформаційно-комунікаційних рішень*, що охоплюють впровадження інноваційних цифрових технологій, штучного інтелекту та автоматизованих систем у судноплавство та портову діяльність, слід підтримати позицію Б. Кормича та Т. Аверочкиної щодо необхідності оновлення правового базису для спрощення адміністративних формальностей для випробування та впровадження технічних інновацій [8, с. 298]. Крім того, у рамках формування моделей управління «відповідно до концепцій “смарт-порт”, “енергоефективний порт”, та “зелений порт”», що передбачені Стратегією розвитку морських портів України на період до 2038 року [9], а також у сфері розробки і використання автономних суден та іншого галузевого безекіпажного устаткування, відновлювальних джерел енергії, нового програмного забезпечення та розширення цифровізації у Морській доктрині можуть бути закріплені положення про: 1) управління кіберризиками та забезпечення стійкості функціонування, 2) розширення інтеграції з глобальними та регіональними платформами

для управління суднами і вантажами як з метою їх забезпечення від несанкціонованих втручань і захоплень, так й для визначення рівня насиченості ринку вільними потужностями для оптимізації виробничих і транспортних процесів, 3) можливості формування альтернативних торговельних шляхів, кращих практик управління персоналом і поточною роботою, підтримки стійкості ланцюгів постачання з урахуванням кризових явищ (воєнні конфлікти, терористичні напади, санкції, пандемії, кліматичні явища, техногенні аварії тощо).

Щодо *управлінсько-оптимізаційних* аспектів модернізації морської та портової діяльності, а також розвитку прибережних регіонів у Морській доктрині необхідно передбачити синергію морського та внутрішнього водного транспорту у розділі «Розвиток приморських регіонів» не лише щодо розвитку туристичних продуктів, а й з метою створення нових логістичних маршрутів [10], урахувати проблематику збереження на охорони культурного надбання прибережних громад з інтеграцією до регіональних та міжнародних програм з їх дослідження, музеєфікації та внесення до відповідних переліків культурної спадщини усесвітнього, національного або місцевого рівня, що буде поєднане з цифровізацією фондів та використанням інноваційних технологій виявлення та вивчення суходольних та підводних артефактів. Крім того, підлягають перегляду та оновленню напрями участі України у регіональних спеціалізованих інтеграційних утвореннях, зокрема Ініціативі Трьох морів, що не отримала закріплення в Морській доктрині, а також питання про підвищення статусу українських моряків і працівників портової галузі та визнання їх ключовими робітниками через залученість до функціонування критично важливих усесвітніх та регіональних ланцюгів постачання. Статус ключових робітників, набувши особливої актуальності під час пандемії (резолюції IMO MSC.473(ES.2) [11] та Генеральної Асамблеї ООН A/RES/75/17 [12]), не засвідчує тенденції до зменшення свого значення через наявність нових, навіть набагато небезпечніших викликів та загроз воєнного, терористичного, кліматичного характеру, а постійної актуалізації необхідності поліпшення умов їх праці, забезпечення безпеки і дотримання прав та законних інтересів. Це відповідає також низці норм Морської доктрини України на період до 2035 року щодо необхідності підтримання та збереження кадрового потенціалу українських моряків та працівників морського транспорту і буде сприяти підвищенню престижу професії, впровадженню нових безпекових протоколів роботи та упевненості у стабільному функціонуванні морських та внутрішніх водних сполучень.

Висновки. Таким чином, зважаючи на новітні тренди розвитку морської галузі та портової діяльності, що пов'язані з технічними досягненнями та розвитком інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, штучного інтелекту та спрямованістю на екологізацію і досягнення Цілей сталого розвитку ООН, положення галузевих програмних документів стратегічного планування чекають на оновлення та урахування потреб, зумовлених новими викликами та загрозами. Проведене дослідження Морської доктрини України на період до 2035 року підтверджує цю тезу та започатковує розробку відповідних змін до інших довгострокових документів і планів їх реалізації.

Література:

1. The 17 Goals. <https://sdgs.un.org/goals>
2. Ківалов С.В. Трансформація Морської доктрини України: концептуальні засади. *Lex Portus*. 2018. № 5. С. 7–26. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.5.2018.1>
3. Про внесення змін до Морської доктрини України на період до 2035 року: постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1108. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1108-2018-p#n2>
4. 2024 Review of maritime transport. URL: <https://surl.li/wknhzn>
5. Agenda 21. URL: <https://surl.li/ttbfwj>
6. Єременко К.С. Адміністративно-правові основи стимулювання використання альтернативних джерел енергії у морській галузі: дис...доктора філос. Одеса, 2023. 201 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26747>
7. Панчук А.О. Публічне адміністрування портової галузі України: дис...доктора філос. Одеса, 2024. 206 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28710>
8. Кормич Б.А., Аверочкіна Т.В. Публічне адміністрування морського сектору: цифровізація, автоматизація та оновлення правового базису. *Право та державне управління*. 2024. № 1. С. 294–301. <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.41>
9. Про затвердження Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року: постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 548-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-2013-p#Text>
10. Kuznietsov, S., Vladyshevska V., Kuznetsov, S. Coastal Regions of Ukraine: Governance Transformation amid the Russian Invasion. *Lex Portus*. 2023. Vol. 9(1). P. 37–49. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.9.1.2023.3>
11. Resolution MSC.473(ES.2) (adopted on 21 September 2020). Recommended action to facilitate ship crew change, access to medical care and seafarer travel during the COVID-19 Pandemic. URL: <https://surl.li/aawnmc>
12. Resolution 75/17 (adopted on 1 December 2020). International cooperation to address challenges faced by seafarers as a result of the COVID-19 pandemic to support global supply chains. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/75/17>

References:

1. The 17 Goals. Retrieved from: <https://sdgs.un.org/goals> [in English].
2. Kivalov, S.V. (2018). Transformatsiia Morskoi doktryny Ukrainy: kontseptualni zasady [Transformation of the Maritime doctrine of Ukraine: conceptual bases]. *Lex Portus*. 5, pp. 7–26. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.5.2018.1> [in Ukrainian].
3. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018, December 18). Postanova pro vnesennia zmin do Morskoi doktryny Ukrainy na period do 2035 roku (№ 1108) [Resolution on Amendments to the Maritime Doctrine of Ukraine for the Period until 2035 (No. 1108)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1108-2018-n#n2> [in Ukrainian].
4. 2024 Review of maritime transport. Retrieved from: <https://surl.li/wknhzn> [in English].
5. Agenda 21. Retrieved from: <https://surl.li/ttbfwj> [in English].
6. Yeremenko, K.S. (2023). Administratyvno-pravovi osnovy stymuliuvannia vykorystannia alternatyvnykh dzherel enerhii u morskii haluzi: dys. ... doktora filos [Administrative and legal bases for stimulating the use of alternative energy sources in the maritime industry: Thesis for the degree of Doctor of Philosophy]. Odesa. 201 p. Retrieved from: <https://hdl.handle.net/11300/26747> [in Ukrainian].
7. Panchuk, A.O. (2024). Publichne administruvannia portovoi haluzi Ukrainy: dys. ...doktora filos [Public administration of the Ukrainian port industry]. Odesa. 206 p. Retrieved from: <https://hdl.handle.net/11300/28710> [in Ukrainian].
8. Kormych, B.A., & Averochkina, T.V. (2024). Publichne administruvannia morskoho sektoru: tsyfrovizatsiia, avtomatyzatsiia ta onovlennia pravovoho bazysu [Public administration of the maritime sector: digitalization, automation and updating of the legal basis]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. 1, pp. 294–301. <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.41> [in Ukrainian].
9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2013, July 11). Postanova pro zatverdzhennia Stratehii rozvytku morskikh portiv Ukrainy na period do 2038 roku (№ 548-r) [Resolution on approval of the Strategy for the Development of Sea Ports of Ukraine for the period until 2038 (No. 548-r)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-2013-p#Text> [in Ukrainian].
10. Kuznietsov, S., Vladyshevska V., & Kuznetsov, S. (2023). Coastal Regions of Ukraine: Governance Transformation amid the Russian Invasion. *Lex Portus*. 9(1), pp. 37–49. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.9.1.2023.3> [in English].
11. International Maritime Organization. (2020, September 21). Resolution on recommended action to facilitate ship crew change, access to medical care and seafarer travel during the COVID-19 Pandemic (MSC.473(ES.2)). Retrieved from: <https://surl.li/aawnmc> [in English].
12. General Assembly. (2020, December 1). Resolution on international cooperation to address challenges faced by seafarers as a result of the COVID-19 pandemic to support global supply chains. Retrieved from: <https://docs.un.org/en/A/RES/75/17> [in English].

УДК 342.565.5

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1\(40\)-6](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1(40)-6)

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОЦІНЮВАННЯ КАНДИДАТА НА ПОСАДУ СУДДІ КРИТЕРІЯМ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ТА ДОБРОЧЕСНОСТІ

Левенець Анжела Вікторівна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права та правосуддя
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1941-513X>

Донченко Олена Іванівна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9809-6319>

У статті досліджуються поняття та правові підстави здійснення дискреційних повноважень органів державної влади, які приймають рішення щодо відповідності кандидата на посаду судді критеріям професійної етики та доброчесності. Визначено, що дискреційні повноваження є одним з важливих елементів адміністративно-правового статусу будь-якого органу державної влади, що мають сприяти здійсненню ним своїх функцій, виходячи з принципів верховенства права та прав людини. Значення дискреційних повноважень полягає у тому, що завдяки ним орган державної влади має певні межі розсуду при прийнятті оптимального рішення, оскільки норми закону не здатні передбачити всі можливі варіанти фактичних обставин чи поведінки суб'єктів правовідносин. Проте обсяг дискреційних повноважень не є безмежним, і в окремих випадках може мати місце визнання їх такими, які здійснюються з порушенням прав людини, а тому не можуть бути виправданими. У роботі здійснюється аналіз міжнародних стандартів здійснення дискреційних повноважень, проводиться порівняльний аналіз на відповідність норм національного законодавства визначеним міжнародним стандартам. Особлива увага приділена дослідженню правових позицій Верховного суду щодо визнання необґрунтованими окремих рішень ВРП та ВККС про відповідність/невідповідність кандидатів на суддівські посади, а також причин та мотивів такої необґрунтованості. Доведено, що межі дискреційних повноважень можуть бути достатньо широкими, особливо при оцінці таких суб'єктивних категорій, як «доброчесність», «етичність», «моральність» і т.д. Але при цьому вони мають здійснюватися із дотриманням процедурних аспектів, а також принципів пропорційності, змагальності, рівності, доступності кандидата до всього обсягу інформації, на основі якої щодо нього виноситься таке важливе та принципове рішення.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, орган державної влади, дискреційні повноваження, критерії доброчесності, кандидат на посаду судді, верховенство права та права людини.

Levenets Anzhela, Donchenko Olena. Discretionary powers of bodies that assess a candidate for the position of a judge in terms of professional ethics and integrity

The article examines the concept and legal grounds for the exercise of discretionary powers by state authorities that make decisions on the compliance of a candidate for the position of judge with the criteria of professional ethics and integrity. It is determined that discretionary powers are one of the important elements of the administrative and legal status of any state authority, which should facilitate the implementation of its functions, based on the principles of the rule of law and human rights. The significance of discretionary powers lies in the fact that thanks to them, a state authority has certain limits of discretion when making an optimal decision, since the norms of the law are not able to foresee all possible variants of actual circumstances or behavior of subjects of legal relations. However, the scope of discretionary powers is not unlimited, and in some cases they may be recognized as being exercised in violation of human rights, and therefore cannot be justified. The paper analyzes international standards for the exercise of discretionary powers, and conducts a comparative analysis of the compliance of national legislation with certain international standards. Special attention is paid to the study of the legal positions of the Supreme Court regarding the recognition of unfounded individual decisions of the Supreme Court of Justice and the Supreme Judicial Council on the suitability/unsuitability of candidates for judicial positions, as well as the reasons and motives for such unfoundedness. It is proven that the limits of discretionary powers can be quite wide, especially when assessing such subjective categories as "integrity", "ethics", "morality", etc. But at the same time they must be exercised in compliance with procedural aspects, as well as the principles of proportionality, adversarial nature, equality, and the candidate's access to the entire volume of information on the basis of which such an important and principled decision is made regarding him.

Key words: administrative and legal status, state authority, discretionary powers, integrity criteria, candidate for judicial position, rule of law and human rights.

Вступ. Побудова демократичної правової держави неможлива без забезпечення функціонування висококваліфікованого, професійного та доброчесного суддівського корпусу. Згідно положень діючого законодавства, вирішення даного завдання покладається на Вищу раду правосуддя (далі – ВРП) як незалежний, колегіальний постійнодіючий орган у системі суддівського врядування [1, ст.1], а також Вищу кваліфікаційну комісію суддів (далі – ВККС), яка безпосередньо проводить добір кандидатів на посаду судді шляхом організації щодо них спеціальної перевірки та прийняття кваліфікаційного іспиту, за результатами чого вносить ВРП відповідне подання про призначення на суддівську посаду окремого кандидата. Відповідно до ст.87 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» (далі – Закону), «з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання» [2, ст. 87] утворюється Громадська рада доброчесності (далі – ГРД).

Оскільки від зазначених органів безпосередньо залежить, як на практиці буде реалізовано відбір кандидатів на суддівські посади у контексті визначення їх відповідності критеріям компетентності, професійної етики та доброчесності, особливої уваги заслуговують питання методології визначення цих критеріїв, а також способу реалізації таких повноважень. Згідно положень діючого законодавства, а також наявної судової практики можна зробити висновок, що реалізація відповідних повноважень передбачає певний обсяг дискреції, який і буде досліджено у даній роботі.

Матеріали та методи. Теоретичною основою дослідження виступили праці вітчизняних вчених, у яких розглядається правова природа дискреційних повноважень як складового елементу адміністративно-правового статусу органу державної влади. Емпіричну базу дослідження склали також положення діючого законодавства та правові позиції судової влади щодо особливостей реалізації та меж розсуду ВРП та ВККС у процесі прийняття ними рішень про відповідність кандидатів на суддівські посади критеріям професійної етики та доброчесності.

Проведене наукове дослідження ґрунтується на поєднанні системи загально-наукових та спеціальних методів пізнання. Зокрема під час написання статті були використані порівняльно-правовий, історичний, системний та структурно-функціональний методи.

Результати. Сама процедура призначення кандидата на посаду судді складається з низки етапів від оголошення добору кандидатів до призначення їх на вакантні посади. Відповідно до ст.88 Закону, ВККС «ухвалює мотивоване рішення про підтвердження або непідтвердження здатності судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді» [2, ст. 87]. При чому, якщо ГРД під час аналізу інформації щодо кандидата на посаду судді дійде висновку про його невідповідність критеріям професійної етики та доброчесності, тоді ВККС може ухвалити позитивне щодо цього кандидата рішення тільки за умови, що його підтримає не менше 2/3 членів ВККС від загального складу. Згідно ч.2 ст.88 Закону, якщо кандидат на посаду судді не згодний із рішенням ВККС, він може його оскаржити у встановленому законом порядку. Всі кандидати на посаду судді, які пройшли відбір, зараховуються до резерву на рейтинговій основі. Ведення цього резерву за кожною спеціалізацією покладається також на ВККС. При наявності вакантних посад у конкретному суді ВККС оголошує конкурс, до участі у якому допускаються кандидати, зараховані до відповідного резерву. Протягом 30-ти днів такі кандидати подають перелік документів для участі у конкурсі. ВККС визначає переможця конкурсу згідно з його позицією у рейтингу, після чого проводить з ним співбесіду. Згідно зі ст.79⁵ Закону, «за результатами співбесіди Вища кваліфікаційна комісія суддів України ухвалює: 1) рішення про рекомендацію або про відмову в наданні рекомендації про призначення кандидата на посаду судді; 2) рішення про рекомендацію про переведення судді (якщо переможцем конкурсу на посаду судді місцевого суду став суддя)» [2, ст. 79⁵]. Також ч.3 цієї ж статті закріплює, що «Вища кваліфікаційна комісія суддів України ухвалює вмотивоване рішення про відмову в наданні рекомендації про призначення кандидата на посаду судді у разі наявності обґрунтованого сумніву щодо його відповідності критеріям доброчесності чи професійної етики. У такому разі переможцем конкурсу визначається наступний у рейтингу кандидат» [2, ст. 79⁵]. Як вбачається зі змісту цитованих статей Закону, як мінімум на двох етапах процедури добору та призначення кандидата на посаду судді ВККС має дискреційні повноваження щодо підтвердження або непідтвердження його відповідності критеріям професійної етики та доброчесності, керуючись при прийнятті відповідного рішення категорією «обґрунтованих сумнівів».

Слід зазначити, що не тільки у ВККС є дискреція щодо вирішення питання про відповідність кандидата на посаду судді зазначеним критеріям. Оскільки після винесення ВККС рішення про рекомендацію кандидата на посаду судді, така рекомендація направляється до ВРП, можна стверджувати, що таким самим обсягом дискреційних повноважень володіє і ВРП як орган, який виносить остаточне рішення про призначення кандидата на посаду судді та у випадку його прийняття вносить відповідне подання Президенту України. Відповідно до положень ст.79⁶ Закону, «Вища рада правосуддя відмовляє у внесенні Президентові України подання про призначення судді на посаду виключно з таких підстав: 1) наявність обґрунтованого

сумніву щодо відповідності кандидата критеріям доброчесності чи професійної етики або інших обставин, які можуть негативно вплинути на суспільну довіру до судової влади у зв'язку з таким призначенням; 2) порушення визначеного законом порядку призначення на посаду судді» [2, ст. 79⁶]. При цьому варто враховувати, що наявність такого обґрунтованого сумніву «Вища рада правосуддя визначає, керуючись власною оцінкою обставин, пов'язаних із кандидатом на посаду судді, та його особистих якостей» [2, ст. 79⁶]. Така відмова ВРП може бути оскаржена до Верховного суду.

Враховуючи вищенаведене, можемо зробити висновок, що одразу два органи державної влади володіють дискреційними повноваженнями щодо оцінки кандидата на посаду судді критеріям професійної етики та доброчесності – ВККС та ВРП. Принагідно слід зазначити, що у Президента України як суб'єкта, який безпосередньо своїм указом призначає кандидатів на суддівські посади, таких дискреційних повноважень немає, оскільки згідно ст.80 Закону, «призначення на посаду судді здійснюється Президентом України на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя, **без перевірки додержання встановлених цим Законом вимог до кандидатів на посаду судді та порядку проведення добору чи кваліфікаційного оцінювання кандидатів**» [2, ст. 80]. Тому вважаємо за необхідне більш детально проаналізувати саму сутність дискреційних повноважень як елемент адміністративно-правового статусу органів державної влади, визначити особливості та межі таких повноважень, а також теоретичні та практичні аспекти їх реалізації.

У міжнародному праві спробу визначити поняття дискреційних повноважень було зроблено ще у 1980 році на рівні Комітету Міністрів РЄ. Так у Додатку до Рекомендації № Р(80)2 КМ РЄ, «термін “дискреційні повноваження” означає повноваження, які залишають адміністративному органу певний ступінь свободи щодо прийняття рішення, дозволяючи йому обирати з-поміж кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає більш відповідним» [3].

У національному праві нормативне закріплення терміну «дискреція» або «дискреційні повноваження» довгий час було відсутнє. Однак, у 2017 році Наказом Мініюсту України була затверджена Методологія проведення антикорупційної експертизи як одного з обов'язкових видів експертизи нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів. Відповідно до п.1.6. Методології, «Дискреційні повноваження – це сукупність прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом, проєктом нормативно-правового акта» [4].

Поверхневий аналіз двох наведених визначень дає змогу зробити висновок, що у вітчизняному підході розуміння дискреційних повноважень значно ширше, оскільки допускає можливість приймати рішення «на власний розсуд» та «**визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення**», тоді як у документі РЄ визнається «**певний ступінь свободи щодо прийняття рішення**».

Наступним кроком на шляху унормування терміну «дискреційні повноваження» стало прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» від 24 серпня 2023 року, який є чинним на зараз, але повною мірою вступить в дію через рік після скасування воєнного стану. Згідно ст.2 зазначеного закону: «дискреційне повноваження – повноваження, надане адміністративному органу законом, обирати один із можливих варіантів рішення відповідно до закону та мети, з якою таке повноваження надано» [5, ст. 2]. Як вбачається зі змісту цитованої статті, таке визначення поняття дискреційних повноважень у національному законі більше відповідає європейським стандартам, оскільки прив'язує право вибору адміністративного органу діяти певним чином, керуючись «законом та метою такого повноваження».

У експертному звіті «Дискреція адміністративних органів і судовий контроль за їх реалізацією», опублікованому на сайті Верховного суду зазначається: «Дискреція (адміністративний розсуд) є необхідною та безальтернативною для управлінської діяльності адміністративного органу юридичною конструкцією, завдяки якій вирішується низка важливих завдань, центральними з яких є забезпечення справедливої, ефективної та орієнтованої на індивідуальні потреби приватної особи правозастосовної та правотворчої діяльності названих суб'єктів» [6, с. 6].

Як вірно зазначає О. Губська, «дискреція надається адміністративним органам з різних причин, наприклад, коли певні обставини неможливо наперед передбачити в законі, або фактична ситуація настільки складна, що правильне рішення може бути прийняте лише після належного розгляду всіх відповідних фактів справи» [7, с. 60].

Важливими для розуміння сутності дискреційних повноважень ВККС та ВРП як органів, дотичних до прийняття рішення про відповідність кандидата на посаду судді критеріям професійної етики та доброчесності, є позиції Верховного суду. Так, у постанові Великої палати Верховного суду від 27 травня 2020 року, у якій позивач оскаржує рішення ВККС та ГРМЕ (Громадської ради міжнародних експертів – органу, створеного для сприяння Комісії під час проведення конкурсу на зайняття вакантних посад суддів Вищого

антикорупційного суду (БАКС) України), через свою незгоду «з питаннями, які викликали сумнів щодо відповідності його критерію доброчесності, і, як наслідок, загальною думкою (особистим переконанням) більшості членів від спільного складу ВККС та ГРМЕ, яка оформлена оскаржуваним рішенням» [8, п. 99].

Далі ВП ВС наголошує, що «такі обставини не можуть бути предметом перевірки, оскільки за Законом № 1402-VIII та Законом № 2447-VII суд не наділений повноваженнями визначати питання для оцінювання відповідності кандидатів на посади суддів Вищого антикорупційного суду критеріям доброчесності (моралі, чесності, непідкупності), у тому числі й щодо законності джерел походження майна, відповідності рівня життя кандидата або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата його статусу, наявності знань та практичних навичок для розгляду справ, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду» [8, п. 100]. І виходячи з цього положення закону, ВП ВС доходить висновку, «таким спеціальним органом є ВККС за участю ГРМЕ, а отже, їх повноваження щодо вирішення питання відповідності кандидата такому критерію є дискреційними та знаходяться в межах їх виключної компетенції» [8, п. 101].

Заслуговує на увагу ще одна позиція ВП ВС, викладена у Постанові від 8 жовтня 2019 року: «оцінюючи дії ВККС щодо прийняття оскаржуваного рішення, Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновком суду першої інстанції, що в умовах, коли законодавець не визначив критеріїв оцінювання, а особливо коли йдеться про оцінку таких загальних категорій як «доброчесність» і «суспільна довіра», оцінювання завжди має суб'єктивний характер. За таких обставин вирішальним є особисте переконання кожного члена спільного складу ВККС та ГРМЕ, яке зрештою і визначає характер їх голосування» [9, п. 58].

Слід зазначити також, що на відміну від вищенаведених, існують і протилежні позиції ВС, зі змісту яких можна зробити висновок, що дискреційні повноваження ВККС та ВРП під час прийняття рішення щодо відповідності кандидата на суддівську посаду не є безмежними. Прикладом є Постанова ВП ВС від 5 грудня 2019 року, якою було визнано правильним та вмотивованим рішення ВС у складі ВАС щодо скасування рішення ВРП від 10 жовтня 2017 року № 3219/0/15-17. Підставою для винесення такого рішення став той факт, що ВРП відмовила у внесенні подання Президентів України про призначення особи на посаду судді Донецького окружного адміністративного суду, посилаючись на ухвалення суддею політично вмотивованого рішення. Однак, із матеріалів судової справи вбачається, що рішення, про яке йде мова, виносилось у складі колегії з трьох суддів, і що важливо – щодо двох інших суддів цієї колегії, ВРП дійшла протилежного висновку, тобто визнала їх такими, які відповідають критеріям професійної етики та доброчесності, внаслідок чого їх кандидатури були подані Президентів України для призначення на суддівські посади. ВП ВС наголошує при цьому, що «ВРП не обґрунтувала, які саме дії судді ОСОБА_3 на відміну від дій суддів Абдукадірової К. Е. та Стойки В. В. при розгляді справи № 2а-1219/10/0570 та прийнятті відповідного рішення за результатами розгляду справи свідчать про можливість негативного впливу на суспільну довіру до судової влади у разі призначення позивача на посаду судді Донецького окружного адміністративного суду» [10, п. 63].

Обґрунтовуючи свою позицію, ВП ВС зазначає: «Ураховуючи те, що рішення ВРП від 10 жовтня 2017 року № 3219/0/15-17 є невмотивованим, оскільки не містить рівних правових можливостей матеріального та процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод для ОСОБА_3 на відміну від Абдукадірової К. Е. та Стойки В. В., тобто не відповідає вимогам пункту 3 частини двадцяті першої статті 79 Закону «Про судоустрій та статус суддів», Велика Палата Верховного Суду вважає правильним оскаржуване рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду про визнання протиправним і скасування оспорюваного рішення відповідача. При цьому Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне зазначити, що оцінка судом мотивів та обґрунтованості оскаржуваного рішення ВРП не є втручанням у її дискреційні повноваження» [10, п. 69, 70].

Ще одним важливим аспектом виконання дискреційних повноважень ВРП під час прийняття рішення про відмову у внесенні Президентів України подання про призначення кандидата на посаду судді є право такої особи знати всі обставини та факти, на яких ґрунтується відповідне рішення ВРП, а також право прокоментувати таку інформацію. Так, ВП ВС у постанові від 8 липня 2020 року доходить висновку: «ВРП наділена широкою свободою розсуду при розгляді питання щодо внесення подання Президенту України про призначення на посаду судді, однак мають бути дотримані усі процедурні гарантії та принципи відбору кандидатів, з урахуванням можливості кожного з них бути ознайомленим з усією інформацією, на підставі якої приймається відповідне рішення» [11, п. 66].

Висновки. Таким чином, аналіз нормативних засад та судової практики щодо визначення меж розсуду органів влади під час реалізації ними повноважень щодо оцінки відповідності кандидата на посаду судді критеріям професійної етики та доброчесності, демонструє неоднозначний підхід до реалізації таких повноважень. Численні позиції ВП ВС свідчать про визнання зазначених повноважень виключною дискрецією ВККС та ВРП, особливо щодо таких суб'єктивних категорій, як «доброчесність» та «етика». Проте

останнім часом можна простежити формування позиції, що реалізуючи дискреційні повноваження, орган державної влади має керуватись загальними вимогами законності, пропорційності та верховенства права. Такі рішення мають бути вмотивованими та достатньою мірою обґрунтованими, а також враховувати позиції та пояснення самої особи щодо кожного факту, який може стати підставою для прийняття щодо неї негативного рішення.

Література:

1. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> (дата звернення: 17.03.2025).
2. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 липня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n941> (дата звернення: 19.03.2025).
3. Рекомендація № R(80)2 Комітету Міністрів стосовно здійснення адміністративними органами дискреційних повноважень: Прийнята Комітетом Міністрів 11 березня 1980 року на 316-му засіданні Заступників Міністрів (неофіційний переклад). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rada_yevropy_rekomendaciya_r_80_2_3.pdf
4. Методологія проведення антикорупційної експертизи: Наказ Міністерства юстиції України 24.04.2017 № 1395/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#Text> (дата звернення: 19.03.2025).
5. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 19.03.2025).
6. ЗВІТ: «Дискреція адміністративних органів і судовий контроль за її реалізацією», Лютий 2021. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/602/a7b/15b/602a7b15b362e496299034.pdf>
7. Губська О. Особливості реалізації дискреційних повноважень суб'єктами владних повноважень і вибору судами способу захисту під час здійснення адміністративного судочинства. *Слово Національної школи суддів України*. 2020. №4 (33). С. 58–75.
8. Постанова ВП ВС від 27 травня 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89819921>
9. Постанова ВП ВС від 8 жовтня 2019 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84899470>
10. Постанова ВП ВС від 5 грудня 2019 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86903843>
11. Постанова ВП ВС від 8 липня 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458931>

References:

1. Pro Vyschu radu pravosuddia: Zakon Ukrainy vid 21 hrudnia 2016 roku. [About the High Council of Justice: Law of Ukraine from 21 December 2016]. [online]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> [in Ukrainian].
2. Pro sudoustrii ta status suddiv: Zakon Ukrainy vid 2 lypnia 2016 roku [For the justice and the status of justice: Law of Ukraine from 2 July 2016]. [online]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n941> [in Ukrainian].
3. Rekomendatsiia № R(80)2 Komitetu Ministriv stosovno zdiisnennia administratyvnykh orhanamy dyskretsiiynykh povnovazhen: Pryiniata Komitetom Ministriv 11 bereznia 1980 roku na 316-mu zasidanni Zastupnykiv Ministriv (neofitsiinyi pereklad) [Recommendation No. R(80)2 of the Committee of Ministers concerning the exercise of discretionary powers by administrative authorities: Adopted by the Committee of Ministers on 11 March 1980 at the 316th meeting of the Ministers' Deputies [online]]. Retrieved from: <https://rm.coe.int/16804f22ae> [in Ukrainian].
4. Metodolohiia provedennia antykoruptsiinoi ekspertyzy: Nakaz Ministerstva yustytisii Ukrainy 24.04.2017 № 1395/5 [Methodology for conducting anti-corruption expertise: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 04/24/2017 No. 1395/5] [online]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#Text> [in Ukrainian].
5. Pro administrativnu protseduru: Zakon Ukrainy vid 17 liutoho 2022 roku [On administrative procedure: Law of Ukraine of February 17, 2022]. [online]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> [in Ukrainian].
6. ZVIT: «Dyskretsiiia administratyvnykh orhaniv i sudovyi kontrol za yii realizatsiieiu», Liutyi 2021 [REPORT: "Discretion of administrative bodies and judicial control over its implementation", February 2021]. Retrieved from: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/602/a7b/15b/602a7b15b362e496299034.pdf> [in Ukrainian].
7. Hubska, O. (2020). Osoblyvosti realizatsii dyskretsiiynykh povnovazhen subiektamy vladnykh povnovazhen i vyboru sudamy sposobu zakhystu pid chas zdiisnennia administratyvnoho sudochynstva [Peculiarities of the exercise of discretionary powers by subjects of power and the choice of the method of protection by courts during administrative proceedings]. *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy*, 4 (33), 58–75 [in Ukrainian].
8. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrayiny vid 27.05.2020 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine dated May 27, 2020] [online]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89819921> [in Ukrainian].

9. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrayiny vid 08.10.2019 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine dated October 8, 2019] [online]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84899470> [in Ukrainian].
10. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrayiny vid 05.12.2019 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine dated December 5, 2019] [online]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86903843> [in Ukrainian].
11. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrayiny vid 08.07.2020 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine dated July 8, 2020] [online]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458931> [in Ukrainian].

УДК 347.9

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1\(40\)-7](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1(40)-7)

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ НОТАРІУСА У СФЕРІ МЕДІАЦІЇ

Мироненко Марина Олександрівна

аспірант кафедри конституційного і адміністративного права,

Державне некомерційне підприємство «Державний університет «Київський авіаційний інститут»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7936-5242>

Стаття присвячена дослідженню діяльності нотаріуса у сфері медіації. Автор проаналізував правовий статус, функції та сфери діяльності нотаріуса-медіатора в системі альтернативного вирішення конфліктів. Нормативною основою поєднання функцій нотаріуса та медіатора є Закон України «Про нотаріат» і Закон України «Про медіацію». Нотаріус під час проведення медіації діє як нейтральний посередник, а не як державний уповноважений. Права нотаріуса-медіатора включають повноваження самостійно визначати методiku проведення медіації, отримувати інформацію про спір, вилучувати документи, складати проекти документів. До обов'язків належать дотримання нейтральності, неупередженості та забезпечення конфіденційності. Для набуття статусу медіатора нотаріус проходить базову підготовку щонайменше 90 годин навчання, включаючи не менше 45 годин практичних занять. Функції нотаріуса-медіатора охоплюють комунікативну, організаційну, аналітичну, документальну та правозахисну сфери. Медіаційна діяльність нотаріуса застосовується у цивільних, сімейних, спадкових, господарських, земельних і житлових правовідносинах. Головною перевагою нотаріальної медіації визначено можливість надання юридичного підтвердження досягнутим домовленостям через нотаріальне посвідчення угоди. Участь нотаріуса як медіатора має переваги через комплексну правову компетенцію, досвід оформлення правочинів і гарантії дотримання прав усіх сторін. Міжгалузевий характер медіаційних угод підкреслює унікальну роль нотаріуса в забезпеченні їх комплексності. Нотаріальне посередництво надає комплексну правову допомогу громадянам і сприяє розвантаженню судової системи. Розвиток нотаріальної медіації потребує вдосконалення взаємодії між нотаріатом і судовою системою. Автор запропонував механізми інтеграції примирних процедур у традиційні способи захисту прав громадян. Дослідження підтверджується міжнародною практикою ефективності медіації у правових системах різних країн. Особлива увага приділена формалізованому оформленню результатів медіації. Юридична сила нотаріально посвідченої медіаційної угоди наближається до судового рішення. Автор розглянув практичні приклади застосування нотаріальної медіації у вирішенні конфліктів різних галузей права. Поєднання фасилітаційних технологій із юридичним оформленням угод створює унікальні переваги нотаріального посередництва.

Ключові слова: нотаріус, медіація, нотаріальна медіація, альтернативне вирішення спорів, нотаріус-медіатор, правовий статус, нотаріальне посвідчення, міжгалузеві спори.

Myronenko Maryna. General Theoretical Characteristics of Notary's Activities in the Field of Mediation

The article is devoted to the study of notary activities in the field of mediation. The author analyzed the legal status, functions, and spheres of activity of a notary-mediator in the alternative dispute resolution system. The Law of Ukraine "On Notary" and the Law of Ukraine "On Mediation" serve as the regulatory basis for combining notary and mediator functions. During mediation, the notary acts as a neutral intermediary rather than a state authorized official. The rights of a notary-mediator include the authority to independently determine the methodology of mediation, obtain information about disputes, request documents, and draft document projects. Obligations include maintaining neutrality, impartiality, and ensuring confidentiality. To acquire mediator status, a notary undergoes basic training of at least 90 hours, including no less than 45 hours of practical training. The functions of a notary-mediator cover communicative, organizational, analytical, documentary, and legal protection areas. The mediatory activity of a notary applies to civil, family, inheritance, commercial, land, and housing legal relations. The main advantage of notarial mediation is the ability to provide legal confirmation of agreements reached through notarial certification. The participation of a notary as a mediator has advantages through comprehensive legal competence, experience in formalizing legal transactions, and guarantees of protecting the rights of all parties. The inter-branch nature of mediation agreements emphasizes the unique role of notaries in ensuring their complexity. Notarial mediation provides comprehensive legal assistance to citizens and helps reduce the burden on the judicial system. The development of notarial mediation requires improving interaction between the notary system and the judicial system. The author proposed mechanisms for integrating conciliation procedures into traditional ways of protecting citizens' rights. The research is supported by international practice of mediation effectiveness in legal systems of different countries. Special attention is paid to the documentation of mediation results. The legal force of a notarially certified mediation agreement approaches that of a court decision. The author examined practical examples of notarial mediation application in resolving conflicts across various branches of law. The combination of facilitation technologies with legal formalization of agreements creates unique advantages for notarial mediation.

Key words: notary, mediation, notarial mediation, alternative dispute resolution, notary-mediator, legal status, notarization, cross-sectoral disputes.

Вступ. Розвиток альтернативних способів вирішення правових конфліктів є важливим напрямом удосконалення правової системи України. Особливої уваги набуває інтеграція медіації у традиційні правові

інститути. До таких інститутів належить нотаріат. Міжнародна практика підтверджує ефективність медіації у різних сферах правовідносин. У Бельгії медіація демонструє приблизно 75% успішності в комерційних та цивільних справах [1]. У Канаді медіація є важливим інструментом у вирішенні колективних трудових спорів – між 2013 та 2020 роками медіатори успішно врегулювали 95% таких випадків без страйків чи локаутів [2]. У Сполучених Штатах медіація також широко застосовується – у Південному окрузі Нью-Йорка середній рівень врегулювання справ через медіацію становить 70% [3]. Українське законодавство про медіацію створює правове підґрунтя для професійного зростання нотаріусів у сфері посередництва. Поєднання функцій нотаріуса та медіатора формує унікальне правове явище, що потребує глибокого осмислення. Важливо дослідити його правову природу, внутрішню будову та потенціал застосування в сучасних умовах розвитку суспільних відносин в Україні.

Матеріали та методи. Емпіричну базу дослідження склали нормативно-правові акти України, що регулюють нотаріальну діяльність та медіацію, зокрема Закон України «Про нотаріат», Закон України «Про медіацію», процесуальні кодекси України, а також наукові праці вітчизняних учених з проблематики альтернативного вирішення спорів та нотаріальної практики, зокрема роботи К. Токаревої, Н. Гресь, О. Коротюка, В. Резнікової та інших дослідників. У процесі дослідження були використані загальнонаукові методи (аналіз, синтез, системний підхід) для визначення сутності та структури діяльності нотаріуса у сфері медіації. Спеціально-юридичні методи (формально-юридичний, порівняльно-правовий) застосовувались для аналізу нормативно-правової бази та виявлення особливостей правового статусу нотаріуса-медіатора. Функціональний метод дозволив дослідити багатоаспектність медіаційних повноважень нотаріуса в різних галузях приватного права.

Мета дослідження – здійснити загальнотеоретичну характеристику правового статусу, функцій та сфер діяльності нотаріуса як медіатора у системі альтернативного вирішення міжгалузевих приватноправових конфліктів.

Результати. Нормативне підґрунтя поєднання функцій нотаріуса та медіатора в Україні закладене законодавчими положеннями, що регламентують нотаріальну діяльність. Закон України «Про нотаріат» №3425-ХІІ від 02.09.1993 у ст. 3 надає нотаріусу право займатися медіаторською діяльністю паралельно з викладацькою, науковою та творчою роботою [4]. Варто наголосити, що попри відмінну правову природу нотаріальної діяльності та медіації, законодавець передбачив можливість їх гармонійного суміщення. Згідно із Законом України «Про медіацію» №1875-ІХ від 16.11.2021, медіатором визнається спеціально підготовлена нейтральна, незалежна фізична особа, яка здійснює посередництво у вирішенні конфліктів [5]. Безперечно, таке законодавче поєднання функцій створює перспективні шляхи розвитку обох правових інститутів та значно розширює інструментарій для ефективного вирішення правових конфліктів у суспільстві.

Особливості правового статусу нотаріуса при здійсненні медіації розкриваються через унікальне поєднання двох автономних професійних ролей. Під час проведення медіації нотаріус виступає не державним уповноваженим, який забезпечує правомірність юридичних дій, а нейтральним посередником, що сприяє досягненню консенсусу між сторонами. Така дуальність статусу вимагає виразного розмежування функцій та повноважень у кожній ролі. О. Коротюк слушно відзначає, що виконання функцій медіатора становить самостійну діяльність, не пов'язану з основними повноваженнями нотаріуса за Законом України «Про нотаріат» [6, с. 69–70]. На наш погляд, саме усвідомлення відмінностей між даними статусами дозволяє нотаріусу ефективно перемикатися між ролями без змішування функцій. Для набуття статусу медіатора нотаріус проходить базову підготовку згідно зі ст. 10 Закону України «Про медіацію» – щонайменше 90 годин навчання, включаючи не менше 45 годин практичних занять [5]. Втім, важливо підкреслити, що успішне виконання функцій медіатора потребує від нотаріуса глибокого розуміння принципових відмінностей у підходах та методах роботи, властивих обома видам професійної діяльності.

Права особи, яка поєднує нотаріальну практику та медіацію, формуються на основі поєднання правових можливостей двох професій. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про медіацію», такий фахівець має повноваження самостійно визначати методику проведення процедури та отримувати необхідну інформацію про спір від учасників конфлікту. Варто зазначити, що правовий статус нотаріуса, який здійснює медіацію, також підкріплюється положеннями Закону України «Про нотаріат», який у ст. 4 надає право вилучати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, складати проекти документів, а також давати роз'яснення з правових питань. Більше того, нотаріус-медіатор може ініціювати процедуру примирення, якщо під час виконання своїх основних функцій виявляє потенційний чи наявний конфлікт між сторонами правовідносин. Важливою перевагою є можливість отримання окремої винагороди за проведення медіації, що за своєю правовою природою відрізняється від оплати нотаріальних дій. Закон України «Про медіацію» передбачає відповідну оплату, а статті 3 та 4 Закону України «Про нотаріат» закріплюють право на отримання винагороди за надання додаткових послуг правового характеру. Паралельно з правами, законодавство закріплює систему обов'язків нотаріуса, який проводить медіацію. Ст. 12 Закону України «Про медіацію»

встановлює вимоги дотримання нейтральності, неупередженості та забезпечення конфіденційності отриманої інформації протягом усієї процедури. У разі виникнення обставин, що можуть поставити під сумнів нейтральність, медіатор має право відмовитися від подальшого ведення примирної процедури. Водночас виникає обов'язок повідомляти сторони про будь-які фактори, здатні вплинути на об'єктивність, і призупинити процес у випадку конфлікту інтересів [4; 5].

На нашу думку, право на відмову від проведення медіації потребує додаткової нормативної конкретизації. Необхідно чітко визначити підстави для реалізації такого права. Зокрема необхідно встановити: вичерпний перелік обставин, які можуть бути підставою для відмови; процедуру оформлення такої відмови; наслідки для сторін переговорного процесу; можливість передачі справи іншому посереднику та відповідальність за необґрунтовану відмову від продовження розпочатої процедури. Зауважимо, що належне документування процесу медіації органічно доповнює професійні навички нотаріуса з ведення документації, створюючи синергетичний ефект у виконанні обох функцій.

К. Белінська висловлює цікаву позицію, що нотаріус, вирішуючи цивільно-правові конфлікти у межах своїх основних функцій, фактично виконує медіаційні повноваження [7, с. 95]. Ми частково погоджуємося з такою думкою, однак вважаємо за необхідне наголосити, що роль повноцінного медіатора передбачає застосування спеціальних комунікативних технік та методів фасилітації, які істотно розширюють традиційний нотаріальний інструментарій та вимагають додаткових компетенцій для належного виконання всіх обов'язків у сфері медіації.

Функції нотаріуса-медіатора охоплюють п'ять взаємопов'язаних напрямів. Вони відображають сутність інтеграції двох професійних сфер – нотаріальної діяльності та медіації. По-перше, комунікативна функція. Вона полягає в налагодженні діалогу між сторонами конфлікту. Медіатор створює атмосферу довіри та допомагає учасникам знайти компромісне рішення. По-друге, організаційна функція, яка полягає в чіткому структуруванні процесу медіації. До неї належить планування етапів процедури та контроль за дотриманням установлених правил. По-третє, аналітична функція пов'язана з аналізом причин конфлікту. Медіатор виявляє інтереси кожної зі сторін і шукає варіанти розв'язання спору, що будуть вигідні для всіх. По-четверте, документальна функція, яка передбачає фіксацію домовленостей. Вона ґрунтується на нотаріальному досвіді та охоплює оформлення угоди за результатами примирення. По-п'яте, правозахисна функція – гарантує захист прав і законних інтересів усіх учасників медіації.

А. Хребтова переконливо доводить, що впровадження медіації у нотаріальну практику значно розширює професійні можливості нотаріусів та сприяє розвитку альтернативного вирішення спорів в Україні [8, с. 128]. На наш погляд, ефективна реалізація зазначених функцій вимагає від нотаріуса не лише ґрунтовної теоретичної підготовки у сфері медіації, але й розвитку специфічних комунікативних і психологічних навичок, які органічно доповнюють традиційні юридичні компетенції та дозволяють забезпечити якісно новий рівень правової допомоги громадянам при вирішенні різноманітних конфліктів.

Діяльність нотаріуса-медіатора охоплює широкий спектр правовідносин, демонструючи універсальний характер медіації як способу вирішення конфліктів. Закон України «Про медіацію» у ст. 3 встановлює застосування медіаційної процедури для запобігання майбутнім конфліктам або врегулювання наявних спорів у цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних правовідносинах [5]. Ключовою перевагою нотаріальної медіації є можливість не лише залагодити конфлікт, але й надати юридичного підтвердження досягнутим домовленостям через нотаріальне посвідчення угоди. Зважаючи на багатогранність правової компетенції нотаріуса, створюються унікальні передумови для ефективного вирішення комплексних правових конфліктів, що одночасно стосуються різних галузей права. Таким чином, міжгалузевий підхід дозволяє забезпечити комплексне врегулювання всіх аспектів конфліктної ситуації в межах єдиної медіаційної процедури.

У сфері цивільно-правових відносин медіаційні компетенції нотаріуса ефективно застосовуються при врегулюванні розбіжностей щодо виконання договірних зобов'язань, операцій з нерухомістю, визнання права власності та поділу спільного майна. Наприклад, при суперечках між співвласниками квартири нотаріус-медіатор допомагає досягти згоди щодо порядку користування житлом і надалі оформляє відповідний договір. Сімейно-правові конфлікти становлять значну частку потенційних справ для нотаріуса-медіатора, охоплюючи питання розлучення, поділу подружнього майна, визначення місця проживання дитини та стягнення аліментів. Вважаємо слушною пропозицію науковців запровадити обов'язкові інформаційно-оціночні зустрічі з медіатором для окремих категорій сімейних спорів, особливо тих, що стосуються поділу майна подружжя та питань виховання дітей [9, с. 32]. Така практика могла б суттєво розвантажити судову систему та забезпечити більш гармонійне вирішення сімейних конфліктів.

Спадкові правовідносини, які традиційно належать до сфери нотаріальної компетенції, одночасно формують продуктивне поле для застосування медіаційних технік. При розв'язанні спорів щодо розподілу спадкового майна нотаріус-медіатор допомагає спадкоємцям знайти взаємоприйнятне рішення з урахуванням

інтересів усіх сторін. На наш погляд, основна перевага нотаріальної медіації у спадкових спорах полягає в можливості оперативного юридичного оформлення досягнутих домовленостей та уникнення тривалих судових процесів, які часто руйнують родинні стосунки.

У господарській сфері медіативні навички нотаріуса успішно застосовуються при врегулюванні корпоративних конфліктів, спорів між бізнес-партнерами та питань виконання комерційних контрактів. Господарський процесуальний кодекс України у ч. 7 ст. 46 передбачає можливість примирення сторін через медіацію на будь-якій стадії судового процесу з оформленням результату у вигляді мирової угоди [10].

Земельні та житлові правовідносини становлять важливу сферу застосування нотаріальної медіації. Професійні знання нотаріуса у даній галузі набувають особливої цінності. Спори щодо встановлення меж земельних ділянок, сервітутів та користування спільною власністю вимагають збалансованого підходу з урахуванням інтересів численних учасників. В. Резнікова обґрунтовано вказує на ефективність медіаційних процедур при вирішенні земельних спорів. Медіація приносить користь суб'єктам господарювання під час оформлення договорів оренди земельних ділянок [11, с. 13]. У практичній площині зазначене може виглядати так: при конфлікті між фермерським господарством та власниками земельних паїв нотаріус-медіатор сприяє досягненню компромісу щодо умов оренди та використання землі, а потім надає юридичної сили досягнутим домовленостям. Беззаперечна перевага нотаріальної медіації у таких випадках – це глибоке розуміння нотаріусом земельного та господарського законодавства у поєднанні з навичками ведення багатосторонніх переговорів.

Участь нотаріуса як медіатора у вирішенні міжгалузевих конфліктів має істотні переваги порівняно з іншими видами посередництва. Насамперед нотаріус володіє комплексною правовою компетенцією, що охоплює різні галузі приватного права та дозволяє правильно оцінювати юридичні наслідки потенційних рішень. Крім того, практичний досвід документального оформлення правочинів різного характеру забезпечує належне юридичне закріплення досягнутих домовленостей. Нотаріус також виступає незалежним гарантом дотримання прав усіх учасників конфлікту, забезпечуючи законність та виконуваність медіаційної угоди. К. Токарева та В. Теремецький слушно наголошують на особливій актуальності нотаріального посередництва в сучасних умовах, коли судові механізми працюють з підвищеним навантаженням. Більше того, у транскордонних спорах нотаріус-медіатор враховує особливості міжнародного права при врегулюванні конфліктів між особами з різних країн, що набуває особливого значення в умовах глобалізації та зростаючої мобільності громадян [12, с. 5].

Міжгалузевий характер медіаційних угод підкреслює унікальну роль нотаріуса в забезпеченні їх комплексності та правової надійності. Враховуючи тісне переплетіння приватноправових відносин, угода за результатами медіації часто інтегрує питання з різних галузей права. Показовим прикладом слугує врегулювання сімейного конфлікту, коли медіаційна угода одночасно охоплює положення щодо розірвання шлюбу, поділу спільного майна, порядку утримання дітей, користування житлом та розподілу земельної ділянки. Нотаріус, маючи щоденний досвід роботи у цих сферах, органічно поєднує різні елементи врегулювання спору, забезпечуючи юридичну чіткість і повноту угоди. Цивільний процесуальний кодекс України у ч. 7 ст. 49 закріплює можливість примирення сторін через медіацію з оформленням результату мировою угодою [13]. Переконані, що нотаріальне посвідчення надає медіаційній угоді особливого правового статусу, наближаючи її за юридичною силою до судового рішення та спрощуючи виконання досягнутих домовленостей. Подальший розвиток нотаріальної медіації має супроводжуватися вдосконаленням взаємодії між судовою системою та нотаріатом для максимальної ефективності вирішення складних міжгалузевих конфліктів на всіх етапах їх розвитку.

Висновки. Нотаріальна медіація поєднує публічно-правові повноваження нотаріуса та приватноправові функції посередника. Законодавче регулювання медіаційної діяльності формує підґрунтя для розвитку альтернативних способів вирішення спорів. Медіаційні компетенції суттєво розширюють професійний інструментарій нотаріуса, а значимість нотаріального посередництва виявляється у наданні комплексної правової допомоги громадянам. Поєднання фасилітаційних технологій із юридичним оформленням угод створює унікальні переваги. Міжгалузевий характер приватноправових конфліктів зумовлює особливу цінність нотаріального посередництва, оскільки професійна підготовка нотаріуса забезпечує ефективне розв'язання багатоскладових спорів з подальшим нотаріальним посвідченням медіаційних угод. Перспективним напрямом розвитку нотаріальної медіації вбачається вдосконалення механізмів взаємодії нотаріату із судовою системою для інтеграції примирних процедур у традиційні способи захисту прав та інтересів громадян.

Література:

1. Mediation. *Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs*. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/smes/challenges-and-resilience/late-payment/mediation-pilot-construction/mediation_en (дата звернення: 03.04.2025).

2. Evaluation of the Federal Mediation and Conciliation Service. *Canada.ca*. URL: <https://www.canada.ca/en/employment-social-development/corporate/reports/evaluations/federal-mediation-conciliation-service-phase-2.html> (дата звернення: 03.04.2025).
3. Report of the Mediation Program. *U.S District Court*. URL: <https://nysd.uscourts.gov/sites/default/files/pdf/Mediation/Mediation%20Program%20Annual%20Reports/Annual%20Report%202022.pdf> (дата звернення: 03.04.2025).
4. Пронотаріат: Закон України від 02.09.1993 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 02.04.2025).
5. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 02.04.2025).
6. Коротюк О. Особливості правового статусу нотаріуса як медіатора. *Ірпінський юридичний часопис*. 2022. № 2(9). С. 67–77.
7. Белінська К. Перспективи розвитку нотаріату в Україні шляхом надання нотаріусам функції медіатора. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 3 (93). С. 93–95.
8. Хребтова А. Роль нотаріуса в системі альтернативного вирішення спорів: теоретичні засади та практичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: право*. 2024. № 86 ч.4. С. 124–129.
9. Медіація у цивільних та господарських справах : проєкт / Б. Маан та ін. 2021. 44 с. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/615/5ac/7a6/6155ac7a6e5a3765926585.pdf> (дата звернення: 03.04.2025).
10. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 03.04.2025).
11. Резнікова В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. № 90. С. 10–15.
12. Teremetskyi V., Tokarieva K. Prospects for the Development of Mediation Institute in Notarial Activities. *Archives des Sciences*. 2024. Vol. 74, no. 2. P. 1–6. <https://doi.org/10.62227/as/74201>.
13. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 1 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 03.04.2025).

References:

1. Mediation. (n.d.). *Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs*. Retrieved from: https://single-market-economy.ec.europa.eu/smes/challenges-and-resilience/late-payment/mediation-pilot-construction/mediation_en [in English].
2. Evaluation of the Federal Mediation and Conciliation Service. (2022). *Canada.ca*. Retrieved from: <https://www.canada.ca/en/employment-social-development/corporate/reports/evaluations/federal-mediation-conciliation-service-phase-2.html> [in English].
3. Report of the Mediation Program. (2023). *U.S District Court*. Retrieved from: <https://nysd.uscourts.gov/sites/default/files/pdf/Mediation/Mediation%20Program%20Annual%20Reports/Annual%20Report%202022.pdf> [in English].
4. Zakon Ukrainy “Pro notariat” [Law of Ukraine “On Notary”]. (2025) *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy “Pro mediatsiiu” [Law of Ukraine “On Mediation”]. (2021) *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> [in Ukrainian].
6. Korotiuk, O. (2022). Osoblyvosti pravovoho statusu notariusia yak mediatora [Features of the Legal Status of the Notary as a Mediator]. *Irpinskyi yurydychnyi chasopys – Irpin Legal Journal*, (2(9)), 67–77. Retrieved from: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/59/57> [in Ukrainian].
7. Bielinska, K. (2017). Perspektyvy rozvytku notariatu v Ukraini shliakhom nadannia notariusam funktsii mediatora [Prospects for the development of notarial services in Ukraine by providing notaries with the function of mediators]. *Mala entsyklopediia notariusia – Small encyclopedia of a notary*, (3 (93)), 93–95. Retrieved from: <http://yurradnik.com.ua/wp-content/uploads/2017/08/Byelinska.pdf> [in Ukrainian].
8. Khrebtova, A. (2024). Rol notariusia v systemi alternatyvnoho vyrishennia sporiv: teoretychni zasady ta praktichni aspekty [The role of a notary in the system of alternative dispute resolution: theoretical principles and practical aspects]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii: pravo – The role of a notary in the system of alternative dispute resolution: theoretical principles and practical aspects. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: law*, (86 p. 4), 124–129. Retrieved from: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320883/311451> [in Ukrainian].
9. Maan, B., van Ri, R., Romanadze, L., Cerhieieva, S., & Serhieiev, Yu. (2021). Mediatsiia u tsyvilnykh ta hospodarskykh spravakh [Mediation in civil and commercial matters]. Retrieved from: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/615/5ac/7a6/6155ac7a6e5a3765926585.pdf> [in Ukrainian].

10. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Commercial Procedural Code of Ukraine]. (2025). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> [in Ukrainian].

11. Rieznikova, V. (2012). Mediatsiia (poserednytstvo) yak sposib vyrishennia hospodarskykh sporiv [Mediation as a method of resolving economic disputes]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Sciences*, (90), 10–15. Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VKNU_Yur_2012_90_5 [in Ukrainian].

12. Teremetskyi, V., & Tokarieva, K. (2024). Prospects for the Development of Mediation Institute in Notarial Activities. *Archives des Sciences*, 74(2), 1–6. Retrieved from: <https://doi.org/10.62227/as/74201> [in English].

13. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine] (2025). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].

УДК 342.7

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1\(40\)-8](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1(40)-8)

ПРИНЦИП ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ЙОГО ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА

Півненко Людмила Володимирівна

старший викладач кафедри права та європейської інтеграції,

Державний біотехнологічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5564-0273>

У статті досліджено зміст та структуру одного із ключових принципів діяльності Національної поліції України – дотримання прав і свобод людини. Зазначено, що при виконанні своїх професійних обов'язків поліцейські мають чітко усвідомлювати, що права і свободи людини, навіть в умовах воєнного стану та можливості їх часткового обмеження, залишаються незмінними стандартами, а названий принцип є невід'ємною складовою і основним орієнтиром їхньої діяльності. На підставі комплексного аналізу доводиться, що принцип дотримання прав і свобод людини є складним за змістом і містить у собі множинні компоненти, що стосуються обмеження прав людини, заборони сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, заборони будь-яких привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками. У ході дослідження розкривається сутність та взаємозв'язок складових компонент цього принципу, та доводиться, що загалом це самостійний принцип діяльності Національної поліції, який формулює людиноцентристський напрям діяльності поліціантів, а за своїм смисловим значенням є одним із концептуальних принципів, що формулює відповідні форми й методи комплексної стратегії в поліцейській діяльності стосовно дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України та законами України. Зазначається, що встановлення пріоритетності прав і свобод людини у діяльності Національної поліції є важливим кроком у напрямку інтеграції основних принципів європейського законодавства у вітчизняне правове поле та впровадження європейських стандартів щодо захисту прав людини та їх практичне застосування в роботі Національної поліції України.

Ключові слова: права людини, свободи людини, органи Національної поліції, принципи діяльності, принцип дотримання прав і свобод людини.

Pivnenko Liudmyla. The Principle of Respect for Human Rights and Freedoms in the Activities of the National Police of Ukraine: its Content and Structure

The article examines the content and structure of one of the main principles of the National Police of Ukraine – the observance of human rights and freedoms. It is noted that in the course of performing their professional duties, police officers should clearly understand that human rights and freedoms, even under martial law and the possibility of their partial restriction, remain unchanged standards, and this principle is an integral part and the main guideline of their activities. Based on a comprehensive analysis, it is proved that the principle of respect for human rights and freedoms is complex in content and contains multiple components relating to the restriction of human rights, the prohibition of promoting, committing, inciting or tolerating any form of torture, cruel inhuman or degrading treatment or punishment, prohibition of any privileges or restrictions based on race, colour, political, religious or other beliefs, sex, ethnic or social origin, property, place of residence, language or other status. The study reveals the essence and interconnection of the components of this principle, and proves that, in general, it is an independent principle of the National Police which formulates the human-centred direction of police activity, and in terms of its semantic meaning it is one of the conceptual principles which formulates the appropriate forms and methods of a comprehensive strategy in police activity with regard to the observance of human rights and freedoms guaranteed by the Constitution and laws of Ukraine. It is noted that establishing the priority of human rights and freedoms in the activities of the National Police is an important step towards the integration of the basic principles of European legislation into the national legal framework and the introduction of European standards for the protection of human rights and their practical application in the work of the National Police of Ukraine.

Key words: human rights, human freedoms, bodies of the National Police, principles of activity, principle of observance of human rights and freedoms.

Вступ. В умовах сучасних викликів, роль Національної поліції України як гаранта безпеки та правопорядку набуває особливого значення. З початком повномасштабної війни, в умовах порушення нормального функціонування державних інститутів, головною метою діяльності органів Національної поліції України є підтримання публічної безпеки та порядку, а також попередження та припинення правопорушень. У цьому контексті діяльність поліції повинна відповідати високим стандартам ефективності, водночас ґрунтуючись на основних правових принципах, закріплених Конституцією України та національним законодавством. Адже, саме правові принципи, які регламентують діяльність поліцейських, є критично важливими у встановленні меж публічної влади, запобіганні свавілля та гарантуванні прав і свобод людини.

Особливе місце у системі принципів, які регламентують діяльність Національної поліції, займає принцип дотримання прав і свобод людини. Будучи посередником між державою та громадянами, поліція повинна гарантувати правовий захист кожної особи, не допускаючи дискримінації чи насильства. Виконуючи свої обов'язки, поліцейські мають чітко усвідомлювати, що права і свободи людини, навіть в умовах воєнного стану та можливості їх часткового обмеження, залишаються незмінними стандартами, а сам принцип дотримання прав і свобод людини є невід'ємною складовою і основним орієнтиром їхньої діяльності.

Нормативно-правовий зміст принципу дотримання прав і свобод людини в діяльності поліції є багатограним і складним за своєю природою, оскільки включає в себе низку компонент, які взаємопов'язані та взаємодіють між собою. У свою чергу, множинність цих компонент призводить до різноманітних підходів щодо тлумачення цього принципу та розуміння взаємозв'язку його складових. Це зумовлює потребу в глибокому науковому аналізі та розробці чітких і послідовних підходів до тлумачення і розуміння принципу дотримання прав і свобод людини. Лише через всебічне вивчення та наукове осмислення змісту та структури цього принципу можна досягти ефективної діяльності поліції та забезпечення дотримання основних прав і свобод під час виконання складних завдань, що стоять перед органами Національної поліції.

Матеріали та методи. Питання правової природи принципів діяльності Національної поліції, їх змісту та проблемних аспектів реалізації неодноразово ставали предметом досліджень як теоретиків, так і практиків, і були детально проаналізовані в науковій літературі. Зокрема, вказаній тематиці присвятили свої роботи: Денисюк Д.С., який досліджував питання теорії та практики реалізації принципів діяльності Національної поліції України [2]; Каленіченко Л.І., розкривав закономірності впливу принципів діяльності Національної поліції на процес покладення юридичної відповідальності [3]; Кузик В.В., досліджував шляхи удосконалення принципів діяльності Національної поліції України [4]; Кравчук Т. Г., характеризував загально правові принципи діяльності Національної поліції України на територіальному рівні [6]; Вітик Ю. І., свої наукові дослідження присвятила питанню забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини в діяльності Національної поліції [7]; Танько А., окремо досліджувала питання забезпечення права на повагу до людської гідності й особисту недоторканність в адміністративній діяльності Національної поліції України [9]. Наукові праці вказаних дослідників безумовно мають теоретичне та практичне значення, однак, враховуючи реалії сьогодення, необхідно переглянути концептуальні підходи до розуміння сутності, змісту та взаємозв'язку складових компонент принципу дотримання прав і свобод людини у діяльності Національної поліції України.

Методологію наукової роботи складають низка загальних та спеціальних методів, зокрема: методу системного аналізу, порівняльно-правового методу та методу узагальнення.

Метою написання статті є комплексний аналіз теоретичних та законодавчих положень через які розкривається сутність і зміст принципу дотримання прав і свобод людини у діяльності Національної поліції, визначення характерних особливостей його структурних компонент та їх взаємозв'язку.

Результати. Ефективність здійснення будь-якої діяльності неможлива без чіткої та стабільної основи, яка визначає напрямки і межі її виконання. Основою цієї діяльності є сукупність стабільних та незмінних правил, що служать орієнтирами для правильної організації процесів і забезпечення їх успішного виконання. Вони не лише допомагають визначити загальні напрямки, а й регулюють конкретні аспекти, що виникають у ході реалізації певних завдань. Не є в цьому разі винятком і організація діяльності Національної поліції, де ключову роль у забезпеченні її ефективності відіграють принципи, які визначають не тільки загальні підходи до виконання поліцейських функцій, але й конкретні механізми їх реалізації, гарантуючи відповідність дій поліціантів основним вимогам закону.

У загальній теорії права принципи визначаються, як загальноприйняті норми – ідеї найвищого авторитету, що слугують основними засадами правового регулювання суспільних відносин, спрямовують їх учасників на встановлення соціального компромісу й порядку [1, с. 237]. Розглядаючи принципи у контексті діяльності Національної поліції, Денисюк Д. С. зазначає: «принципи є правовою ідеєю загального соціального значення, вони втілюють вихідні положення, ідеї, що мають фундаментальне значення для Національної поліції, визначають спрямованість Національної поліції загалом і форму та зміст окремих її інститутів. Крім цього, принципи діяльності Національної поліції є загальнообов'язковими нормативними приписами (за умови закріплення на нормативно-правовому рівні), вони мають загальний правовий характер, тобто визначають поведінку усіх поліцейських, порушення принципу тягне за собою юридичну відповідальність поліцейського» [2, с. 65].

На думку Каленіченко Л. І.: «принципи діяльності працівників Національної поліції є основними, базовими, визначальними правилами, вимогами, котрими керуються всі поліцейські незалежно від того, у якому структурному підрозділі працюють, які безпосередні функції, завдання виконують» [3, с. 36].

Досліджуючи шляхи удосконалення принципів діяльності Національної поліції України, Кузик В. В. зазначає, що: «розуміння принципу саме як своєрідного базису функціонування органу державної влади,

беззаперечно корелюється з діяльністю Національної поліції України – центрального органу виконавчої влади. У такому контексті (втінненні) зміст принципів має формувати і визначати сукупність тих нематеріальних цінностей, дотримання яких є критерієм повсякденної активності посадовців поліції» [4, с. 69].

Отже, аналізуючи вищевикладене, можна констатувати, що принципи діяльності Національної поліції є основними, непорушними правилами, які регулюють функціонування цього правоохоронного органу і якими зобов'язаний керуватися кожен поліцейський під час виконання своїх службових обов'язків. Вони служать орієнтирами та вказують напрямок поліцейської діяльності, визначаючи її загальний характер, особливості та ключові риси. Принципи є непорушними, оскільки будь-яке відступлення від них призводить до неправомірності дій і порушення законодавства. Саме ці принципи є основою правової організації та функціонування Національної поліції і кожного окремого поліціанта. Вони формують юридичні та етичні норми, на яких ґрунтується діяльність поліції. Крім того, принципи сприяють подальшій модернізації та розвитку поліції як інституту, що відповідає європейським стандартам, де дотримання прав людини є не просто декларацією, а реальною гарантією їх захисту та реалізації.

На законодавчому рівні, принципи діяльності Національної поліції України отримали правову регламентацію в Розділі II Закону України «Про Національну поліцію», який є спеціальним нормативно-правовим актом, що чітко визначає правила функціонування поліції, та закріплює сім основоположних принципів діяльності. На нашу думку, ключовим принципом діяльності поліції є принцип дотримання прав і свобод людини, оскільки саме права та свободи людини є головним законодавчо закріпленим орієнтиром для діяльності органів Національної поліції. У статті 1 Закону України «Про національну поліцію» зазначено, що Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави визначені основними завданнями Національної поліції у відповідності до п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію України» [5].

Здійснюючи аналіз національного законодавства, зокрема статті 7 Закону України «Про Національну поліцію», яка закріплює принцип дотримання прав і свобод людини, слід відзначити, що цей принцип є багатограним і включає в себе кілька складових. З цього приводу у наукових джерелах існують різні точки зору щодо його правового змісту, самостійності та взаємопов'язаності з іншими принципами. Зокрема, характеризуючи загально-правові принципи діяльності Національної поліції України на територіальному рівні, Кравчук Т. Г. зазначає, що: «принцип дотримання прав і свобод людини фактично є не самостійним принципом, а уособленням трьох принципів, а саме: верховенства права, законності та принципу рівності, який окремо як принцип діяльності Національної поліції України законодавцем чомусь не розглядається» [6, с. 130].

Вітик Ю. І. наголошує, що: «за своїм смисловим значенням принцип дотримання прав і свобод людини є одним із нормативних концептуальних засад правоохоронної діяльності, що формулює відповідні форми й методи комплексної стратегії в поліцейській діяльності стосовно забезпечення поліцією дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [7, с. 212].

З метою глибшого розуміння сутності та змісту принципу дотримання прав і свобод людини, необхідно здійснити детальний аналіз статті 7 Закону України «Про Національну поліцію», у частині 1 якої зазначено, що: «під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації». Зміст вказаного правового положення безпосередньо впливає з конституційних норм, які визнають людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищими соціальними цінностями. Ці положення закріплені в Конституції України і служать основою для формування правового порядку в державі. Відповідно до них, забезпечення прав і свобод людини стає головним обов'язком держави, а всі органи влади, включаючи Національну поліцію, повинні дотримуватися цих фундаментальних цінностей у своїй діяльності. Варто зазначити, що встановлення пріоритетності прав і свобод людини у діяльності Національної поліції є важливим кроком у напрямку інтеграції основних принципів європейського законодавства у вітчизняне правове поле. Це також є свідченням впровадження європейських стандартів щодо захисту прав людини та їх практичного застосування в роботі Національної поліції України.

Наступним складовим елементом принципу дотримання прав і свобод людини є положення, що стосується можливості обмеження прав людини. Згідно з частиною 2 статті 7 Закону України «Про Національну поліцію»: «обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції». Обмеження конституційних прав людини в умовах воєнного стану набуває особливої

актуальності, так як завжди пов'язане із розширенням компетенції органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій або органів місцевого самоврядування та наділення їх особливими повноваженнями. Національна поліція не є винятком: до нормативно-правових актів, які регулюють її діяльність, внесено значну кількість змін, які регулюють функціонування цього органу в період воєнного стану. Зокрема, для підвищення ефективності її діяльності в умовах війни 15 березня 2022 р. Законом України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» [8] були значно розширені повноваження Національної поліції України.

Загально зрозуміло, що законодавчі зміни викликані надскладними умовами роботи поліції у воєнний час і є життєво необхідними для виконання покладених на неї завдань. Надання додаткових повноважень органам Національної поліції в умовах воєнного стану повністю відповідає основним цілям воєнного стану, а саме – відсічі збройної агресії та забезпеченню національної безпеки, усуненню загрози незалежності України та її територіальній цілісності. Однак ці додаткові повноваження відбуваються за рахунок обмеження обсягу реалізації прав, свобод та законних інтересів людини. Тому, здійснюючи свої повноваження в умовах воєнного стану, органи Національної поліції повинні чітко усвідомлювати, що основним джерелом інституту обмеження прав людини є Конституція України як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили та прямої дії. Конституція установлює фундаментальне положення: права і свободи людини є непогнущими й невідчужуваними.

Згідно зі статтею 64 Конституції України, запроваджуючи воєнний стан, органи публічної влади можуть встановлювати окремі обмеження прав людини, що є тимчасовими і пропорційними до ситуації. Важливо підкреслити, що йдеться не про скасування прав людини, а лише про окремі обмеження їх реалізації, що повинні бути необхідними та пропорційними до надзвичайних обставин. Це підтверджує, що права людини залишаються природними, невід'ємними та невідчужуваними, навіть у умовах воєнного стану. Тому органи поліції повинні дотримуватися балансу між виконанням свої професійних завдань та дотриманням основних прав і свобод особи. Аналіз ч. 2 статті 7 Закону України «Про національну поліцію» дозволяє дійти висновку, що в ній деталізуються конституційні норми і це положення підкреслює важливість дотримання принципу пропорційності, де кожне обмеження прав повинно бути чітко обґрунтоване, відповідати законодавчим вимогам і не перевищувати необхідний мінімум для досягнення законних цілей поліції. Частина 3 статті 7 визначає, що здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування.

Частина 4 статті 7 Закону України «Про Національну поліцію» визначає заборону катувань, жорстокого поводження та приниження людської гідності. Варто зазначити, що у низці міжнародних нормативно-правових актів право на повагу до гідності людини нерозривно пов'язане з правом на життя, свободою та особистою недоторканністю. Ці права мають спільну сутність і взаємопов'язані механізми реалізації, що полягають у забезпеченні меж особистої безпеки людини як у фізичному, так і в моральному сенсі. Подібні положення містяться в численних міжнародних документах (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародний пакт про громадянські й політичні права тощо), де гідність людини згадується поряд із правом на життя як основний пріоритет у захисті прав і свобод особистості.

Досліджуючи питання забезпечення права на повагу до людської гідності й особисту недоторканність в адміністративній діяльності Національної поліції, Танько А. зазначає, що: «право на повагу до людської гідності є основним орієнтиром діяльності Національної поліції, оскільки воно зачіпає найбільш глибинні сфери людської особистості, а рівень його забезпеченості в суспільстві визначає життєвий сенс людини, значення її існування для себе й інших людей. Право на повагу до людської гідності в роботі Національної поліції часто поєднується з правом на свободу й особисту недоторканність, оскільки ці права мають спільну природу та споріднені механізми реалізації, що полягають у дотриманні поліцейськими меж особистої безпеки людини як у моральному, так і у фізичному сенсі» [9, с. 84].

Отже, повага до людської гідності – це фундамент, на якому ґрунтується повага населення до поліції. Для забезпечення права людини на повагу до її гідності поліцейські зобов'язані дотримуватися норм професійної етики за будь-яких обставин і стосовно будь-якої людини, як у робочий, так і в неробочий час.

У разі виявлення фактів катувань, жорстокого поводження або приниження людської гідності, поліцейський, який став свідком або дізнався про такі дії, зобов'язаний негайно вжити всіх необхідних і можливих заходів для припинення таких порушень. Це передбачає не лише зупинення незаконних дій безпосередньо на місці, а й організацію надання першочергової медичної допомоги потерпілим, якщо це необхідно. Крім того, поліцейський зобов'язаний повідомити про ці факти своєму безпосередньому керівництву, а також інформувати відповідні контролюючі органи, якщо ситуація того вимагає, з метою запобігання подальшим порушенням. Закон також вимагає, щоб поліцейський у разі виявлення таких фактів не допускав приховування або

замовчування інформації про катування чи інші форми жорстокого поводження. У разі, якщо таке приховування буде виявлено, це є серйозним порушенням службових обов'язків. Важливо, щоб такі порушення не залишалися безкарними, оскільки це допомагає підтримувати довіру до органів поліції та забезпечує захист прав людини в Україні.

У частині 5 статті 7 Закону України «Про Національну поліцію» закріплюється положення про заборону дискримінації, сутність якого полягає в забезпеченні рівного ставлення до всіх осіб незалежно від їх раси, кольору шкіри, національності, статі, релігії, політичних переконань, соціального статусу чи будь-яких інших ознак, що можуть призвести до дискримінації. Оскільки дискримінація веде до обмеження або навіть повного унеможливлення реалізації прав і свобод на рівних умовах, тому її заборона є важливим механізмом для забезпечення рівності між усіма людьми. Право на захист від дискримінації є одним з основних прав людини, яке визнається міжнародним правом і повинно бути гарантоване кожною сучасною державою. У контексті діяльності поліції це положення є важливим для забезпечення справедливості, рівноправності та прав людини під час взаємодії з громадянами.

Загально зрозуміло, що ситуації, з якими стикаються під час службової діяльності поліцейські, надзвичайно різноманітні. Не завжди законодавство достатньо чітко надає відповідь щодо алгоритму дій правоохоронців, проте поліцейські завжди мають приймати оперативне рішення щодо подальших своїх дій у тій чи іншій ситуації. Саме принцип дотримання прав людини має стати запобіжником їх порушення з боку поліцейських. Переважна більшість заходів, що вживаються поліцейськими в межах реалізації додаткових повноважень, мають оперативний характер, окремі заходи – превентивний та профілактичний характер, проте всі вони спрямовані на забезпечення публічного порядку та дотримання і захисту прав людини [10, с. 130].

Висновки. Проведений детальний аналіз надає змогу констатувати, що принципи дотримання прав і свобод людини у діяльності поліції є складним за змістом та являє собою множину пов'язаних між собою компонентів, що стосуються обмеження прав людини, заборони сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, заборони дискримінації. Але загалом це самостійний принцип діяльності Національної поліції, який формулює людиноцентристський напрям діяльності поліціантів, а за своїм смисловим значенням є одним із нормативних концептуальних принципів, що формулює відповідні форми й методи комплексної стратегії в поліцейській діяльності стосовно дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України та законами України. Окрім цього, варто зазначити, що встановлення пріоритетності прав і свобод людини у діяльності Національної поліції є важливим кроком у напрямку інтеграції основних принципів європейського законодавства у вітчизняне правове поле. Це також є свідченням впровадження європейських стандартів щодо захисту прав людини та їх практичного застосування в роботі Національної поліції України. Враховуючи актуальність досліджуваної проблематики, питання щодо змісту та структури принципу дотримання прав і свобод людини у діяльності органів Національної поліції потребує подальшого дослідження та наукового аналізу.

Література:

1. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. 2-ге вид. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
2. Денисюк Д.С. Принципи діяльності національної поліції України: теорія та практика реалізації. *Митна справа*. 2015. № 5 (101). С. 63–68.
3. Каленіченко Л.І. Закономірності впливу принципів діяльності Національної поліції на процес покладення юридичної відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 35–39.
4. Кузик В.В. Шляхи удосконалення принципів діяльності Національної поліції України. *Приватне та публічне право*. 2024. № 1. С. 68–73.
5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
6. Кравчук Т. Г. Характеристика загально правових принципів діяльності Національної поліції України на територіальному рівні. *Юридична наука*. 2020. № 12(114). С. 129–136.
7. Вітик Ю. І. Легітимна мета: правовий фактор поліцейської діяльності. Використання досягнень сучасної науки й техніки в розкритті злочинів: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 25 лют. 2021 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 212–216.
8. Закон України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» від 15 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>
9. Танько А. Забезпечення права на повагу до людської гідності й особисту недоторканність в адміністративній діяльності Національної поліції України. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Вип. 6. Спецвипуск. Том 1. С. 83–88.

10. Муляр Г. В. Діяльність органів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023 № 61. С. 130–133.

References:

1. Skakun, O.F. (2010). *Teoriia prava i derzhavy: pidruchnyk. 2-he vyd. [Theory of Law and State: a textbook. 2nd ed.]*. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
2. Denysiuk, D.S. (2015). Pryntsypy diialnosti natsionalnoi politsii Ukrainy: teoriia ta praktyka realizatsii [Principles of the National Police of Ukraine: theory and practice of implementation]. *Mytna sprava - Customs business*, 5, (101), 63–68 [in Ukrainian].
3. Kalienichenko, L.I. (2019). Zakonomirnosti vplyvu pryntsypiv diialnosti Natsionalnoi politsii na protses pokladennia yurydychnoi vidpovidalnosti [Patterns of influence of the principles of the National Police on the process of imposing legal liability]. *Porivnialno-analitychne pravo - Comparative and analytical law*, 1, 35–39 [in Ukrainian].
4. Kuzyk, V.V. (2024). Shliakhy udoskonalennia pryntsypiv diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Ways to improve the principles of the National Police of Ukraine]. *Pryvatne ta publichne pravo - Private and public law*, 1, 68–73 [in Ukrainian].
5. Pro Natsionalnu politsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015. No580-VIII. [On the National Police: Law of Ukraine of 02.07.2015. NO. 580-VIII] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-1> [in Ukrainian].
6. Kravchuk, T. H. (2020). Kharakterystyka zahalno pravovykh pryntsypiv diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy na terytorialnomu rivni [Characteristics of the General Legal Principles of the National Police of Ukraine at the Territorial Level]. *Yurydychna nauka - Legal science*, 12, 129–136 [in Ukrainian].
7. Vityk, Yu. I. (2021). Lehitymna meta: pravovy faktor politseiskoi diialnosti [Legitimate aim: the legal factor of police activity]. *Vykorystannia dosiahnen suchasnoi nauky y tekhniky v rozkrytti zlochyniv: materialy mizhvidom. nauk.-prakt. kruhloho stolu - Using the Achievements of Modern Science and Technology in Solving Crimes: Materials of the Interagency Scientific and Practical Round Table*, Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav, (pp 212–216) [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do zakoniv Ukrainy «Pro Natsionalnu politsiiu» ta «Pro Dystsyplinarnyi statut Natsionalnoi politsii Ukrainy» z metoiu optymizatsii diialnosti politsii, u tomu chysli pid chas dii voiennoho stanu» vid 15 bereznia 2022 r.[The Law of Ukraine “On Amendments to the Laws of Ukraine ‘On the National Police’ and ‘On the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine’ to Optimize Police Activities, Including During Martial Law” of March 15, 2022] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#> [in Ukrainian].
9. Tanko, A. (2019). Zabezpechennia prava na povahu do liudskoi hidnosti y osobystu nedotorkannist v administrativnii diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Ensuring the right to respect for human dignity and personal integrity in the administrative activities of the National Police of Ukraine]. *Naukovi zapysky. Serii: Pravo-Scientific notes. Series: Law*, 6, Special issue, Volume 1, 83–88 [in Ukrainian].
10. Muliar, H. V. (2023). Diialnist orhaniv Natsionalnoi politsii Ukrainy v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Activities of the National Police of Ukraine under the Legal Regime of Martial Law]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia- Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. The sir.: Jurisprudence*, 61, 130–133 [in Ukrainian].

УДК 342.7:347.9

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1\(40\)-9](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1(40)-9)

УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАСТОСУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ І ПРАКТИКИ ЄСПЛ ЯК ДЖЕРЕЛ ПРАВА

Сопільняк Валерій Юрійович

аспірант кафедри конституційного права та правосуддя,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова;
адвокат
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-2163-0881>

У статті проводиться аналіз актуальних проблем застосування практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) судами України, обґрунтовується необхідність вдосконалення законодавчого регулювання цього процесу. Зокрема висвітлюються такі проблеми, як відсутність у чинному законодавстві чітких методологічних правил щодо застосування практики ЄСПЛ, що призводить до її формального, неаргументованого використання, некоректного цитування, ігнорування релевантності висновків Суду до конкретних обставин справи. Акцентується також проблема недостатньої уваги судів вищих інстанцій до перевірки правильності застосування практики ЄСПЛ та невизначеність її статусу в системі джерел права. На основі проведеного аналізу автор пропонує наступне: по-перше, чітко визначити місце практики ЄСПЛ у системі джерел українського права; по-друге, обґрунтувати необхідність доповнення процесуального законодавства (на прикладі ЦПК України) нормами, які б зобов'язували суди детально мотивувати застосування або незастосування практики ЄСПЛ, а також запровадити конкретні методологічні вимоги до аналізу та використання рішень ЄСПЛ (включаючи аналіз *ratio decidendi* та співвідношення фактів). Зазначається, що такі зміни сприятимуть підвищенню якості національних судових рішень, забезпеченню єдності судової практики, посиленню захисту прав людини відповідно до європейських стандартів та зміцненню верховенства права в Україні.

Ключові слова: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, рішення ЄСПЛ як джерело права, національне правосуддя, правова позиція ЄСПЛ, методологія застосування судами рішень ЄСПЛ, міжнародні стандарти прав людини.

Sopilniak Valerii. Improvement of regulatory and legal principles for the application of the European Convention on Human Rights and the practice of the ECHR as a source of law in civil judicial proceedings of Ukraine

The article is devoted to the analysis of current problems of the application of the practice of the European Court of Human Rights (ECHR) by the courts of Ukraine and the justification of the need to improve the legislative regulation of this process. The article highlights such problems as the lack of clear methodological rules in the current legislation regarding the application of the practice of the ECHR, which leads to its formal, unsubstantiated use, incorrect citation, and ignoring the relevance of the Court's conclusions to the specific circumstances of the case. The problem of insufficient attention of higher courts to verifying the correctness of the application of the practice of the ECHR and the uncertainty of its status in the system of sources of law is also emphasized. Based on the analysis, the author proposes, firstly, to clearly define the place of the practice of the ECHR in the system of sources of Ukrainian law. Secondly, the need to supplement procedural legislation (using the example of the Code of Civil Procedure of Ukraine) with norms that would oblige courts to motivate in detail the application or non-application of the practice of the ECHR, as well as to introduce specific methodological requirements for the analysis and use of ECHR decisions (including the analysis of the *ratio decidendi* and the correlation of facts). It is noted that such changes will contribute to improving the quality of judicial decisions, ensuring the unity of judicial practice, strengthening the protection of human rights in accordance with European standards, and strengthening the rule of law in Ukraine.

Key words: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, decisions of the ECHR as a source of law, national justice, legal position of the ECHR, methodology of application of ECHR decisions by courts, international human rights standards.

Вступ. Після проголошення незалежності Україна визначила стратегічним напрямком свого розвитку побудову демократичної, правової держави. Ключовим елементом такої держави є дієва та справедлива система правосуддя, здатна забезпечити верховенство права та захист прав людини. Однак, встановлення такої високої мети не означає її автоматичного досягнення, оскільки реалізація поставленого завдання вимагає не лише законодавчого закріплення відповідних принципів, а й їх практичного втілення. Для цього мають бути реалізовані комплексні заходи (доктринального, аналітичного, нормотворчого та інших напрямків) з боку всіх зацікавлених інституцій, державних органів та задіяних у цьому процесі осіб, направлених на побудову моделі судової системи, яка справді ґрунтується на концепції верховенства права та сама опікується нею.

Необхідно визнати, що тривалий час довіра громадян України до судової влади залишається на вкрай низькому рівні. Інституційно судова гілка державної влади зазнає нищівної критики від представників різних

політичних груп, залишаючись при цьому безпорадною у наданні адекватної відповіді. Причин такого ставлення до судової влади багато: це і відверта неповага до судової влади з боку представників інших гілок влади, втручання у здійснення правосуддя та використання тиску на судову спільноту, систематичні припинення та напади в медіа, ігнорування судових рішень тощо. Окремою проблемою вважаємо і недоліки функціонування самої судової влади, які проявляються у низькому рівні здійснення правосуддя, слабкій вмотивованості судових рішень та як наслідок – відсутності єдності судової практики у принципових питаннях захисту прав людини. Одним з ефективних шляхів виправлення даної проблеми вважаємо застосування при здійсненні правосуддя Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (ЄКПЛ), а також практики ЄСПЛ як джерел права, що містять низку надважливих принципових позицій у галузі прав людини. Застосування цих джерел могло б сприяти забезпеченню відповідності національного правосуддя загальноновизнаним міжнародним стандартам у галузі прав людини. Проте аналіз наявної судової практики свідчить, що далеко не завжди таке застосування є релевантним, а в окремих випадках спостерігається пряме ігнорування суддями відповідних джерел. Першопричиною зазначеної проблеми вважаємо недоліки національного законодавства, а саме – прогалини щодо чіткості сформульованих вимог до процесу обґрунтування національним судом своїх рішень в контексті використання ним ЄКПЛ та практики ЄСПЛ.

Матеріали та методи. При здійсненні наукового дослідження були використані праці П.М. Рабіновича та О.В. Соловйова, О.В. Сердюка, Р. Сабодаш, Н.Є. Блажівської та В.А. Завгороднього, Р. Бабанли, Т. Стоянової, Т. Фулей, Т.І. Дудаш, О.В. Буткевич. Попри таку різноманітність наукового висвітлення практики ЄСПЛ та її впливу на правозастосовчу діяльність в Україні, без достатньої уваги залишаються проблеми вивчення ефективності дії нормативних вимог до застосування судами правових висновків ЄСПЛ під час мотивування рішень та пошуку шляхів удосконалення законодавства у цій сфері.

Методологія дослідження базується на системі загальнонаукових та спеціальних методів пізнання як-от: системний, структурно-логічний, формально-юридичний та порівняльно-правовий. Окремо слід підкреслити застосування методу правового моделювання, який дав змогу не лише розглянути окреслені проблеми зазначеної теми, але й запропонувати варіанти їх вирішення.

Результати. Основним критерієм для оцінки судового рішення на відповідність вимозі справедливості є його вмотивованість, тобто пояснення того, чому суд ухвалив саме таке, а не інше рішення. Під час такого розкриття своїх думок суддя, співставивши встановлені ним обставини із законом (в широкому значенні), надає відповіді на основні, критичні питання від яких залежить вирішення конкретної справи. Таким чином, ключові адресати – в першу чергу сторони спору – дізнаються про хід міркування та аргументи суду, які лягли в основу конкретних висновків. Отримавши відповіді на свої фактичні та юридичні доводи, сторони спору дізнаються про те, як у їхній ситуації мають застосовуватись норма права. Забезпечення державою доступу будь-якій зацікавленій особі до ухвалених судом рішень обумовлює розуміння широкого загалу правових позицій у відповідній галузі правовідносин, а також передбачуваності та прогнозованості своїх дій. Таким чином рішення суду допомагає попередити виникнення подібних спорів та забезпечує юридичну визначеність у суспільних відносинах у майбутньому.

Аналіз аргументів та належне обґрунтування висновків є базовими вимогами до судових рішень та важливим аспектом права на справедливий суд. Однак не лише ці умови зумовлюють справедливе рішення суду. Поряд із суб'єктивними факторами, такими як особистісні характеристики судді, рівень його освіти, професійна компетентність, правосвідомість та світоглядні позиції, що визначають його належність до певних традицій праворозуміння, на якість судового рішення впливають також і зовнішні ознаки, зокрема нормативно-правове регулювання вимог до змісту рішення та процесуальні правила його викладення. Відповідні процесуальні вимоги були виділені Консультативною радою європейських суддів у висновку № 11(2008) як чинники, від яких залежить якість судового рішення [1, пп. 10, 20].

Серед національних нормативних актів у сфері відправлення правосуддя, лише два містять експліцитні вимоги до змісту рішення суду, які зобов'язують суд використовувати рішення ЄСПЛ. Першим з них є загальний для всіх видів судочинства законодавчий акт – Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [2], іншим – процесуальний закон¹.

Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права» [2, ст.17]. При цьому у ст.1 зазначається, що «практика суду – практика Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини» [2, ст.1]. Частиною четвертою ст.10 Цивільного процесуального кодексу України (далі також – ЦПК України) визначено, що «суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права»

¹ у цій статті автор під «процесуальним законом» має на увазі нормативно-правовий акт, який регулює процес вирішення справи, незалежно від виду юрисдикції.

[3]. Зі змісту цитованих статей виходить, що конкретне визначення того, що є практикою ЄСПЛ, відсутнє, оскільки таке визначення у законі надано через формулу «практика – це практика». Також відповідний закон не містить положень щодо порядку застосування цієї практики, конкретних вимог до процесу такого застосування і т. д.

Також важливо підкреслити, що частина 8 статті 10 ЦПК містить положення: «У разі невідповідності правового акта міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує міжнародний договір України» [3]. Ця норма корелюється зі змістом фундаментального принципу міжнародного права «*pacta sunt servanda*» (договори повинні виконуватись), який бере своє зачаткування ще з часів римського права. У сучасному міжнародному праві він закріплений у статті 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року [4]. Згідно з цією нормою, кожен чинний міжнародний договір є обов'язковим для його учасників і повинен виконуватися добросовісно. Більш того, стаття 27 Віденської конвенції встановлює принцип пріоритету міжнародного договору над національним правом, забороняючи державам посилаючись на положення внутрішнього права як на виправдання невиконання міжнародних зобов'язань.

Автори Конвенції ніколи не ставили за мету замінити чи уточнити внутрішнє законодавство будь-якої держави, яка її ратифікувала. Тому, ЄСПЛ викладена лаконічною мовою завдяки доволі абстрактним положенням, які потребують ґрунтовного теоретичного розуміння та практичного аналізу під час свого застосування. Виключним правом офіційного тлумачення конвенційних положень наділений ЄСПЛ [5, ст. 32]. Завдання та характер цієї особливої функції Суду щодо тлумачення положень Конвенції призводить до того, що його прецедентна практика стає невід'ємною частиною цього міжнародного договору, визначаючи його зміст та обсяг. Відтак, рішення ЄСПЛ є не просто додатковими роз'ясненнями, а органічною складовою самої Конвенції, що визначає її практичне застосування та втілення. В доктрині загально-теоретичної юриспруденції акт тлумачення розглядається як своєрідна «тінь» норми, що роз'яснюється, завжди і в цілому відповідаючи таким чином її матеріальній основі [6, с. 412]. Цей принцип слідування закріплено в підпунктах (а) та (б) частини 3 статті 31 Віденської Конвенції [4], в яких спеціально наголошено, що поряд з текстом міжнародного договору має враховуватись наступна практика його застосування та тлумачення, якщо про це є відповідна угода між учасниками договору. Як наслідок – рішення ЄСПЛ переймають силу Конвенції, набуваючи таким чином переваги над національним законом. С. Шевчук у своїй роботі наводить слова М. Сільви, «у практичному значенні, це означає, що «європейське правосуддя знаходиться над національними судовими органами», хоча й «не заступає їх» [7, с. 456].

Одним з таких прикладів є рішення у справі «Наталія Михайленко проти України» [8], в якому ЄСПЛ встановив порушення права на доступ до суду, гарантованого статтею 6 ЄКПЛ. За обставинами цієї справи заявницю було визнано недієздатною та призначено опікуна. Згодом її стан значно покращився і опікун звернувся до суду з заявою про поновлення цивільної дієздатності. Проте суд не розглянув цю заяву по суті через неодноразову неявку опікуна у судові засідання. У зв'язку з цим заявниця сама подала до суду заяву про поновлення своєї дієздатності, але суди повернули її тому, що процесуальний закон не надавав права недієздатній особі самотійно звертатися із заявою про поновлення своєї цивільної дієздатності. Аналізуючи дотримання національним судом вимог пропорційності щодо обмеження права на доступ до суду, ЄСПЛ у пунктах 38 та 39 вказаного рішення вказав, що «положення національного законодавства, за яким особи, визнані недієздатними, не мають права на безпосередній доступ до суду з метою поновлення своєї цивільної дієздатності, не відповідає загальній тенденції, що панує на європейському рівні. Більш того, загальна заборона безпосереднього доступу до суду для цієї категорії осіб не залишає простору для винятків. У той же час національне законодавство не передбачає відповідних гарантій, тобто що питання поновлення цивільної дієздатності переглядатимуться судами з регулярною періодичністю. Насамкінець, у цій справі не було доведено, що відповідні державні органи здійснювали ефективний нагляд за ситуацією заявниці, включаючи виконання обов'язків її опікуном, або що вони вживали необхідних заходів для захисту її інтересів» [8]. З огляду на ці міркування ЄСПЛ прийшов до висновку, що відмова заявниці у доступі до правосуддя щодо можливості забезпечення перегляду її цивільної дієздатності становить порушення конвенційного права, передбаченого ст.6 ЄКПЛ.

24.02.2014 р. Верховний Суд України, посилаючись на це рішення ЄСПЛ як на підставу своїх висновків, вказав, що у вказаній справі національний закон безумовно обмежує право на доступ до суду, а тому з огляду на ситуацію заявниці, слід було відкрити провадження. Таким чином, суд касаційної інстанції скасував попередні рішення судів та, повернувши справу до суду першої інстанції, зобов'язав вирішити питання про відкриття провадження [9].

Законодавче обмеження права на доступ до суду особи, визнаної недієздатною, існувало до набрання 15.12.2017 р., коли набрала чинності нова редакція ЦПК України. Проте, після прийняття ЄСПЛ рішення у справі «Наталія Михайленко», суди, не чекаючи реакції національного законодавця та застосовуючи це

рішення як джерело права вищої над національним законом юридичної сили, почали приймати до розгляду заяви осіб, визнаних недієздатними.

Отже, вирішуючи конкретну справу та розв'язуючи правову проблему, український суддя повинен враховувати нормативний характер рішення ЄСПЛ і саме тому застосовувати висновки Суду з надзвичайною увагою та обов'язковим аналізом на предмет його релевантності.

Однак, як свідчить аналіз вітчизняної судової практики, суди часто використовують зручні для певного випадку цитати з рішень, які Суд прийняв за інших обставин чи відмінних правовідносин, перетворюючи таким чином практику ЄСПЛ з джерела права на джерело цитування. Посилаючись на певні рішення ЄСПЛ, судді не завжди оцінюють їх відповідність до предмету спору, обґрунтовують необхідності використання цього джерела права та уникають аналізу його значення для розв'язання конкретної правової проблеми. В окремих випадках має місце надмірне та формальне застосування рішень ЄСПЛ, особливо в умовах, коли національне законодавство містить суперечливі положення, що регулюють відповідні відносини.

Аналітичний звіт, підготовлений ГО «Інститут прикладних гуманітарних досліджень» за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування ЄКПЛ та практики ЄСПЛ в Україні, виявив низку проблемних аспектів. Зокрема, відзначено, що «майже у кожному десятому рішенні, що увійшли до вибірки (в якому міститься посилання на Конвенцію), наявне лише загальне згадування Конвенції без належного обґрунтування її застосування, кожне п'яте рішення містить вказівку на статтю цього джерела без пояснення її застосування. Окремі судді, наприклад, посилаються на статтю 6 ЄКПЛ при призначенні судового засідання, що є явно некоректним» [10, с. 17–18].

Поряд з цим існує й інша особливість національної практики застосування прецедентів ЄСПЛ, яка полягає в тому, що суди взагалі ігнорують або не аналізують аргументів сторін судового спору, в яких містяться посилання на ЄКПЛ та практику ЄСПЛ, відхиляючи їх без відповідного пояснення. Ускладнює ситуацію також і те, що у процесі перегляду справи, суди апеляційної чи касаційної інстанції не завжди перевіряють доцільність застосування, або ж навпаки – необхідність використання нижчестоящим судом правових висновків Суду, та залишають таким чином без належного реагування явні недоліки правозастосовчої діяльності.

Загалом, у вказаному звіті зазначено про широкий спектр недоліків у використанні практики Суду як джерела права, як суто практичного характеру (неправильне цитування рішень ЄСПЛ, помилки у реквізитах рішень або ж застосування сумнівних джерел), так і методологічного (відсутність визначення критеріїв для обрання рішень Суду; застосування правових висновків Суду до відносин, які не регулюються конвенційними нормами; неправильне тлумачення принципів, встановлених Судом; шаблонна міграція в рішеннях певної інтерпретації правового висновку).

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне проаналізувати стан нормативного регулювання у сфері забезпечення ефективного використання національними судами практики ЄСПЛ, а також наявність методологічних правил та прийомів її застосування. З цього приводу О. В. Буткевич відзначала, що законодавство не містить чіткої процедури застосування судами міжнародного договору, яким за своєю суттю є Європейська Конвенція з прав людини. Ба більше, «для українського законодавства в цілому характерним є ігнорування того, що міжнародно-правовий акт, до якого відносяться і рішення ЄСПЛ, має та буде застосовуватись національним судом» [11, с. 9–10].

П. Пушкар та Р. Бабанли у своїй спільній праці щодо загальних проблем застосування практики ЄСПЛ, звертають увагу на обмежений обсяг нормативного регулювання питань, присвячених практиці Суду як джерелу права [12, с. 39–40]. Автори також зазначають, що рішення Європейського Суду з прав людини можуть містити складні та нетипові для українського права правові інститути, а тому законодавчий обов'язок застосовувати практику ЄСПЛ як джерело права потребує удосконалення [12, с. 58].

У присвяченому загальнотеоретичним аспектам застосування ЄКПЛ та практики ЄСПЛ дослідженні Рабінович П. М. та Соловійов О. В. звернули увагу на недосконалість положень вищезазначеного Закону про виконання рішень та застосування практики Суду, пов'язану з декларативним характером ст. 17 цього Закону, яка визначає практику Суду як джерело права. Зокрема, автори відзначили відсутність в законодавстві положень щодо «забезпечення юридичної обов'язковості реалізації правоположень практики Суду суддями в Україні в нетипових ситуаціях», тобто необхідність запровадження правозахисних санкцій, наприклад можливості перегляду рішення судом вищої інстанції у випадку незастосування чи неналежного застосування практики ЄСПЛ [6, с. 161–163].

За формально-юридичним визначенням джерелом права є зовнішня форма вираження правових норм, які є загальнообов'язковими, формально-визначеними правилами поведінки, що санкціонуються примусом держави [13]. Чинне законодавство визначило практику ЄСПЛ як джерело права. Положення Закону про виконання рішень та застосування практики Суду зобов'язують суди, Міністерства та інші органи центральної виконавчої влади застосовувати практику ЄСПЛ [2, ст. 17, 19]. Таким чином, вироблені ЄСПЛ стандарти

у сфері прав людини становлять важливий елемент української системи права, і як було вище зазначено, вони мають переважне значення за юридичною силою. Однак законодавче врегулювання визначення місця практики Суду у системі норм права (як обов'язкових правил поведінки) є недосконалим. Зміни до чинного законодавства слід розпочати з офіційного визнання місця практики Суду у системі права. З цього приводу викликають сумнів положення прийнятого Верховною Радою України 24.08.2023 р. закону «Про правотворчу діяльність»² [14], виходячи з положень статті 1 якого рішення і висновки Конституційного Суду України, а також судові рішення являються правовими актами, що не містять норм права. Стаття 9 цього закону містить систему законодавства України, до переліку якої рішення ЄСПЛ не входять. Якщо виходити з аналогії з судовими рішеннями та висновками Конституційного Суду України, то складається враження, що будучи також судовим рішенням, практика ЄСПЛ не включена до регуляторів суспільних відносин, зокрема у галузі прав людини. Однак, рішення у справі «*Наталія Михайленко*», яке згадувалось вище, є прикладом творення Судом правила, яке набуло обов'язкового характеру у національних правовідносинах. Іншим прикладом того, як вироблені ЄСПЛ стандарти доповнюють вітчизняне право, можна навести також положення про право особи на справедливий суд, зокрема у контексті неупередженого судового розгляду. Так, в ст.1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначено, що судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом. Визначення понять «незалежний» та «неупереджений» закон не містить. Натомість правова позиція ЄСПЛ з цього питання зводиться до того, що незалежний суд означає незалежність від органів виконавчої влади та сторін спору [15]. У свою чергу, з іншої справи можна виокремити положення, що «безсторонність суду означає відсутність упередженості за двома критеріями: 1) суб'єктивним, який залежить від особистих переконань та поведінки конкретного судді; 2) об'єктивним, тобто встановлення того, чи забезпечував сам суд та його склад, незалежно від особистої поведінки будь-кого з його членів, достатні гарантії для того, щоб виключити будь-який обґрунтований сумнів у його безсторонності» [16]. Ці висновки є нормами, якими керуються національні судді, зокрема під час вирішення питань відводу.

Таким чином, для формування органічно збалансованого правового простору необхідно забезпечити якісну інтеграцію рішень ЄСПЛ у національну правову систему, що дозволить узгодити вітчизняне право з європейськими стандартами та забезпечити ефективний захист прав людини. З цією метою пропонуємо внести зміни у зазначений Закон «Про правотворчу діяльність», включивши практику ЄСПЛ до системи законодавства та виходячи з юридичної сили, визначити її належне місце серед правових актів. Вважаємо доцільним таке доповнення зробити до ч.3 ст.9 цього закону, абзац третій якої викласти наступним чином: «*Практика Європейського суду з прав людини є частиною національного законодавства*», а ч.2 ст.19, яка визначає ієрархію нормативно-правових актів в залежності від їх юридичної сили, доповнити п.2¹, у якому закріпити: «*практика Європейського суду з прав людини нарівні з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, має на території України вищу юридичну силу, ніж нормативно-правові акти, зазначені у пунктах 3–13 цієї частини, і є обов'язковими до виконання на території України*».

Ще одним проблемним аспектом є відсутність нормативно визначених методологічних настанов, які б були здатні забезпечити якісне, а не кількісне використання вироблених ЄСПЛ стандартів. Хоча формальне закріплення сукупності методів і принципів, їх взаємодії лежить за межами повноважень законодавця, оскільки це є питанням правозастосовного характеру, разом з тим законодавство має стимулювати до того, аби оцінка необхідності та достатності посилань українських суддів на ЄСПЛ та практику ЄСПЛ здійснювалася, виходячи як з обґрунтованості такого застосування у кожній конкретній справі, так і належного обґрунтування відмови у застосуванні відповідних джерел тоді, коли на них посиляються сторони справи.

Змінити практику викладення судом рішення від церемоніального зазначення практики Суду до написання справедливого рішення можна завдяки запровадженню певних вимог до використання правових висновків ЄСПЛ. З цією метою вважаємо доцільним доповнити ЦПК України нормою, яка б зобов'язувала суд у кожному випадку посилання на рішення ЄСПЛ, або використання його *ratio decidendi*, пояснювати в мотивувальній частині рішення необхідність та доцільність використання європейських механізмів захисту прав людини.

Не дивлячись на те, що ЦПК України зобов'язує суд вказувати в рішенні про мотиви застосування норм права, як видно з викладеного вище, це не завжди спонукає суддів до ґрунтовного аналізу практики ЄСПЛ та викладення його результатів у своїх рішеннях. З цією метою частину четверту ст.10 ЦПК України, яка зобов'язує суд використовувати практику ЄСПЛ як джерело права, а також статті 265, 382 та 416 ЦПК України, в яких містяться вимоги до мотивувальної частини рішення, слід доповнити положенням про те,

² Відповідно до п.1 розділу XIV «Прикінцеві положення», цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування (Голос України від 19.09.2023 № 32), та вводиться в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні, крім положень, передбачених в підпунктах 1-5 цього пункту.

що у випадку застосування (чи відмови у застосуванні) практики ЄСПЛ, суд має надати щодо цього окреме обґрунтування. Це завдання можна вирішити шляхом доповнення ЦПК України нормою 263¹ такого змісту:

1. «Ухвалюючи рішення, суд зобов'язаний вирішити чи застосовувати у справі практику Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ).

2. У тому випадку, якщо суд під час вирішення справи застосовує практику ЄСПЛ, він зобов'язаний вказати в мотивувальній частині свого рішення:

1) назву рішення ЄСПЛ (рішення щодо прийнятності) мовою оригіналу, номер заяви, дату рішення, пункт рішення (якщо він є), який має значення для справи;

2) в чому полягає схожість або відмінність фактів, скарг та правового висновку (*ratio decidendi*) у застосованому рішенні ЄСПЛ (рішенні щодо прийнятності) та прийнятого судом рішення;

3) конкретний правовий висновок (*ratio decidendi*), який міститься в рішенні ЄСПЛ (рішенні щодо прийнятності) та пункт (якщо він є), в якому цей висновок викладено;

4) висновок про те, як суд застосовує правовий висновок ЄСПЛ (*ratio decidendi*) до обставин справи.

3. Неправильне застосування судом практики ЄСПЛ є підставою для оскарження рішення суду».

Хоча ЄСПЛ прямо на це не посилається, однак фактично його практика будується на принципі *stare decisis*, який є основою прецедентного права, а тому і використання рішень Суду національним судом має будуватися на схожих підходах. У питанні застосування *ratio decidendi* вирішальною постає вимога конвергенції головних ознак справи ЄСПЛ та справи, що розглядається національним судом. Ще з часів римського права нам відомий принцип “*de similibus idem est iudicium*” (у подібних справах приймаються однакові рішення), на якому ґрунтується довіра до права та повага до судового рішення, оскільки він забезпечує стабільність судової практики в аналогічних справах з передбачуваними рішеннями, та є запорукою проти суддівського свавілля.

Висновки. Якісне, вмотивоване, ефективне судове рішення, яке іменується «справедливим», забезпечує не лише вирішення конкретного спору, але й гарантує юридичну визначеність суспільних відносин та громадський контроль за здійсненням правосуддя. В умовах євроінтеграційних прагнень України належна імплементація стандартів, вироблених ЄСПЛ, набуває особливої ваги, адже ЄКПЛ та практика ЄСПЛ є частиною національного законодавства і мають пріоритет над внутрішніми законами у разі колізії, що впливає як з Конституції України, так і з міжнародних зобов'язань держави, зокрема принципу *pacta sunt servanda*.

Незважаючи на законодавче закріплення обов'язку судів застосовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права, аналіз свідчить про суттєві недоліки у реалізації цього припису. Чинне законодавство не пропонує жодних методологічних настанов чи мінімальних правил їх належного застосування. Це призводить до низки негативних явищ у судовій практиці.

Певним чином виправити наявний стан міг би Верховний Суд шляхом реалізації своєї компетенції щодо забезпечення єдності судової практики. Системне опрацювання рішень ЄСПЛ, а також послідовне підвищення теоретичної обізнаності суддів у сфері європейського прецедентного права сприяли б підвищенню якості та ефективності його застосування. Водночас найбільш відчутний ефект у процесі інтеграції стандартів ЄСПЛ до національної правової системи, а також у здійсненні судочинства з урахуванням кращих надбань європейської юридичної практики, може бути досягнутий лише за умови синергетичного впровадження зазначених заходів у поєднанні з чіткими законодавчими приписами щодо порядку застосування практики Суду.

Запровадження таких правил сприятиме наближенню національної судової практики до принципів, на яких фактично ґрунтується робота самого ЄСПЛ. Це підвищить якість судової аргументації, забезпечить послідовність та передбачуваність рішень суду, посилить захист прав людини відповідно до європейських стандартів та сприятиме виконанню Україною своїх міжнародних зобов'язань. Зрештою, законодавче закріплення чітких правил застосування практики ЄСПЛ є необхідним кроком для подолання існуючих проблем, зміцнення верховенства права та подальшого утвердження України як правової держави, інтегрованої у європейський правовий простір.

Література:

1. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про якість судових рішень, 18.12.2008 р. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-11-2008-on-the-quality-of-judicial-decisions-/16806a1fbc>.

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 25.03.2025).

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 25.03.2025).

4. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 14 квітня 1986 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 25.03.2025).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року: Ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.03.2025).
6. Рабінович П. М., Соловйов О. В. Застосування Європейської конвенції з прав людини та практики Страсбурзького суду в Україні (загальнотеоретичні аспекти). *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України* / Редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 28. Київ, 2014. 208 с.
7. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. К.: Реферат, 2007. 640 с.
8. Nataliya Mikhaylenko v. Ukraine (№49069/11, 30.05.2013). HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-119975>.
9. Постанова Верховного Суду України від 24.02.2014 №6-156цс13. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57312124> (дата звернення: 25.03.2025).
10. Аналітичний звіт за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського Суду з прав людини / ГО «Інститут прикладних гуманітарних досліджень». 2018. URL: <http://iahr.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/146.pdf>.
11. Буткевич О. В. Рішення Європейського суду з прав людини в українській правозастосовній практиці. *Європейський суд з прав людини. Судова практика. Додаток до журналу «Право України»*. 2011. Вип. 3. Ч. 1–2. С. 5–29.
12. Пушкар П., Бабанли Р. Загальні питання розуміння і застосування практики ЄСПЛ. Т.1 / Київ : Норма права, 2022. 168 с.
13. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
14. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX, чинна редакція. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3354-20#Text> (дата звернення: 25.03.2025).
15. *Ringeisen v. Austria* (№2614/65, 16.07.1971, п.95) HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57565>.
16. *Denisov v. Ukraine [GC]* (№76639/11, 25.09.2018, п.61). HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-186216>.

References:

1. Vysnovok № 11 Konsultativnoi rady yevropeyskykh suddiv do uvahy Komitetu ministriv Rady Yevropy pro yakist sudovykh rishen [Opinion no.11 of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the quality of judicial decisions], 18.12.2008. Retrieved from: <https://rm.coe.int/opinion-n-11-2008-on-the-quality-of-judicial-decisions-/16806a1fbc> [in Ukrainian].
2. Pro vykonannya rishen' ta zastosuvannya praktyky Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny: Zakon Ukrainy vid 23 liutoho 2006 roku [On the implementation of decisions and application of the practice of the European Court of Human Rights: Law of Ukraine dated February 23, 2006]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> [in Ukrainian].
3. Tsyvil'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy vid 18 bereznia 2004 roku [Civil Procedure Code of Ukraine dated March 18, 2004]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].
4. Videns'ka konventsia pro pravo mizhnarodnykh dohovoriv: Ukaz Prezydii Verkhovnoi Rady URSR vid 14 kvitnia 1986 roku [Vienna Convention on the Law of Treaties: Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR dated April 14, 1986]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text [in Ukrainian].
5. Konventsia pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku: Ratyfikovano Zakonom Ukrainy vid 17 lypnia 1997 roku [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 1950: Ratified by the Law of Ukraine of July 17, 1997] Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
6. Rabinovych, P. M., & Solovyov, O. V. (2014). Zastosuvannya Yevropeys'koyi konventsii z prav lyudyny ta praktyky Strasburz'koho sudu v Ukrayini (zahal'noteoretychni aspekty) [Application of the European Convention on Human Rights and the practice of the Strasbourg Court in Ukraine (general theoretical aspects)]. *Pratsi L'vivs'koyi laboratorii prav lyudyny i hromadyannya Naukovo-doslidnoho instytutu derzhavnoho budivnytstva ta mistsevoho samovryaduvannya Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny* / Redkol.: P.M. Rabinovych (holov. red.) ta in. Seriya I. Doslidzhennya tar referaty. Vyp. 28. Kyiv. 208 s. [in Ukrainian].
7. Shevchuk, S. (2007). Sudova pravotvorchist': svitovyy dosvid i perspektyvy v Ukrayini [Judicial lawmaking: world experience and prospects in Ukraine]. K.: Referat, 640 s. [in Ukrainian].

8. *Nataliya Mykhaylenko v. Ukraine* (№49069/11, 30.05.2013). HUDOC. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-119975> [in English].
9. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrayiny 24.02.2014 №6-156цс13 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine 24.02.2014 No. 6-156ts13] Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57312124> [in Ukrainian].
10. Analitychnyy zvit za rezul'tatamy monitorynhu sudovykh rishen' shchodo zastosuvannya v Ukrayini polozhennya Konventsii pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod ta praktyky Yevropeys'koho Sudu z prav lyudyny / HO «Instytut prykladnykh humanitarnykh doslidzhen'» [Analytical report on the results of monitoring court decisions on the application in Ukraine of the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the European Court of Human Rights / NGO "Institute of Applied Humanitarian Research"]. 2018. Retrieved from: <http://iahr.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/146.pdf> [in Ukrainian].
11. Butkevych, O. V. (2011). Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny v ukrayins'kiy pravozastosovniy praktytsi [Decisions of the European Court of Human Rights in Ukrainian law enforcement practice]. *Yevropeyskyi sud z prav lyudyny. Sudova praktyka. Dodatok do zhurnalu «Pravo Ukrainy»*. Vol. 1. Part 1–2. S. 5–29. [in Ukrainian].
12. Pushkar P., & Babanly R. (2022). Zahal'ni pytannya rozuminnya i zastosuvannya praktyky ESPL [General issues of understanding and application of the practice of the ECHR]. T.1 / Kyiv : Norma prava, 168 s. [in Ukrainian].
13. Skakun O. F. (2001). Teoriya derzhavy i prava: Pidruchnyk [Theory of State and Law] / Per. z ros. Kharkiv: Konsum, 656 s. [in Ukrainian].
14. Pro pravotvorchu diyal'nist': Zakon Ukrayiny vid 24.08.2023 № 3354-IX [On law-making activity: Law of Ukraine dated August 24, 2023] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3354-20#Tekst> [in Ukrainian].
15. *Ringeisen v. Austria* (№2614/65, 16.07.1971, s.95) HUDOC. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57565> [in English].
16. *Denisov v. Ukraine [GC]* (№76639/11, 25.09.2018, s.61). HUDOC. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-186216> [in English].

УДК 347.626

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1\(40\)-10](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-1(40)-10)

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ

Ставніченко Максим Віталійович

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії 3 курсу

кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики,

Міжнародний гуманітарний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2513-0592>

Стаття присвячена особливостям реалізації права спільної сумісної власності, що є актуальним питанням сучасного цивільного та сімейного права. Розглянуто ключові положення Сімейного кодексу України, в яких визначено, які речі належать до спільної сумісної власності, а також проаналізовано права, які виникають під час розірвання шлюбу. Зокрема, акцент зроблено на презумпції права спільної сумісної власності майна подружжя, яка не потребує доказування та встановлення інших обставин, окрім набуття майна за час шлюбу. Це положення законодавства забезпечує рівність прав подружжя у розпорядженні та користуванні спільним майном.

Зазначена презумпція поширюється на весь обсяг майнових прав подружжя, які вони здійснюють, діючи за згодою один з одним та виключно в інтересах сім'ї. У зв'язку з цим розглянуто особливості правового режиму такого майна, включаючи умови його розподілу у разі припинення шлюбних відносин. У статті висвітлено різні правові аспекти розпорядження спільною сумісною власністю подружжя, а також питання її правонаступництва.

Основна увага присвячена практичному досвіду виділу частки зі спільного сумісного майна після смерті одного з подружжя, у тому числі особливостям спадкування такого майна. Детально розглянуто ситуації, коли спадкування відбувається за наявності заповіту, та випадки, коли заповіт відсутній, і спадщина розподіляється відповідно до норм чинного законодавства. На практиці часто виникають труднощі з відчуженням і спадкуванням частки у спільній сумісній власності на нерухоме майно, що зумовлено відсутністю чіткого правового механізму вирішення таких ситуацій. За життя всіх співвласників питання розпорядження майном можуть бути врегульовані договірним шляхом, однак після смерті одного з подружжя оформлення спадщини зазвичай потребує судового втручання, що значно ускладнює процес реалізації спадкових прав спадкоємців.

Крім того, у статті окремо виокремлено шлюбний договір як один із найбільш ефективних способів регулювання майнових прав та обов'язків подружжя як під час перебування у шлюбі, так і після його розірвання. Розглянуто переваги та недоліки застосування шлюбного договору, а також його вплив на майнові відносини між подружжям у випадку розлучення. Наведено приклади судової практики, що демонструють важливість укладання таких угод для забезпечення справедливого розподілу спільного майна та уникнення можливих конфліктних ситуацій у майбутньому. Таким чином, у статті здійснено комплексний аналіз актуальних правових аспектів спільної сумісної власності подружжя, враховуючи особливості її набуття, розподілу та правонаступництва.

Ключові слова: спільна сумісна власність, презумпція, майнові права, подружжя, спадщина, шлюб.

Stavnychenko Maksym. Prospects for improving mechanisms for implementing the right to joint ownership

The article is devoted to the peculiarities of the implementation of the right of joint property ownership, which is a relevant issue in modern civil and family law. The key provisions of the Family Code of Ukraine are considered, which define what things belong to joint property ownership, and the rights that arise during divorce are analyzed. In particular, emphasis is placed on the presumption of the right to joint property ownership of the spouses, which does not require proof or the establishment of other circumstances, except for the acquisition of property during the marriage. This legal provision ensures the equality of spouses in disposing of and using joint property.

This presumption applies to the entire scope of the property rights of spouses, which they exercise by mutual consent and exclusively in the interests of the family. In this regard, the peculiarities of the legal regime of such property are considered, including the conditions for its distribution in case of termination of marital relations. The article highlights various legal aspects of the disposal of joint property ownership of spouses, as well as issues of its succession.

The main focus is on the practical experience of allocating a share from joint property after the death of one of the spouses, including the peculiarities of inheritance of such property. The situations when inheritance occurs in the presence of a will and cases when there is no will and the inheritance is distributed according to the norms of current legislation are examined in detail. In practice, difficulties often arise with the alienation and inheritance of a share in joint property ownership of real estate, due to the lack of a clear legal mechanism for resolving such situations. During the lifetime of all co-owners, property disposal issues can be resolved contractually, but after the death of one of the spouses, the inheritance process usually requires judicial intervention, significantly complicating the realization of the inheritance rights of the heirs.

In addition, the article separately highlights the marriage contract as one of the most effective ways of regulating the property rights and obligations of spouses both during marriage and after its dissolution. The advantages and disadvantages of using a marriage contract are considered, as well as its impact on property relations between spouses in the event of divorce.

Examples of judicial practice are provided, demonstrating the importance of concluding such agreements to ensure a fair distribution of joint property and avoid potential conflicts in the future. Thus, the article provides a comprehensive analysis of the relevant legal aspects of joint property ownership of spouses, considering the peculiarities of its acquisition, distribution, and succession.

Key words: joint property ownership, presumption, property rights, spouses, inheritance, marriage.

Вступ. Сім'я – один з головних правових інститутів сімейного права України, де кожен партнер є рівним. У сучасних складних соціально-економічних умовах, істотних викликів для багатьох сімей, пов'язаних із розділним проживанням подружжя через загрози війни та пошуку безпечного проживання як у межах країни, так і за кордоном, важливе місце в механізмі реалізації та захисту майнових прав подружжя належить презумпції спільної власності подружжя. Основи здійснення права спільної власності, їх застосування та спростування, а також відступлення його частини становлять інтерес для дослідження та наукового вивчення, оскільки концептуальні засади сімейного законодавства з цих питань потребують розширеного тлумачення та більш поглибленої регламентації.

Матеріали та методи. Метою статті є визначення особливостей презумпції права спільної сумісної власності та аналіз виділу частки з спільної сумісної власності майна після смерті титульного власника; на їх основі виокремити перспективи удосконалення механізмів реалізації даного права. Матеріали, що покладені в основу статті, складаються із доктринальних положень та судової практики.

Результати. Згідно ст. 60 Сімейного кодексу України (далі СК України), «спільною сумісною власністю є кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, воно належить чоловікові та дружині незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу)» [1]. Презумпція права спільної власності на майно подружжя не вимагає доведення та зазначення інших обставин, крім набуття майна під час шлюбу. Водночас воно поширюється на весь обсяг майнових прав подружжя, при здійсненні яких кожен з подружжя діє за згодою іншого і виключно в інтересах сім'ї. Проте Верховний Суд України вказує на необхідність встановлення не лише розміру спільно нажитого майна, наявного на момент припинення спільного ведення, а й з'ясування джерела і часу його придбання [2].

Так, норми Цивільного кодексу України вказують, що для встановлення правового режиму спільної сумісної власності подружжя достатньо наявності лише двох юридичних фактів [3, с. 44]:

- 1) шлюб, зареєстрований у встановленому законом порядку;
- 2) придбання майна подружжям за час шлюбу.

Судова практика додає до переліку цих фактів ще два:

- 1) джерело придбання майна (спільні кошти або спільна праця);
- 2) мета набуття майна.

У разі виникнення спірних питань щодо належності майна до певного правового режиму (спільної чи індивідуальної приватної власності подружжя) вони можуть бути оскаржені або спростовані в судовому порядку з урахуванням юридичних властивостей правових презумпцій. У Постанові по справі №334/7560/20 від 19.10.2022 року чоловік звернувся до суду з вимогою визнати житловий будинок, побудований під час шлюбу, спільною сумісною власністю та поділити майно. У цій справі суд встановив, що під час шлюбу відповідачка отримала в подарунок будинок площею 54,8 кв.м. та побудувала новий будинок площею 123,1 кв.м., який також було зареєстровано на неї. Експерт оцінив новий будинок у 400 тис. грн. Апеляційний суд не врахував, що збільшення вартості майна сталося через спільні трудові та грошові витрати подружжя, а не через зміни ринкових умов чи поточний ремонт. Верховний Суд скасував рішення апеляційного суду, оскільки не було правильно визначено природу збільшення вартості майна, та передав справу на новий розгляд [4].

Відповідно до статті 68 СК України, розірвання шлюбу не припиняє права спільної власності на майно, набуте за час шлюбу. Виділ майна з об'єкта спільної власності подружжя є процесом припинення спільного права на це майно та виникнення особистого права власності у того з подружжя, на користь якого це майно було виділено. Таким чином, ми можемо говорити про часткове припинення спільної сумісної власності, оскільки мова йде не про все майно, а лише про конкретний об'єкт чи його сукупність. Процес виділення нерухомого майна із спільної сумісної власності полягає в тому, що один із подружжя, за згодою іншого, може змінити правовий статус об'єкта нерухомості (наприклад, будинку, квартири або нежитлового приміщення) на особисту власність, для чого необхідно укласти договір про переведення майна зі спільної сумісної власності в особисту власність одного з подружжя [5, с. 92].

Згідно з нормами сімейного законодавства, розірвання шлюбу не призводить до припинення права спільної сумісної власності на майно, яке було набуто під час шлюбу (ч. 1 ст. 68 СК України). Колишнє подружжя може залишатися співвласниками цього майна до моменту його поділу, знищення або до смерті одного з подружжя. Прикладом є справа № 947/20253/23. Позивачка подала позов щодо визнання права

власності на частину квартири, яка увійшла до спадщини після смерті її колишнього чоловіка. Вона аргументує свою вимогу тим, що ця квартира була придбана під час їхнього шлюбу, хоча була оформлена лише на ім'я чоловіка. Після його смерті спадкоємцями стали його мати та син, а позивачка вважає, що їй належить половина квартири як спільна сумісна власність подружжя. Відсутність оригіналів правовстановлюючих документів змусила її звернутися до суду, щоб підтвердити своє право на частку нерухомості [6].

Суд встановив, що спірна квартира була придбана під час шлюбу позивачки з померлим та за її згоди, тому вважається їхньою спільною власністю. Відсутність доказів протилежного підтверджує презумпцію рівних часток подружжя. Також суд зазначив, що розірвання шлюбу не скасовує спільної власності на майно. Водночас вимоги позивачки щодо визнання права власності на частку квартири суд визнав необґрунтованими, оскільки врегулювання порушеного позивачкою предмета позову у відповідності до положень Закону України «Про нотаріат», належить до функціональних повноважень органу нотаріату [7].

У разі смерті одного з подружжя нотаріус згідно зі статтею 71 даного закону за місцем відкриття спадщини видає свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя. В даній справі права позивача не були порушені, тому не було підстав звернення до суду.

При розподілі спільного майна важливо визначити, яку частку отримає кожен з подружжя, що вимагає законодавчого роз'яснення, зокрема стосовно частки в спільній сумісній власності (статті 370, 371, 372 ЦКУ, статті 64, 70 СК України). У теорії цивільного права підкреслюється, що невизначеність розміру частки в спільній власності не означає її відсутність.

Право спільної сумісної власності є відмінним від права спільної часткової власності, оскільки не передбачає поділу на частки. У цьому випадку всі співвласники мають рівні права на володіння, користування та розпорядження майном. Виділення частки можливе за згодою між співвласниками або в результаті судового рішення у разі спору [8, с. 138].

Крім того, ні цивільне, ні сімейне законодавство не вимагають визначення часток у праві спільної сумісної власності при складанні заповіту. Закон також дозволяє подружжю складати спільний заповіт щодо майна, яке належить їм на праві спільної сумісної власності (ст. 1243 ЦК України). Після смерті одного з подружжя спільна власність перетворюється на спільну часткову власність, і частка померлого переходить до другого з подружжя, що залишився живим [9, с. 170].

У справі № 522/13440/22 позивачі (діти титульної особи) звернулися до суду з позовом до чоловіка померлої з позовною вимогою визнати за кожним з них право власності на 1/3 квартири в порядку спадкування за заповітом. В обґрунтуванні позову зазначено, що після смерті титульної особи відкрилася спадщина у вигляді квартири, яку вона заповіла позивачам. Спадкова справа була заведена нотаріусом, але свідоцтво про право на спадщину не видано через невизначеність статусу майна. Позивачі вказують, що квартира була придбана померлою за особисті кошти на підставі договору інвестування, а її колишній чоловік не заявляв претензій на неї ані за життя, ані після розірвання шлюбу у 2009 році. Його спадкоємиця (відповідач) також не вживала дій щодо визнання частки у квартирі, що, на думку позивачів, свідчить про відсутність її прав на це майно [10].

Позивачі вважають, що строк позовної давності для поділу майна подружжя сплив у 2012 році, а квартира є особистою власністю померлою, тому вони просять суд визнати їхнє право власності відповідно до заповіту.

Відповідач вважає позовні вимоги безпідставними та просить відмовити у їх задоволенні та вважає майно спільною сумісною власністю подружжя.

Судом першої інстанції позов було задоволено і встановлено право власності у порядку спадкування за заповітом на 1/3 частки квартири кожному спадкоємцю. Апеляційний суд зауважив, що суд першої інстанції недостатньо з'ясував обставини, важливі для справи, не підтвердив обставини, які суд вважав встановленими, а висновки районного суду не відповідають фактичним даним справи. Через це рішення суду першої інстанції було скасовано, а замість нього постановлено нове рішення про відмову в задоволенні позову.

Під час оформлення спадщини, як за законом, так і за заповітом, нотаріус, коли документ, що підтверджує право власності, свідчить про можливість спільної сумісної власності подружжя, зобов'язаний з'ясувати, чи має переживший подружжя право на 1/2 частку в спільному майні подружжя.

Згідно з чинним законодавством України, нотаріус не має можливості видавати свідоцтво про частку в спільному майні за заявою інших учасників спільної сумісної власності. Тому питання визначення частки спадкоємця у спільній сумісній власності після смерті одного з співвласників повинно вирішуватися виключно в судовому порядку. Однак навіть суд, приймаючи рішення про визнання права спадкоємця на частку в спільному майні, не може порушити принцип рівності часток усіх співвласників. Цей принцип може бути змінений тільки під час життя співвласників за їхньою угодою або рішенням суду, але після смерті хоча б одного з них ця презумпція стає незмінною [11, с. 69].

Як правильно вказано у правовій позиції, що викладена в справі №473/2396/24, в якій дитина звернулася до суду щодо визнання права власності на частку житлового будинку в порядку спадкування за законом, позивач просив визначити за ним право власності на 1/3 частку житлового будинку. Адвокат відповідачів подав зустрічну заяву про зменшення заявлених позовних вимог, просив визнати за ним право власності на 1/6 частку житлового будинку, оскільки в загиблого була дружина. Титульним власником була загибла особа, суд встановив, що дружина загиблого має право на 1/2 частку житлового будинку, який був спільною сумісною власністю. А інша частина будинку, яка належала померлому, підлягає спадкуванню в загальному порядку між трьома спадкоємцями, суд затвердив за кожною особою право власності на 1/6 частку житлового будинку [12].

На практиці часто виникають труднощі з відчуженням і спадкуванням частки у спільній сумісній власності на нерухомість. За життя всіх співвласників ці питання можна вирішити договірним шляхом, але після смерті одного з них оформлення спадщини зазвичай потребує судового втручання. Водночас у цьому випадку звернення до суду не є необхідним, оскільки можна врегулювати питання добровільно. Позов не має сенсу, оскільки суд лише підтвердить рівність часток співвласників, що вже закріплено в законі. Спадкування не визначає частку померлого, а лише підтверджує правонаступництво. Проте, якщо між спадкоємцями виникає спір щодо розміру часток, звернення до суду є обґрунтованим.

Автор розділяє думку, що найоптимальніший та найбільш актуальний спосіб поділу спільного майна подружжя є шлюбний договір – договір, коли подружжя може досягти компромісу та взаємно поступитися, а після смерті щоб спадкоємцям не було необхідності звертатись до суду. У цьому випадку вони мають право відступити від рівності часток, тобто поділити майно на свій розсуд шляхом укладення договору [13, с. 306]. Але підкреслимо, що для того, щоб договір був стабільним і жодна зі сторін не спокушалася розірвати його в судовому порядку, він має бути розумним і справедливим не лише щодо майнових інтересів подружжя, а й щодо інтересів їхніх дітей. В Україні складання даних договорів не є загальнопоширеною практикою, проте вони можуть стати запорукою для покращення ситуації із правопорушеннями у сфері сімейних відносин.

Висновки. Спільна сумісна власність є важливою категорією реалізації майнових прав. В Україні встановлено рівні частки в спільній власності подружжя. Розірвання шлюбу не розриває дані права і немає строку давності, крім випадків, коли було дійсне та окреме порушення прав на спільне майно одним із власників. На практиці часто виникають труднощі з відчуженням і спадкуванням частки у спільній сумісній власності на нерухомість, ці питання можна вирішити за допомогою укладання шлюбного договору.

Література:

1. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/ed20210101#Text>.
2. Постанова Пленуму Верховного суду України від 12.12.2007 року №11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text>.
3. Гелецька І. До питання про застосування правової презумпції спільності майна подружжя. *Збірник наукових праць АООС*. 2020. С. 43–46. <https://doi.org/10.36074/24.07.2020.v4.13>.
4. Постанова Верховного Суду від 19 жовтня 2022 року по справі № 334/7560/20. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=106868823&red=1000033d9b5477439b622b382216c3c81208a3&d=5>.
5. Харитонов О. І., Харитонов Є. О. Екстракція як спосіб захисту прав подружжя на майно в умовах війни. *Актуальні проблеми сімейного права: Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента НАПрН України Жилінкової Ірини Володимирівни. (м. Харків, 12 квітня 2024 року). Харків : «Право». 2024. С. 89–93.*
6. Рішення Київського районного суду м. Одеси від 10 грудня 2024 року по справі №947/20253/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123815179>.
7. Закон України «Про нотаріат». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.
8. Тичковська О. В. Правовий режим спільної власності подружжя. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1. С. 137–141.
9. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.
10. Постанова Одеського апеляційного суду від 13 грудня 2023 року по справі № 522/13440/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116011164>.
11. Никифорак В., Галкевич С. Проблемні аспекти відчуження частки у праві спільної сумісної власності. *Юридичний вісник*. 2022. №4. С. 65–73.
12. Рішення Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 25 листопада 2024 року по справі № 473/2396/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123264307#>.
13. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Режим спільної сумісної власності подружжя в Україні: необхідність впровадження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. Вип. 6. С. 303–313.

References:

1. Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/ed20210101#Text> [in Ukrainian].
2. Postanova Plenumu Verkhovnoho sudu Ukrainy vid 12.12.2007 roku №11 «Pro praktyku zastosuvannya sudamy zakonodavstva pry rozghliadi sprav pro pravo na shliub, rozirvannya shliubu, vyznannya yoho nediisnym ta podil spilnogo maina podruzzhzia» [Resolution of the Plenary of the Supreme Court of Ukraine No. 11, dated December 12, 2007, «On the Practice of Applying Legislation by Courts in Cases Concerning the Right to Marriage, Divorce, Annulment of Marriage, and Division of Joint Property of Spouses»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text> [in Ukrainian].
3. Heletska, I. (2020). Do pytannia pro zastosuvannya pravovoi prezumptsii spilnosti maina podruzzhzia [On the application of the legal presumption of joint property of spouses]. *Zbirnyk naukovykh prats AIOHOΣ – AOΓOΣ Scientific Works Journal*, 43–46. <https://doi.org/10.36074/24.07.2020.v4.13>. [in Ukrainian].
4. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 19 zhovtnia 2022 roku po spravi № 334/7560/20 [Supreme Court ruling dated October 19, 2022, in case No. 334/7560/20] (n.d.). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=106868823&red=1000033d9b5477439b622b382216c3c81208a3&d=5> [in Ukrainian].
5. Kharitonova, O. I., & Kharitonov, E. O. (2024). Ekstraktsiia yak sposib zakhystu prav podruzzhzia na maino v umovakh viiny [Extraction as a way to protect the property rights of spouses in wartime]. *Aktualni problemy simeinoho prava: Materialy I mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi pam'iaty doktora yurydychnykh nauk, profesora, chlena-korespondenta NAprN Ukrainy Zhylinkovoi Iryny Volodymyrivny. (m. Kharkiv, 12 kvitnia 2024 roku). – Current Problems of Family Law: Materials of the 1st International Scientific and Practical Conference dedicated to the memory of Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Law and Human Rights of Ukraine Zhilinkova Iryna Volodymyrivna. (Kharkiv, April 12, 2024). Kharkiv : «Pravo». pp. 89–93 [in Ukrainian].*
6. Rishennia Kyivskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 10 hrudnia 2024 roku po spravi №947/20253/23 [Ruling of Kyiv District Court of Odessa dated December 10, 2024, in case No. 947/20253/23] (n.d.). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123815179> [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro notariat» [Law of Ukraine «On Notaries»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> [in Ukrainian].
8. Tychkivska, O. V. (2017). Pravovyi rezhym spilnoi vlasnosti podruzzhzia [Legal regime of joint property of spouses]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 5.1, 137–141 [in Ukrainian].
9. Dutko, A. O. (2018). *Simeine pravo Ukrainy [Family Law of Ukraine]*. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
10. Postanova Odeskoho apeliatsiinoho sudu vid 13 hrudnia 2023 roku po spravi № 522/13440/22 [Resolution of Odessa Court of Appeal dated December 13, 2023, in case №. 522/13440/22]. (n.d.). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116011164> [in Ukrainian].
11. Nykyforak, V., & Halkevych, S. (2022). Problemni aspekty vidchuzhennia chastky u pravi spilnoi sumisnoi vlasnosti [Problematic aspects of alienation of a share in the right of joint ownership]. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin*, 4, 65–73 [in Ukrainian].
12. Rishennia Voznesenskoho miskraionnoho sudu Mykolaivskoi oblasti vid 25 lystopada 2024 roku po spravi № 473/2396/24 [Ruling of Voznesensk District Court of Mykolaiv Region dated November 25, 2024, in case №. 473/2396/24]. (n.d.). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123264307#> [in Ukrainian].
13. Fursa, S. Y., & Fursa, E. I. (2023). Rezhym spilnoi sumisnoi vlasnosti podruzzhzia v Ukraini: neobkhidnist vprovadzhennia [The regime of joint ownership of spouses in Ukraine: The necessity of implementation]. *Analytical and Comparative Legal Studies – Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, 303–313 [in Ukrainian].

НОТАТКИ

Наукове видання

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Правознавство

Том 27. Випуск 1 (40). 2025

Українською та англійською мовами

Адреса редколегії:
65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Підписано до друку: 27.05.2025.
Формат 60х84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 8,14.
Замов. № 0625/496. Наклад 300 прим.
Віддруковано з оригіналів

Видавництво та друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.